

מאמר

ניכור הורי

בין מציאות משפטית למציאות רגשית

המאמר מתבסס על עבודת גמר לתואר שני בהתפתחות הילד ונערך על ידי **השופט אסף זגורי** ביחד עם **השופטת ענת אלפסי** בהנחיית ד"ר **זיו שינה** ופרופ' **אבי שגיא שוורץ**

ד"ר אסף הרדוף סייע בכיווני מחשבה וקידום פרסום המאמר

עורך הדין רונן שביט סייע בעריכת גרסאות מוקדמות יותר

מודל פרואקטיבי לזיהוי מוקדם של דינמיקת ניכור הורי ולהתערבות שיפוטית מהירה בה בשילוב כלים פסיכולוגיים

אסף זגורי*

תקציר

ניכור הורי הוא תופעה מדאיגה וחמורה של שיבוש ביחסים ובקשר שבין הורה לילד, המתרחשת בדרגות חומרה שונות בהקשר של סכסוכי פרדה וגירושים. היא מתאפיינת בהתנגדות של הילד לקשר עם אחד מהוריו, ללא סיבה מוצדקת הנראית לעין, על-אף קיומו של קשר תקין ומיטיב בעבר, לפני הסכסוך ההורי. לתופעה ביטויים מגוונים, החל בקשיים זמניים או מתמשכים בקשר, המשך בעיוות חלקי או מלא באופן שבו הילד תופס את ההורה, וכלה בנתק מוחלט ובמחיקת דמות ההורה מחיי הילד, הן פיזית והן פסיכולוגית. במקרים קיצוניים ניכור הורי נתפס כצורה של התעללות פסיכולוגית, ואף כסוג של אלימות במשפחה, העלולה לגרום נזקים רגשיים, קוגניטיביים, חברתיים והתפתחותיים חמורים – ולעיתים אף בלתי-הפיכים – הן לילד והן להורה המנוכר.

אחד מקווי המדיניות המרכזיים של התמודדות יעילה עם התופעה, כעולה ממחקרים ומהפסיקה, הוא איתור מוקדם שלה והתערבות שיפוטית מהירה בה, שכן ניכור הורי מתמשך מקשה את שיקום הקשר, ועלול להחמיר את הנזקים ולהופכם לפתולוגיים. אלא שהתערבות כזו

* שופט בית-המשפט המחוזי בנצרת. מאמר זה מתבסס על עבודת-גמר לתואר שני בהתפתחות הילד שערכתי יחד עם השופטת ענת אלפסי מבית-המשפט לענייני משפחה באשדוד, ובהנחיית ד"ר זיו שינה ופרופ' אבי שגיא-שוורץ. אני מבקש להודות לד"ר אסף הרדוף על סיועו, על כיווני המחשבה ועל ההנעה לפרסם את המאמר, וכן לעו"ד רונן שביט על סיועו בעריכת גרסאות מוקדמות יותר של המאמר.

כל אתרי המרשתת המאזכרים במאמר נצפו לאחרונה ביום 4.5.2025, אלא אם כן נכתב אחרת.

נתקלת באתגרים מורכבים: חוסר אחידות בגישות השופטים, קושי באבחון מדויק של טעמי ההתנגדות של הילד, מגבלות זמן, דלות הראיות ומחסור במשאבים אבחוניים וטיפוליים מתאימים. אל אלה מצטרפים תחלואי השיטה האדוורסרית והשפעת הטיות קוגניטיביות וחברתיות על קבלת ההחלטות.

אתגר אחר קשור למחלוקת המדעית והמשפטית ביחס לתופעה, בעיקר מצד חוקרים המתנגדים להכרה בתופעה ככזו מחשש שהיא מהווה כלי להשתקת אלימות הורית, לאובדן משמורת של אימהות ולהטיית השיח ומיקודו אך ורק בשאלת הניכור, באופן שפוגע בטובת הילד. מחלוקת זו מעלה סימני שאלה ביחס להגדרת התופעה, לתוקפה המדעי, למאפייניה, לתבחינים לזיהויה ולאבחונה, וכן לדרכי ההתמודדות והטיפול.

מאמר זה מבקש לסייע לבתי-המשפט להתמודד באופן יעיל ומקצועי יותר עם התופעה, תוך גילוי מודעות לביקורות כלפיה וגיבוש הצעה חדשנית להתמודדות עם האתגרים השונים. הוא ישיב על שאלת-המפתח כיצד יוכל שופט להבחין במהירות וביעילות בין מקרה של ניכור הורי לבין מקרה של סרבנות-קשר מוצדקת, הנובעת מפגיעה, נטישה או הזנחה מצד ההורה. הוא ישרטט דרכים להתגברות על הטיות שיפוטיות, על סטראוטיפים, על נזקי ההליך האדוורסרי ועל הקשיים או החללים הראייתיים. לבסוף, הוא יבקש ליצור קוהרנטיות בתפיסה של תופעת הניכור ההורי ובפתרונה, בראש ובראשונה בהיבט המשפטי, אך גם בהיבט התרפויטי, באמצעות טיפול נרטיבי.

מתוך מודעות לביקורות והקשיים האמורים, יציע המאמר לבתי-המשפט מודל שיפוטי חדשני המסתייע בכלים פסיכולוגיים יישומיים ומבוססי-מחקר הן לצורכי איסוף מידע מהימן והן לצורכי מיטוב הפעלת שיקול-הדעת השיפוטי במקרה של חשד לניכור הורי. כלים אלו יסייעו, בין היתר, להתמודד עם קיומן של הטיות קוגניטיביות וסטראוטיפים הוריים ולצמצם שגיאות שיפוט, תוך שרטוט דרך פעולה שיפוטית אחידה. כל זאת בהתבסס על ידע עדכני בתחום, תוך שילוב-ידיים עם גורמי טיפול ואבחון מקצועיים, תוך פרק-זמן קצר יחסית, וללא צורך בשינויי היערכות, בתיקוני חקיקה או ברפורמות בדין הקיים.

מבוא

- א. ניכור הורי כדינמיקת יחסים הורה-ילד בהקשר של סכסוך עֵצים
1. מהו "ניכור הורי"?
 2. מאפיינים שכיחים של ניכור הורי
 3. פיצול והעדר דו-ערכיות בקרב הילד כמאפיינים עיקריים של הניכור ההורי
 4. נזקי הניכור ההורי
 5. הקונצנזוס, המחלוקת והביקורת ביחס לתופעת הניכור ההורי כהפרעה, כטענה וכדינמיקה
(א) על מה יש קונצנזוס
(ב) הביקורת הפמיניסטית על ההכרה בניכור הורי
- ב. "ניכור הורי" ומערכת המשפט – המצב המצוי
1. קשיי ההתמודדות של בתי-המשפט עם ניכור הורי
 2. הטיות שיפוט חברתיות – השפעת סטראוטיפים הוריים על זיהוי שגוי של ניכור הורי
 3. הטיות שיפוט קוגניטיביות בהתמודדות שיפוטית עם ניכור הורי
 4. קשיי ההסתייעות בגורמי מקצוע המתמחים באיתור ניכור הורי ובטיפול בו
- ג. ההצדקות לשינוי גישתה של מערכת המשפט
1. ההצדקה העולה מהמחקר לזיהוי מוקדם של ניכור הורי ולהתערבות מהירה כדינמיקה זו
 2. ההצדקה העולה מהפסיקה לאיתור מהיר של ניכור הורי
- ד. ניכור הורי ומערכת המשפט – המצב הרצוי: אימוץ מודל משולב לטיפול ראשוני ומיידי בניכור הורי
1. שינוי מערכתי תפיסתי – מעבר להליך שיפוטי שבמרכזו טובת הילד
 2. שינוי דרכי הזיהוי של ניכור הורי תוך אימוץ השיטה הנרטיבית
 3. כלים לקביעת הנרטיב המשפחתי
(א) איתור מאפייני ניכור הורי בקרב הילד באמצעות שימוש בכלי הערכה פסיכולוגיים
(ב) קביעת הנרטיב של ההורים תוך שימוש בכלי התצפית FMSS
 4. יישום השינוי המוצע בפועל והתגברות על מחסום החיסיון
(א) הסתייעות ביחידת הסיוע שליד בית-המשפט לענייני משפחה לאיתור הנרטיב של הילד
(ב) מבחן סינון של ההורים בבית-המשפט לענייני משפחה

(ג) תוצאת האיתור הראשוני – הפניה לדרכי טיפול המשלבות המשך אבחון סוף דבר – קריאה להתחלה חדשה

מבוא

בעשורים האחרונים התרבו בבתי-המשפט לענייני משפחה ובבתי-הדין הרבניים המקרים שבהם נטען לקיומה של תופעת הניכור ההורי כהסבר להתנגדות של ילדים לקשר עם הוריהם – עד כדי סרבנות-קשר ואף נתק – במצבי גירושם ופרדה.¹ ניכור הורי מוגדר כהתרחקות של ילד מהורה וסירוב שלו להיפגש עימו ללא "סיבה מוצדקת". זאת, להבדיל מהתנגדות לקשר על רקע של התעללות, אלימות, הזנחה או נטישה, שאז מדובר ב"סיבה מוצדקת".² בין אם תוצאת הניכור היא נתק מוחלט ובין אם לאו, המחירים הרגשיים, הקוגניטיביים וההתפתחותיים שתופעה זו גובה מהילד (ומההורה המנוכר) הם כבדים מנשוא, ועלולים להותיר סימני פגיעה חמורים – ולעיתים בלתי-הפיכים – באישיותו ובהתפתחותו הקוגניטיבית והנפשית.³ בשל כך ניכור הורי במופעיו הפתולוגיים נחשב התעללות פסיכולוגית בילדים,⁴ ואף סוג של אלימות במשפחה.⁵ ככזה, הוא מהווה נושא של בריאות הציבור, ואינו נחלת השדה המשפטי בלבד.⁶

- 1 לפי מחקר של מרכז המחקר והמידע של הכנסת, בתוך עשור זינק השימוש במונח "ניכור הורי" בפסיקה בית-המשפט פי 20: מ-2-3 פסקי-דין בשנה נכון לשנת 2008 לכמעט 40 פסקי-דין בסוף 2019. ראו יסכה מוניקנדס-גבעון מדיניות לטיפול במצבי ניכור הורי 16 (הכנסת, מרכז המחקר והמידע 16.12.2019). ראו גם אלה לוי-וינריב "חיות עושה סדר בניכור הורי": נוהל אחיד וזירוז הטיפול בבקשות" גלובס (14.10.2020) <https://did.li/lp1rl>.
- 2 ראו עמ"ש (מחוזי ת"א) 51782-01-20 ע"ע נ' שא"ב – עו"ס לחוק הנוער, פס' 3-7 (נבו 7.6.2020).
- 3 Suzanne Verhaar, Mandy Louise Matthewson & Caitlin Bentley, *The Impact of Parental Alienating Behaviours on the Mental Health of Adults Alienated in Childhood*, 9[475] CHILDREN (2022).
- 4 William Bernet et al., *Parental Alienation, DSM-5, and ICD-11*, 38 AM. J. FAM. THERAPY 76 (2010).
- 5 Jennifer J. Harman, William Bernet & Joseph Harman, *Parental Alienation: The Blossoming of a Field of Study*, 28 CURRENT DIRECTIONS IN PSYCH. SCI. 212 (2019); Edward Kruk, *Parental Alienation as a Form of Emotional Child Abuse: Current State of Knowledge and Future Directions for Research*, 22(4) FAM. SCI. REV. 141 (2018).
- 6 Wilfrid von Boch-Galhau, *Parental Alienation—A Worldwide Health Problem*, 4[26] HENRY J. CASE REP. & IMAGING (2020).

ככל שהניכור ההורי מתמשך ומשתרש, וככל שמופיעו חמורים וקיצוניים יותר, האמצעים שבתיהם המשפט נוקטים במטרה לשקם את הקשר מחמירים.⁷ אולם גם כאשר ההתערבות השיפוטית בניסיון לחדש את הקשר היא קיצונית ודרמטית, אין ביטחון שהיא תועיל.⁸ לפיכך נעשו במערכת המשפט הישראלית נסיונות להתמודד עם התופעה בשלביה הראשוניים, באמצעות קביעת דיון מהיר והצגת עמדה שיפוטית סמכותית במקרים שבהם נרשמה התנגדות לקשר בין הורה לילד ללא סיבה מוצדקת.⁹ צעדים אלו אכן מהווים חלק מסלילת דרך יעילה להתמודדות עם התנגדות לקשר, אך בה-בעת הם טומנים בחובם סיכונים ואתגרים לא-פשוטים, הנובעים מקשיי הזיהוי של טעמי ההתנגדות לקשר וממוגבלותם של הכלים המשפטיים בכל הנוגע בטיפול בתופעה פסיכולוגית מורכבת.¹⁰ לכך מצטרפים חסמים ומכשולים מבניים של השיטה השיפוטית, ובראשם היותה אדוורסרית

7 Shely Polak, Tom Altobelli & Linda Popielarczyk, *Responding to Severe Parent-Child Rejection Cases Without a Parentectomy: A Blended Sequential Intervention Model and the Role of the Courts*, 58 FAM. CT. REV. 507 (2020)

8 Sylvana Brannon, *A Review of Legal Interventions in Severe Parental Alienation Cases*, 7 ELSA MALTA L. REV. 128, 139-140 (2020); Edward Kruk & Jennifer J. Harman, *Countering Arguments Against Parental Alienation as a Form of Family Violence and Child Abuse*, 53 AM. J. FAM. THERAPY 117 (2024); Douglas Darnall, *Parental Alienation: Not in the Best Interest of the Children*, 75 N.D. L. REV. 323, 326 (1999)

9 ראו נוהל נשיאת בית-המשפט העליון 20-2 "טיפול בתי המשפט לענייני משפחה בהליכים דחופים שעניינם חשש לפגיעה במוגנותם של ילדים והבטחת הקשר בין הורים לילדיהם" (8.10.2020) (להלן: נוהל הנשיאה) וכן פיילוט שופט מוקד בבתי-המשפט לענייני משפחה במחוז תל-אביב. מדובר בניסיון מקומי, שנעשה במחוז תל-אביב בלבד, להפנות תיקים שבהם עלתה התנגדות של ילדים לקשר עם הורים לטיפולו של שופט ייעודי (השופט ארז שני). המטרה הייתה לאפשר טיפול ייעודי, מהיר ומיוחד במקרים של ניכור הורי וניתוקי קשר, קיום דיון פרונטלי תוך ארבעה-עשר יום, הפניות למומחים ומתן החלטות שיפוטיות מרתיעות או מדרבנות לצורכי אכיפת הצווים השיפוטיים, לרבות הטיפוליים. הניסיון נערך בשנים 2019-2024, וגובה גם בהחלטות שיפוטיות שונות. במחוזות אחרים נקבע כי כל שופט יידרש לבקשות אלו ללא מינוי שופט מוקד. ראו תלה"ם (משפחה פ"ת) 40798-05-21 פלונית נ' אלמוני, פס' 43 (נבו 26.5.2022). ראו גם רמ"ש (מחוזי ת"א) 51365-10-19 ק"ג נ' לח"ש (נבו 31.10.2019); רמ"ש (מחוזי ת"א) 18810-05-21 רע"ג נ' מ"ב (נבו 31.5.2021); רמ"ש (מחוזי ת"א) 34855-09-20 רש"א נ' ד"א (נבו 22.10.2020).

10 כך, למשל, מחקר משנת 2022 הראה כי כ-40% מהמקרים שבהם נקבע כי קיים ניתוק קשר עקב ניכור הורי התגלו בהמשך עדויות להטיות או טעויות באבחון. הדבר נבע מהעדר כלים פסיכולוגיים תקפים לזיהוי מובהק של התופעה. ראו R. David Weisskopf, *Quantitative Analysis of Parental Alienation in Israeli Court Cases* (Apr. 12, 2022) (Ph.D. dissertation, Touro University Worldwide)

(יריבותית) ומעודדת העלאת טענות קוטביות, באופן שיוצר מסך עשן המקשה את ההגעה לחקר האמת. הקשיים מחמירים עוד יותר עקב השפעתן של הטיות שיפוט חברתיות (סטראוטיפים הוריים)¹¹ והטיות שיפוט קוגניטיביות מסוגים שונים,¹² וכן עקב חוסר במידע אובייקטיבי מהימן על המשפחה,¹³ לוח-זמנים קצר ביותר לקבלת החלטה שיפוטית מתאימה, ולבסוף העדר גורמי אבחון וטיפול ציבוריים, מיומנים וזמינים, שיסייעו בכך לבית-המשפט.¹⁴ אין פלא שבנסיונות כאלה בתי-המשפט עלולים לשגות בזיהוי התופעה או בקביעת הסיבות לכשלון הקשר. בין שמדובר בזיהוי-יתר ובין שמדובר בזיהוי-חסר,¹⁵ ברור שהדבר מקשה התמודדות יעילה עם התופעה (ועם מבקריה) ומתסיס ביקורות הפוגעות באמון הציבור בבתי-המשפט.

לנוכח אתגרים אלו מוצע לערוך שינויים מבניים, תהליכיים וטקטיים בהתמודדות השיפוטית עם התנגדות לקשר הורה-ילד, ולא להסתפק בסיסמת הטיפול המהיר. ראשית, לנוכח הצורך בזיהוי מהיר, מוקדם ויעיל, השופט הוא שצריך להוביל את תהליך האיתור והזיהוי של הניכור ההורי. עליו לנקוט יוזמה ואקטיביות שיפוטית באיתור אינדיקטורים לקיומו של ניכור הורי או סיבות אחרות לכישלון או לקשיים בקשר הורה-ילד. עליו להיזהר לא ליהפך לגורם סביל הנגרר ומשתף פעולה עם נזקי ההליך האדוורסרי.¹⁶ שנית, ובמסגרת שינוי התפיסה, יש

- Jennifer J. Harman et al., *Parents Behaving Badly: Gender Biases in the Perception of Parental Alienating Behaviors*, 30 J. FAM. PSYCH. 866 (2016) 11
- Steven G. Miller, *Clinical Reasoning and Decision-Making in Cases of Child Alignment: Diagnostic and Therapeutic Issues*, in WORKING WITH ALIENATED CHILDREN AND FAMILIES 8 (Amy J.L. Baker & S. Richard Sauber eds., 2013); AUSTRALIAN LAW REFORM COMMISSION, JUDICIAL IMPARTIALITY: COGNITIVE AND SOCIAL BIASES IN JUDICIAL DECISION-MAKING (Background Paper J16, 2021), <https://did.li/EvJgT> 12
- Brannon, לעיל ה"ש 8, בעמ' 134–135. 13
- מוניקנדס-גבעון, לעיל ה"ש 1, בעמ' 19–22. 14
- Alan D. Blotcky & William Bernet, *Avoiding the Pitfalls of False Assumptions in Parental Alienation Cases*, PSYCHIATRIC TIMES (Dec. 10, 2021); Telma M. Marques, Isabel Narciso & Luana C. Ferreira, *Empirical Research on Parental Alienation: A Descriptive Literature Review*, 119[105572] CHILD. & YOUTH SERVS. REV. (2020) 15
- PARENTAL ALIENATION: SCIENCE AND LAW (Demosthenes Lorandos & William Bernet eds., 2020); Demosthenes Lorandos, *Parental Alienation in U.S. Courts, 1985 to 2018*, 58 FAM. CT. REV. 322 (2020); Marsha Kline Pruett et al., *The Use of Parental Alienation Constructs by Family Justice System Professionals:* 16

להכיר בכך שזיהוי הניכור ההורי, מחד גיסא, וההתמודדות עימו, מאידך גיסא, אינם יכולים להיות משפטיים בלבד (הן לעניין ביסוס החשד לניכור הורי והן לעניין ההסדרה או החידוש של הקשר). נראה כי יהיה נכון לשלב מונחים וכלים פסיכולוגיים הן לצורך דיוק השפיטה ואופן הפעלת שיקול-הדעת והן באשר למטרות ההחלטות שיינתנו בהליך. היתרון הגלום בהצעה זו הוא שהדבר נגיש ואפשרי ליישום בקלות יחסית, ללא צורך בשינוי חקיקה או בהיערכות מיוחדת. כל שנדרש הוא שינוי תפיסתי, הכשרה מתאימה של השופטים והסתייעות נכונה בארגז הכלים העומד לרשותם.

בפרק הראשון של המאמר אבקש למקם ולהגדיר את הניכור ההורי כתופעה פסיכו-סוציאלית ומשפטית המתרחשת על רקע סכסוך הורי בעצימות גבוהה. אציע גישות אחדות להגדרה והבנה של התופעה, אבחן אם מדובר בתסמונת רפואית או בדינמיקה, ואדון במאפייניה השכיחים ובדרכי זיהויים. לאחר-מכן אציג את המחלוקות סביב התופעה, מאפייניה העיקריים ונזקיה השונים. לאחר-מכן אערוך דיון בתקפותה ומהימנותה של התופעה מבחינה מדעית, ואציג את חיצו הביקורת העיקריים נגדה בצד המענים של תומכי התופעה. בפרק השני אשקף את התמודדותה של המערכת המשפטית עם התופעה, אעמוד על קשייהן של השיטה והמערכת, על השפעותיהן השליליות האפשריות של הטיות שיפוט חברתיות וקוגניטיביות בקבלת ההכרעה השיפוטית, ועל הקושי להסתייע בגורמי הטיפול הקיימים. בפרק השלישי אסקור את ההצדקות מן המחקר ומהפסיקה לשינוי גישתה של מערכת המשפט לתופעת הניכור ההורי. בפרק הרביעי, ולנוכח הקשיים

A Survey of Belief Systems and Practice Implications, 61 FAM. CT. REV. 372 (2023).

מחקר איכותני שבחן את תפיסתם של שופטי משפחה בפורטוגל לגבי ניכור הורי מצא כי השופטים מזהים את האירוניה והתחכום של ההורה המנכר, מתמקדים באיתור ה"סממנים" המזהים ניכור (כגון שינוי חד בקשר של הילד), וכן מודעים לחשיבות של החלטה שיפוטית אקטיבית, ולא רק התבססות על המלצות של מטפלים. ראו Telma M. Marques, Isabel Narciso & Luana C. Ferreira, *How Do Family Court Judges Theorize About Parental Alienation? A Qualitative Exploration of the Territory*, 19[7555] INT'L J. ENV'T RSCH. & PUB. HEALTH (2022). בהקשר זה הכוונה היא שהשופט לא יאפשר להעלאת טענות הדדית לנהל את ההליך השיפוטי, וגם לא ימתין חודשים ארוכים לקבלת דוחות ותסקירים אשר כל שיהיה בהם בסופו של דבר הוא אמירה שהמשפחה זקוקה לטיפול. עליו להעביר מסר ברור בדבר חשיבות הקשר של הילד עם שני הוריו, ולהבהיר כי ככל שיימצא כי הקשר פוגעני מצד אחד ההורים, יידרש טיפול מתאים. עליו לגייס את ההורים לתובנה זו ולשיתוף-פעולה בהליך טיפולי שכל תכליתו היא לדייק את המענים ההוריים לצורכי הילד.

האמורים, אציע מודל פסיכו-משפטי חדשני (מבוסס-מחקר) ככלי לשינוי ואיחוד של ההתנהלות השיפוטית מול תופעת הניכור ההורי, במטרה להתמודד עם חיצו הביקורת ולקדם זיהוי מהיר של התופעה ומתן מענה מידי ויעיל לה.

א. ניכור הורי כדינמיקת יחסים הורה-ילד בהקשר של סכסוך עצימים

1. מהו "ניכור הורי"?

ניכור הורי הוא ביטוי לדינמיקה פתולוגית שעלולה להוביל לכשלון קשר בין הורים לילדים (להלן: דינמיקה של ניכור הורי – Parental Alienation Dynamic – (PAD)).¹⁷ מושג זה של כשלון קשר מקפל בתוכו רצף של אפשרויות ודרגות חומרה של התנגדות מצד הילד לקשר עם אחד ההורים.¹⁸ שכיחות התופעה עולה בהתמדה בעשורים האחרונים על רקע התעצמותם של סכסוכי גירושים ופרדה.¹⁹ במצב של ניכור הורי פתולוגי הילד מתנכר להורה ומסרב לקשר עימו, לעיתים תוך שהוא מעלה נגדו האשמות קשות שלפיהן הוא נהג בו באלימות או אף פגע בו מינית או שאין לו יכולות הוריות מספקות. זאת, כאשר הדברים אינם נכונים, וכאשר קודם לסכסוך הייתה מערכת היחסים בין הילד לבין אותו הורה חמה, אוהבת וטובה.²⁰ מדובר במקרה פרטי וקיצוני של כשלון קשר, אשר במופעיו האחרים ייתכנו לו הסברים שונים, החל בהתנהגות פוגענית ואלימה של ההורה כלפי הילד, המשך באלימות בין שני ההורים, דרך הזנחת הילד על-ידי ההורה, וכלה בנטישת הילד ואי-יצירת קשר עימו במשך זמן רב (להלן: סיבה מוצדקת).²¹

17 פיליפ מרכוס "ניכור הורי או סרבנות קשר?" נקודת מפגש 15, 30 (2018). לראיית התופעה כדינמיקה ראו Benjamin D. Garber, *Parental Alienation and the Dynamics of the Enmeshed Parent-Child Dyad: Adultification, Parentification, and Infantilization*, 49 FAM. CT. REV. 322 (2011).

18 Steven Friedlander & Marjorie Gans Walters, *When a Child Rejects a Parent: Tailoring the Intervention to Fit the Problem*, 48 FAM. CT. REV. 98 (2010).

19 Shayne R. Anderson et al., *Defining High Conflict*, 39 AM. J. FAM. THERAPY 11 (2010).

20 Demosthenes Lorandos, William Bernet & S. Richard Sauber, *Overview of Parental Alienation*, in PARENTAL ALIENATION: THE HANDBOOK FOR MENTAL HEALTH AND LEGAL PROFESSIONALS 5, 5-7 (Demosthenes Lorandos, William Bernet & S. Richard Sauber eds., 2013).

21 Janet R. Johnston, Marjorie G. Walters & Nancy W. Olesen, *Is It Alienating Parenting, Role Reversal or Child Abuse? A Study of Children's Rejection of a Parent in Child Custody Disputes*, 5 J. EMOTIONAL ABUSE 191 (2005).

פעמים רבות ניכור הורי מתרחש כאשר צד שהוא דמות הורית חזקה יותר (ההורה המנכר) נוקט התנהגויות פוגעניות המיועדות לחבל במערכת היחסים של הילד עם ההורה האחר (המנוכר), החלש יותר, עד כדי הריסתה כליל.²² בדינמיקה זו הילד חובר תוך כדי הסכסוך ההורי לאחד מהוריו, מתערב בסכסוך ואף נהפך לחלק מברית מסוכנת עם אותו הורה נגד ההורה האחר, תוך שהוא מתנגד ואף מסרב לקשר עם האחרון.²³ חבירה זו עלולה להיות הרת-אסון מבחינת הילד, ולהוביל למצב המכונה בספרות "שזירה" או "כריכה הדדית" (enmeshment). מדובר במושג בפסיכולוגיה ובפסיכותרפיה המתאר סוג של מערכת יחסים שבה גבולות אישיים מטושטשים, תת-מערכות אינן מובחנות היטב, וקיימת רמה פתולוגית של קרבה ודאגת-יתר לזולת, המפריעה להתפתחות האוטונומיה עד לאיבוד המוחלט.²⁴ בשל טשטוש הגבולות אין הפרדה ברורה בין רגשות, מחשבות וצרכים של ההורה המנכר לבין אלה של הילד. לדוגמה, אם ההורה חווה חרדה או כעס, הילד יחוש זאת באופן דומה, כאילו רגשותיהם משתלבים. במקרים אלו הזהות של הילד מותאמת יתר על המידה לציפיותיו וצרכיו של ההורה המנכר, ונוצר אצלו קושי רב לקבל החלטות אישיות ללא תחושת אשמה או חרדה. ילדים "שזורים" עלולים לחוות קושי בפיתוח תחושת עצמאות, בקבלת החלטות משל עצמם או ביצירת מערכות יחסים מחוץ למעגל הקרוב. גרבר מצביע על שלושה סוגים של "שזירה" שעשויים להיות קשורים לניכור הורי: adultification, infantilization ו-parentification.²⁵

לתופעת הניכור ההורי יש אפיונים רבים, ביטויים מגוונים ושלוש דרגות חומרה טיפוסיות:²⁶ קלה, בינונית וחמורה.²⁷ בדרגת חומרה קלה (mild PAD)

Jennifer J. Harman, Edward Kruk & Denise A. Hines, *Parental Alienating Behaviors: An Unacknowledged Form of Family Violence*, 144 PSYCH. BULL. 1275 (2018)

Rossella Marzullo, *Pathologies of Separation: Family Chopping, Parental Mobbing, Parental Alienation Syndrome*, in PROCEEDINGS OF THE 21ST INTERNATIONAL RAIS CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES 9 (2021)

Garber, לעיל ה"ש 17; 55; SALVADOR MINUCHIN, FAMILIES AND FAMILY THERAPY (2d ed. 2012); Daniel J. Rybicki, Parental Alienation and Enmeshment Issues in Child Custody Cases (Aug. 19, 2001), <https://www.jurispro.com/files/articles/Rybicki.PDF>

Garber, לעיל ה"ש 17.

Johnston, Walters & Olesen, לעיל ה"ש 21.

Richard A. Warshak, *When Evaluators Get It Wrong: False Positive IDs and Parental Alienation*, 26 PSYCH. PUB. POL'Y & L. 54 (2020); William Bernet,

הילד נראה דו-ערכי כלפי ההורה המנוכר – בזמנים שבהם הוא שווה אצלו הוא עשוי לשתף עימו פעולה, ולעיתים אף יביע הנאה, גם אם לפני המפגש או אחריו הוא מביע חששות או הסתייגות. כאן נמצא השפעה הורית שלילית מסוימת (מצד ההורה המנוכר), אך ללא פגיעה משמעותית בקשר (עם ההורה המנוכר), ובדרך-כלל ניתן להשיב את הקשר במהירות יחסית באמצעות תמיכה טיפולית קלה, ולעיתים גם ללא התערבות טיפולית.²⁸ בדרגת חומרה בינונית (moderate PAD) נמצא סירוב תדיר וחזק יותר של הילד לקיים קשר עם ההורה המנוכר, תוך שהוא מעלה טענות כלליות או בלתי-סבירות. קיימים אצלו סימנים ברורים של פיצול ואימוץ מלא של הנרטיב של ההורה המנוכר. הילד עשוי להסכים למפגש בעקבות לחץ חיצוני, אך גם במהלך המפגש הוא יביע עוינות. במקרים כאלה כבר תידרש התערבות מערכתית משולבת – פסיכולוגית, טיפולית, ולעיתים גם שיפוטית – כדי למנוע הסלמה לדרגת חומרה חמורה.²⁹ בדרגה החמורה (severe PAD) הילד דוחה בתוקף כל קשר עם ההורה, ולעיתים גם עם משפחתו המורחבת. הילד מביע תיעוב, האשמות-שווא, ולעיתים סיפורי פגיעה שאינם נתמכים בעדויות. ניכרים בקרבו העדר אמפתיה, פיצול מוחלט וחשיבה דיכוטומית. גם אם בעבר התקיים קשר תקין וחס, כיום יש נתק גמור וממושך (לעיתים שנים). כאן תידרש התערבות אינטנסיבית וחריגה, ולעיתים אף הוצאה של הילד מחיק ההורה המנוכר והעברתו להורה המנוכר או לטיפול חוץ-ביתי לשם שיקום הקשר.³⁰

עם זאת, יודגש כי ניתוק הקשר הפיזי אינו המדד או המאפיין היחיד המבטא ניכור הורי. יש שמתקיים קשר בין הורה לילד, אך הוא קשר פגוע ופגום עקב הפרעות חשיבה ופיצול תודעתי קשה, והכל בצל ובגלל ברית פתולוגית עם ההורה המנוכר.³¹

Marianne Z. Wamboldt & William E. Narrow, *Child Affected by Parental Relationship Distress*, 55 J. AM. ACAD. CHILD & ADOLESCENT PSYCHIATRY 571 (2016); Alan D. Blotcky & William Bernet, *Treatment of Parental Alienation: Guidelines for Mental Health and Legal Practitioners*, PSYCHIATRIC TIMES (June 26, 2024), <https://.did.li/t46aa>

Richard A. Warshak, *Family Bridges: Using Insights from Social Science to Reconnect Parents and Alienated Children*, 48 FAM. CT. REV. 48 (2010) 28

Joan B. Kelly & Janet R. Johnston, *The Alienated Child: A Reformulation of Parental Alienation Syndrome*, 39 FAM. CT. REV. 249 (2001) 29

William Bernet et al., *An Objective Measure of Splitting in Parental Alienation: The Parental Acceptance-Rejection Questionnaire*, 63 J. FORENSIC SCIS. 776 (2018) 30

William Bernet et al., *Measuring the Difference Between Parental Alienation and Parental Estrangement: The PARQ-Gap*, 65 J. FORENSIC SCIS. 1225 (2020) 31

יש הסבורים כי על-מנת שנוכל לומר על מקרה של כשלון קשר שהוא ניכור הורי, חייבים להתקיים ארבעת התנאים הבאים: (א) בעבר שררו יחסים טובים בין ההורה המנוכר לילד; (ב) לא הייתה התעללות מצד ההורה המנוכר; (ג) ההורה המנוכר נוקט התנהגויות מנכרות; (ד) הילד מפגין התנהגויות אופייניות לניכור.³² גישה אבחונית מעודכנת ומורכבת יותר מוסיפה תנאי נוסף בדרך לאיתור דינמיקה של ניכור הורי: (ה) הילד מפגין חלק נרחב משמונת התסמינים המאפיינים ילד מתנכר.³³ גם נגד גישה זו נמצאו מבקרים,³⁴ אך דומה כי היא מהימנה יותר מגישות אחרות, הנוקטות עמדה חד-ממדית כלפי הניכור.³⁵

יש הסבורים כי לנוכח המחלוקת בשאלת הגדרתו של הניכור ההורי יהיה נכון להתייחס אל המושג כתלוי-הקשר. כפועל יוצא מכך ניתן לבחון את המונח "ניכור הורי" משלושה היבטים שונים של בעיות ביחסי הורים – ילדים: ההתנהגות המנכרת של ההורה; המאפיינים של הילד המתנכר; והתאוריה הכללית המסבירה כיצד נוצר ניכור.³⁶ הגישה הרב-ממדית נבדלת מהגישות האחרות בכך שהיא מבקשת לבחון משתנים רבים היכולים לגרום לריחוק בקשר בין ההורה לבין הילד, לרבות כאלה הקשורים לחיי הנישואים לפני הפרדה, לתהליך הפרדה, לפגיעות פסיכולוגיות מוקדמת של ההורים ושל הילד, לעוצמת הסכסוך בין ההורים ולהקשר של ההליך המשפטי.³⁷ לפי גישה זו, ניכור הורי הנובע מהסתה מצד ההורה המנוכר נגד ההורה המנוכר אינו אלא תופעה אחת מסוימת בתוך תופעה רחבה יותר של קשיי קשר בין

Amy J.L. Baker, *Reliability and Validity of the Four-Factor Model of Parental Alienation*, 42 J. FAM. THERAPY 100 (2020)

William Bernet & Laurence L. Greenhill, *The Five-Factor Model for the Diagnosis of Parental Alienation*, 61 J. AM. ACAD. CHILD & ADOLESCENT PSYCHIATRY 591 (2021)

Benjamin D. Garber & Robert A. Simon, *Looking Beyond the Sorting Hat: Deconstructing the "Five Factor Model" of Alienation*, 65 FAM. TRANSITIONS 5 (2024)

Stephen Lee Morrison & Robyn Ring, *Reliability of the Five-Factor Model for Determining Parental Alienation*, 51 AM. J. FAM. THERAPY 580 (2023)

Janet R. Johnston & Matthew J. Sullivan, *Parental Alienation: In Search of Common Ground for a More Differentiated Theory*, 58 FAM. CT. REV. 270 (2020)

BARBARA JO FIDLER, NICHOLAS BALA & Kelly & Johnston, לעיל ה"ש 29; MICHAEL A. SAINI, CHILDREN WHO RESIST POST-SEPARATION PARENTAL CONTACT: A DIFFERENTIAL APPROACH FOR LEGAL AND MENTAL HEALTH PROFESSIONALS (2013); Janet R. Johnston, *Parental Alignments and Rejection: An Empirical Study of Alienation in Children of Divorce*, 31 J. AM. ACAD. PSYCHIATRY & L. 158 (2003)

ילדים להוריהם במצבים של פרדה וגירושים.³⁸ לפי גישה זו, ההתנגדות לקשר עלולה להיווצר על רקע תהליכי גירושים מורכבים, מזגו של הילד, טיב הקשר שלו עם ההורים לפני הסכסוך, יחסי אחאות, גיל הילד, השלב ההתפתחותי שהוא מצוי בו ועוד.

גישה חדשנית אחרת היא הגישה האקולוגית, המבקשת לאבחן את החשד לניכור באמצעות תחומים ונושאים שונים הקשורים למערכת היחסים המשפחתית, ולהימנע ממענה בינרי לשאלה: ניכור או סרבנות. גרבר, שמוכיל גישה זו, מבקש להסתייע בשלושים ושלוש שאלות, המאורגנות בשישה תחומי ידע שיטתיים, וטוען כי בדרך זו הוא יגיע לתהליך סטנדרטי יותר שיוכיל לחקר מדויק של הסיבות לבעיות בקשר הורה-ילד.³⁹ עם זאת, גם לפי גישה זו, אין מדובר בתהליך המוביל למסקנה ברורה, ואי-אפשר לומר לאיזו מהסיבות לבעיות בקשר יש ליתן משקל גדול יותר. גישה זו מתיישבת היטב עם הטיעון שמשפחות בסכסוך עצים מתאפיינות בפרה-דיספוזיציה (נטייה מוקדמת) לרמת חרדה גבוהה, בקושי לשאת מצבים של עמימות ואי-ודאות, בנוקשות קוגניטיבית ובקושי בשימוש בתהליכי מנטליזציה (היכולת של אדם לתת משמעות ופרשנות להתנהגותו ולהתנהגותם של אחרים במונחים של מחשבות, רגשות ואמונות). על בסיס זה, האקולוגיה של הגירושים והפרדה יוצרת מצע זמין להתפרצות אקוטית יותר של קואליציה פתולוגית בין הורה מנכר לילדו ובעקבותיה להתפתחות של ניכור הורי.⁴⁰

זוהי אכן גישה רב-ממדית ויסודית שנראית מתאימה ככזו לאבחון ניכור הורי ולטיפול בו. אלא שיש קושי רב ביישומה במהירות ובמקצועיות במסגרת הליכים משפטיים.⁴¹ הניסיון מלמד כי העדר האפשרות לקבל תסקיר סעד של עובד סוציאלי

38 ראו Johnston, Walters & Olesen, לעיל ה"ש 21.

39 Benjamin D. Garber, *A Structured Rubric for Evaluating the Many Systemic Variables That Can Contribute to Parent-Child Contact Problems (PCCP)*, 62 FAM. CT. REV. 343 (2024); Shely Polak & Michael Saini, *Children Resisting Contact with a Parent Postseparation: Assessing this Phenomenon Using an Ecological Systems Framework*, 56 J. DIVORCE & REMARRIAGE 220 (2015)

40 ענבל בר-און ויואב מזא"ה ניכור הורי – סקירת ספרות 11 (משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (2019) <https://did.li/KeyOf>.

41 הקושי בתנאי החמישי הוא מציאת ראיות ברורות לכך תוך זמן קצר אגב ניהול הליך משפטי מהיר שתכליתו לאתר דינמיקה של ניכור הורי. עם זאת, דומה שיש מאפיינים מובהקים – שנעמוד עליהם בהמשך – אשר ניתנים לאיתור כמעט בכל מקרה של ניכור הורי, ובראשם תופעת החיצוי/פיצול בקרבו של הילד, שבעטייה הוא רואה בהורה המועדף הורה שכולו טוב ובהורה האחר הורה שכולו רע. גם התפשטות של הניכור לעבר קרובי המשפחה של ההורה המנוכר מהווה מאפיין מובהק לניכור הורי.

לסדרי דין בתוך זמן קצר ולאסוף מידע מהקהילה ומהמשפחה הוא אחת מאבני-הנגף בדרך לקבלת מידע מלא על-אודות המשפחה ומערכת היחסים בה בין הילדים להורים.⁴² עוד מלמד הניסיון כי אי-אפשר לחייב צדדים למלא שאלונים לפני או תוך כדי נקיטת הליכים משפטיים,⁴³ וכך אוכד כלי יקר-ערך נוסף שבית-המשפט היה יכול להסתייע בו. קשיים אלו באיסוף המידע וכן משך הזמן הרב הנדרש לשם קבלת תסקיר מקשים מאוד על בתי-המשפט לקבל החלטות המבוססות על הערכות-עומק של המשפחה כמכלול ושל חברי המשפחה כפרטים. על-כן נראה כי מתבקשת גישה אחרת שתהא מותאמת לאופן התנהלותם של הליכים משפטיים, ואשר תאפשר הגעה מהירה יותר למסקנות – ולו ראשוניות – באשר לסיבות העומדות בבסיס כשלון הקשר בין ההורה לילד ובאשר להתערבויות הטיפוליות במשפחה הנגזרות מהן. זאת ועוד, להשקפתי, גם אם קיימים אפיונים ייחודיים של מערכת הקשרים והיחסים במשפחה או ביחס למזגו של הילד, וגם בהינתן הגורמים האקולוגיים השונים במשפחה, אין בכל אלה כדי לבסס הסבר מוצק לכך שהילד חושב באופן מפוצל, מנתק קשר באופן מוחלט עם הורה אהוב שחשוב לו, ובוחר לנהל את חייו תוך הפגנת התנשאות ועליונות כלפי ההורה המנוכר וכלפי גורמי סמכות אחרים (לרבות בית-המשפט, העובד הסוציאלי, המטפל ואף ההורה המנכר עצמו). נדרש "משהו נוסף" כדי להסביר שינוי קיצוני כזה אצל הילד. שאלת קיומו של ניכור הורי בהיסטוריית היחסים בין ההורה לילד היא שאלת-מפתח לפיכך, ומקום שלא הייתה התנגדות לקשר עם ההורה ה"דחוי" קודם לסכסוך ההורי, יש לחשוש שמדובר בסממן של ניכור הורי, וגם אם מתקיימים גורמים אחרים שהובילו להתנגדות הילד לקשר, יש להיזהר במידת המשקל שמקנים להם, ואין לוותר על החשד האמור. זאת יש לזכור: בגורמים אקולוגיים כאלה ואחרים ניתן לטפל בהמשך הדרך; לעומת זאת, למבקש למנוע ניכור הורי או לטפל בו אין זמן – אם התופעה אינה מטופלת כראוי באופן מיידי, החשש הוא שהניכור ייהפך לפתולוגי

42 לפי תשובת משרד הרווחה מיום 15.1.2024 לשאלתה שהגישה עמותת "הורות שווה" ביום 9.9.2023, שירותי הרווחה בישראל מגישים כיום כ-17,000 תסקירי סעד בשנה בנוגע למשפחות בהליכי פרדה וגירושים. עריכת תסקיר גוזלת בממוצע כשלושים שעות מהעובד הסוציאלי לסדרי דין, ומשך הזמן עד להגשתו לבית-המשפט משתנה ממחוז למחוז אך מדובר בממוצע של שנה(!) במקום ארבעים וחמישה יום, כפי שבית-המשפט קוצב לרוב. ראו מבקר המדינה "טיפול המדינה במשפחות בהליכי גירושין ופירוד" דוח שנתי 69 ב-1397, 1437-1439 (2019). מפסיקה מאוחרת יותר עולה כי לא חל שיפור בעקבות דוח מבקר המדינה במשכי הזמן עד להגשת התסקיר, ומהניסיון האישי של המחבר מדובר בפרקי-זמן של חודשים ארוכים. ראו, למשל, רמ"ש (מחוזי ת"א) 49825-01-23 פלונית נ' אלמוני (נבו) 9.3.2023; רמ"ש (מחוזי ת"א) 61671-12-23 פלונית נ' אלמוני (25.1.2024).

43 ראו מוניקנדס-גבעון, לעיל ה"ש 1, בעמ' 17.

בחלק מהמקרים.⁴⁴ כפועל יוצא מכל אלה דומה כי לצורכי הזיהוי המהיר, הנכון והרלוונטי מבחינה שיפוטית (ומחקרית), יהיה נכון לאמץ את מודל חמשת הגורמים ולתור אחר אינדיקטורים אשר מפריכים או מאששים על-פיו חשד לניכור הורי.⁴⁵ כפועל יוצא מן הדברים עד כאן, ובסיכום כולל של הפרמטרים המאפיינים את תופעת הניכור ההורי, סבורני כי ההגדרה שראוי להשתמש בה לצורכי זיהוי של תופעת הניכור ההורי וטיפול בה היא כדלהלן:

ניכור הורי הוא דינמיקה פתולוגית במערכת היחסים בין הורה לילד, אשר מופיעה לרוב על רקע סכסוכי גירושים או פרדה בעצימות גבוהה, ואינה מהווה בהכרח תסמונת קלינית של הילד. יש לה מופעים בדרגות חומרה שונות, החל בשיבוש קל בקשר ועד לנתק מוחלט בין הילד להורה המנוכר. בדינמיקה זו הילד מציג תסמיני פיצול חריפים, אובדן אמפתיה, ודחייה לא-פרופורציונלית של ההורה המנוכר, מחד גיסא, לצד הזדהות רפלקטיבית, "שזירה" או "כריכה הדדית" וטשטוש גבולות אישיים עם ההורה המנוכר, מאידך גיסא. התופעה נגרמת כתוצאה מהתנהגויות מניפולטיביות או פוגעניות מבחינה רגשית מצד אחד ההורים (ההורה המנוכר), אשר חותרות – במודע או לא במודע – לפגוע בקשר הפיזי והרגשי של הילד עם ההורה האחר, עד כדי ניתוק כליל. כל זאת כאשר אין הצדקה מבוססת לניתוק או לריחוק, וכאשר התקיים בעבר קשר חם ותקיין בין הילד להורה המנוכר.

2. מאפיינים שכיחים של ניכור הורי

על אנשי המקצוע המתמודדים עם ניכור הורי להכיר היטב את המאפיינים המרכזיים של התופעה. בעבר היה נהוג להצביע על שמונה מאפיינים מרכזיים של התופעה:⁴⁶

1. מסע כפייתי של השמצה, ביזוי וביקורת של הילד כלפי ההורה המנוכר;

Philip Marcus, *Innovative Programs in Israel for Prevention & Responding to Parental Alienation: Education, Early Identification and Timely, Effective Intervention*, 58 FAM. CT. REV. 544 (2020)

William Bernet & Amy J.L. Baker, *Comments Regarding "Looking Beyond the Sorting Hat: Deconstructing the 'Five Factor Model' of Alienation," by Garber and Simon*, 65 FAM. TRANSITIONS 32 (2024)

RICHARD A. GARDNER, *THE PARENTAL ALIENATION SYNDROME: A GUIDE FOR MENTAL HEALTH AND LEGAL PROFESSIONALS* (1992); Richard A. Gardner, *Parental Alienation Syndrome vs. Parental Alienation: Which Diagnosis Should*

2. הצדקות חלשות ואבסורדיות לדחיית הקשר עם ההורה המנוכר;
 3. בהשמצות שהילד משמיע יש מידה מסוימת של זיוף – הביטויים אינם בשפתו הטבעית, ודבריו נשמעים כדקלום או כשחזור;
 4. פיצול והעדר דו-ערפיות – ראיית הורה אחד ככולו טוב וראיית ההורה האחד ככולו רע;
 5. תופעת "החושב העצמאי" – הילד טוען כי ההחלטה להפסיק את הקשר עם ההורה המנוכר היא רק שלו, אך ברור שהיא פרי השפעתו של ההורה האחר;
 6. העדר תחושות של אשמה, צער, אמפתיה או התחשבות ברגשות ההורה המנוכר;
 7. תמיכה רפלקסיבית בהורה המנוכר ביחס לטענותיו בסכסוך מול ההורה האחר;
 8. התפשטות ופומביות של הניכור והעוינות – התנגדות לקשר עם קרוביו של ההורה המנוכר שעומדים לילד קשר טוב, כגון סבים, אחיינים, דודים ועוד.⁴⁷
- בסקירת ספרות של התופעה הצביעו בר-און ומזא"ה על חמישה-עשר מאפיינים של התופעה, הכוללים את שמונת המאפיינים ה"קלסיים" לעיל. החשובים מבין המאפיינים הנוספים שהם מונים הם ארבעת הבאים, אשר ימוספרו לנוחות הקורא כהמשך של המאפיינים הקודמים:
9. הילד מפגין התנהגות משתנה כלפי ההורה המנוכר בהתאם לנוכחים: הוא משמר עמדה של שנאה כלפי ההורה המנוכר כאשר ההורה המנוכר או איש-מפתח – כגון עובד סוציאלי, מנהל מרכז קשר, שופט וכיוצא בהם – נוכחים ומשמשים קהל צופה; והמתח פוחת כאשר הילד נמצא עם ההורה המנוכר לבד או כאשר אין איש-מפתח צופה. יש עדויות קודמות שהילד בילה עם ההורה ללא חשש ובנינוחות סבירה.
 10. דיכוי של זכרונות חיוביים – הילד מפגין שכחה מוחלטת של זכרונות חיוביים בנוגע לקשר בעבר בינו לבין ההורה המנוכר, וזאת למרות קיומן של עדויות סותרות בדבר האינטראקציה המוקדמת בין ההורה לילד, העולות ממסמכים, מתמונות, מאלבומים או מתיאור של בני משפחה מורחבת ושל עדים אחרים.
 11. העדר ארגון במרחב, בזמן ובהקשר של זכרונות – הילד מתאר מצבים המספקים לכאורה עדות לשומע על מניעיו השליליים של ההורה המנוכר, אולם תיאורים

Evaluators Use in Child-Custody Disputes?, 30 Am. J. Fam. Therapy 93 (2002);
Joan S. Meier, *Parental Alienation Syndrome and Parental Alienation: A Research Review* (2013), <https://doi.org/10.1080/15327035.2013.781614>; Karen Woodall & Nick Woodall, UNDERSTANDING PARENTAL ALIENATION: LEARNING TO COPE, HELPING TO HEAL (2017)

47 ראו Bernet & Greenhill, לעיל ה"ש 33.

אלו אינם הגיוניים, אינם מותאמים ואינם סבירים, וניכרות בהם סתירות רבות ואי-הלימה.

12. קיומם של יחסי תלות לא-מותאמים עם ההורה המנכר והגנת-יתר – הילד מפגין תלות בהורה המנכר, ובה-בעת מספק לו נחמה וכיטחון רגשי, באופן שאינו תואם את הגיל והשלב ההתפתחותי של הילד.⁴⁸

3. פיצול והעדר דו-ערפיות בקרב הילד כמאפיינים עיקריים של הניכור ההורי כל המאפיינים שתוארו בחלק הקודם חשובים, וכל אימת שמועלית טענה כי מתקיימת דינמיקה של ניכור הורי, יש לנסות לבחון את קיומו של כל אחד ואחד מהם. עם זאת, דומה כי אין חולק שמבין המאפיינים האמורים המאפיין המובהק והמרכזי של התופעה הוא פיצול תפיסתי והעדר דו-ערפיות בקרב הילד המתנכר.⁴⁹ נבחן כעת בנפרד את שני מרכיביו של המאפיין.

1. פיצול תפיסתי – פיצול תפיסתי או חיצוי (splitting) בהקשר של דיונונו מתאר מצב שבו הורה אחד נהפך בעיני הילד להורה אידיאלי שכולו טוב, ואילו ההורה האחר נהפך לרע מוחלט ודמותו דמונית.⁵⁰ מחקרים רבים מצביעים על כך שבניכור הורי התנגדות הילד לקשר עם אחד מהוריו (על רקע סכסוך פרדה) תופיע לצד פיצול חריף, שמטרתו להקטין את הדיסוננס הקוגניטיבי כלפי ההורה המנוכר.⁵¹

2. העדר דו-ערפיות – אחד התוצרים של הפיצול התפיסתי האמור הוא הקטנת תחושת הדו-ערפיות של הילד ביחס להורה המנוכר, עד כדי איונה המוחלט. בנסיבות רגילות לילדים יש היכולת להיות דו-ערכיים כלפי הוריהם, כלומר, להכיל בו-זמנית רגשות ודעות שליליים וחיוביים כלפי דמות ההורה והתנהגותו.⁵² אי-יכולת של אדם בכלל ושל ילד בפרט להחזיק תחושה דו-ערכית כלפי אובייקט אהוב עלולה להוביל לפסיכופתולוגיה. מרכיב זה נוכח

48 ראו בר-און ומזא"ה, לעיל ה"ש 40, בעמ' 33–37.

49 Alan M. Jaffe, Melanie J. Thakkar & Pascale Piron, *Denial of Ambivalence as a Hallmark of Parental Alienation*, 4[1327144] COGENT PSYCH. (2017)

50 ראו Kelly & Johnston, לעיל ה"ש 29.

51 Sue Whitcombe, *Parental Alienation or Justifiable Estrangement? Assessing a Child's Resistance to a Parent in the UK*, 27(3) SEEN & HEARD 31 (2017); Elizabeth Ellis, *A Stepwise Approach to Evaluating Children for Parental Alienation* PARENTAL ALIENATION: SYNDROME, 4(1–2) J. CHILD CUSTODY 55 (2008) כן ראו

SCIENCE AND LAW, לעיל ה"ש 16.

52 Jaffe, Thakkar & Piron, לעיל ה"ש 49.

באופן מובהק בניכור ההורי בדרגתו החמורה.⁵³ כאשר ילד נתון בקונפליקט נאמנויות חריף, יכולתו לחוש דו־ערפיות כלפי שני ההורים נפגעת. זאת, כחלק מהפעלת מנגנוני ההגנה של הילד שבמסגרתם הוא עלול לבחור את אחד ההורים ולהתנגד לאחר. הדבר נובע מתחושת חרדה בקרב הילד, המונעת מרגשות שליליים ומהדהוד של פחד מההורה. התוצאה עלולה להיות הזדהות עם ההורה המנכר⁵⁴ והתנגדות לקשר עם ההורה המנוכר.⁵⁵ יודגש כי גם במקרים שבהם ילדים עברו התעללות או הזנחה על־ידי הוריהם, ואף הועברו למוסדות ולמשפחות אומנה בשל כך, נמצא כי לצד הכרת־הטובה שהם חשו על עצם הוצאתם ממקום הפגיעה (הבית), הם ביקשו עדיין קרבה להורה הפוגעני או המזניח.⁵⁶ כלומר, כאשר יש הצדקה לניתוק הקשר, הילד מתאפיין עדיין בדו־ערפיות כלפי ההורה הפוגע או המזניח. דו־ערפיות נתפסת לפיכך כמסייעת באבחנה מבלדת⁵⁷ בין ניכור הורי לבין התנגדות מוצדקת לקשר על רקע הזנחה, התעללות או אי־תפקוד הורי.⁵⁸

מדברים אלו, בצירוף הניסיון השיפוטי, ניתן ללמוד עוד כי לא זו בלבד שאיתור (העדר) דו־ערפיות בקרב הילד הוא שלב קריטי בזיהוי חשד לניכור הורי (ודרגת חומרתו), יש בו אף כדי לסייע לבית־המשפט – כבר בשלב מוקדם ביותר (הן של ההליך המשפטי, הן של התהליך המנטלי של הילד והן של התהליך המערכתי מבחינת המשפחה) – ליזום התערבות טיפולית נכונה להתמודדות יעילה עם הניכור ולהפחתת מופעיו. בהקשר זה, ככל שהליך האיתור מעלה כי הילד מתנהג בניכור פתולוגי (דרגת חומרה גבוהה ביותר) כלפי ההורה הדחוי ואינו מסוגל לגלות או לבטא כל דו־ערפיות בקרבו, ההתערבות השיפוטית והטיפולית צריכה להיות שונה בתכלית, וייתכן שהיא לא תידרש להיות מיידית, ואולי אף לא תהיה אפקטיבית כלל.⁵⁹

53 ראו Bernet et al., לעיל ה"ש 30.

54 Richard B. Corradi, *Ambivalence: Its Development, Mastery, and Role in Psychopathology*, 77 BULL. MENNINGER CLINIC 41 (2013).

55 ראו Jaffe, Thakkar & Piron, לעיל ה"ש 49.

56 William Bernet, Ronald P. Rohner & Kathleen M. Reay, *Rejecting the Rejection of Parental Alienation: Comment on Mercer (2021)*, 18 J. FAM. TRAUMA, CHILD CUSTODY & CHILD DEV. 210 (2021).

57 Madelyn Simring Milchman, *How Far has Parental Alienation Research Progressed Toward Achieving Scientific Validity?*, 16 J. CHILD CUSTODY 115, 133 (2019).

58 ראו FIDLER, BALA & SAINI, לעיל ה"ש 37.

59 Douglas Darnall, *The Psychosocial Treatment of Parental Alienation*, 20 CHILD & ADOLESCENT PSYCHIATRIC CLINICS N. AM. 479 (2011).

לדרך ההתערבות השיפוטית עשויה להיות השפעה חיובית בחלק מהמקרים, אך במקרים אחרים היא עלולה להיכשל ואף לגרום לטראומה נוספת לילד. מדובר בעניין החורג מחיבורי זה, ועל-כן לא אסקור אותו בהרחבה. עם זאת, ניתן לציין את תרפיית "האיחוד המשפחתי" (reunification therapy), שהיא דרך ההתערבות השכיחה בישראל ובארצות-הברית במקרים של ניכור הורי.⁶⁰ מטרתה לעודד שינוי בגישתו של הילד המתנכר, והיא מתמקדת בשלושה רכיבים: הפחתת העוינות של ההורה המנכר, הבטחת מרחב רגשי ובטוח לילד עם שני ההורים ובני משפחה חשובים אחרים, ותיקון מערכת היחסים המשובשת בין ההורים לילדים. לגישה זו יש וריאציות רבות. במקרים חמורים יותר של ניכור הורי דרכי ההתערבות עשויות להגיע עד כדי שינוי משמורת או הוצאת הילד מההורה המנכר לסביבה מוגנת וניטרלית וקיום סדנאות לעבודה על חידוש הקשר.⁶¹

4. נזקי הניכור ההורי

סוגיית נזקיו של הניכור ההורי היא נושא למחקרים ענפים ורחבים. בתמצית ניתן לומר כי ניכור הורי מציב סיכון ממשי להתפתחותו של הילד ולשלומו הנפשי והפיזי.⁶² הניכור ההורי אינו מאפשר התייצבות מחדש של המערכת המשפחתית

Elena Andreopoulos & Alison Wexler, *The "Solution" to Parental Alienation: A Critique of the Turning Points and Overcoming Barriers Reunification Programs*, in PARENTAL ALIENATION AND FAMILY REUNIFICATION 202 (Pearl S. Berman & Ethan M. Weisinger eds., 2024) 60

ראו בר-און ומזא"ה, לעיל ה"ש 40, בעמ' 58–63. כן ראו רמ"ש (מחוזי ת"א) 48940-03-20 פלוגי נ' פלוגי (נבו 10.8.2020); רמ"ש (מחוזי י-ם) 55946-11-16 פלוגי נ' פלוגי (נבו 5.3.2019). בפסק-הדין האחרון נסקרו גם אמצעי התמודדות מול הורים מנכרים, החל בשימוש בהליכי הוצאה לפועל, לרבות הטלת מגבלות על ההורה המנכר (כגון הגבלה לגבי קבלת דרכון, עיכוב יציאה מן הארץ, הגבלת שימוש בכרטיסי חיוב או הגבלה לגבי קבלה, החזקה או חידוש של רשיון נהיגה); המשך בהליכי ביצוע על-ידי בית-המשפט לענייני משפחה (מכוח ס' 7 לחוק בית המשפט לענייני משפחה, התשנ"ה-1995), בסנקציות כספיות (תשלום "קנסות" או "פיצויים בגין הפרה", תשלום בגין אי-הבאת הילד להסדרי הראייה, קיזוז מזונות או ביטול מזונות לגבי העבר, וכן השתתפות פיצוי במסגרת תביעת נזיקין) ובהליכי ביזיון בית-המשפט או הליכים פליליים (לרבות כאלה הכוללים סנקציית מאסר); וכלה בהחלטה על העברת המשמורת מההורה המנכר אל ההורה המנוכר, או אף הכרזה על קטין כנוזק והוצאתו מבית שני ההורים למרכז טיפולי.

Jacqueline Horan Fisher & Joshua L. Brown, *A Prospective, Longitudinal Examination of the Influence of Childhood Home and School Contexts on Psychopathic Characteristics in Adolescence*, 47 J. YOUTH & ADOLESCENCE 2041 (2018); Wilfrid von Boch-Galhau, *Parental Alienation (Syndrome)—A Serious* 62

לאחר הפרדה, ומשאיר את הילד בחוסר יציבות ובעימות תמידי.⁶³ גם מבחינה קוגניטיבית והתפתחותית הניכור ההורי פוגע קשות בילד, בעוותו את דרכי החשיבה שלו ובלמדו אותו לחשוב ב"שחור או לבן".⁶⁴ ההיחשפות לסכסוך הממושך והלא-רציונלי פוגמת בשיפוט המציאות של חלק מהילדים, ומעוררת נטייה לעיבוד פשטני, נוקשה, מעוות ולא-גמיש לגירויים משתנים במציאות החיצונית.⁶⁵ נזק אחר מתבטא בחוסר אמפתיה לזולת ובחוסר יכולת להבינו.⁶⁶ הסיכון המרכזי הוא התפשטות חשיבה מעוותת לתחומים אחרים, כגון קשריו החברתיים של הילד והיכולת שלו לבנות אמון בקשר זוגי בעתיד וביחסים קרובים. צורת התייחסות זו מפריעה להתפתחות הרגשית של הילד. הילד המתנכר מאבד הן את היכולת לבטוח בתחושותיו ובמחשבותיו והן את תחושת המציאות ואת מושג העצמי שלו, ותלותו בהורה המנכר נעשית מוחלטת.⁶⁷

Form of Psychological Child Abuse, 14 MENTAL HEALTH & FAM. MED. 725 (2018); Amy J.L. Baker & Amy Eichler, *The Linkage Between Parental Alienation Behaviors and Child Alienation*, 57 J. DIVORCE & REMARRIAGE 475 (2016); Sian Balmer, Mandy Matthewson & Janet Haines, *Parental Alienation: Targeted Parent Perspective*, 70 AUSTL. J. PSYCH. 91 (2018); Antonia T. Bifulco, George W. Brown & Tirril O. Harris, *Childhood Loss of Parent, Lack of Adequate Parental Care and Adult Depression: A Replication*, 12 J. AFFECTIVE DISORDERS 115 (1987); William Bernet & Amy J.L. Baker, *Parental Alienation, DSM-5, and ICD-11: Response to Critics*, 41 J. AM. ACAD. PSYCHIATRY & L. 98 (2013); Amy J.L. Baker, *The Long-Term Effects of Parental Alienation on Adult Children: A Qualitative Research Study*, 33 AM. J. FAM. THERAPY 289 (2005)

63 דניאל גוטליב "תסמונת הניכור ההורי" רפואה ומשפט 31, 106 (2004); שרון פרילינג ניכור הורי 23 (2019); חנייה קושר וכרמית כץ "ילדים בתווך – פגיעה בקשר הורה-ילד בסכסוכי גירושין בעצימות גבוהה" נקודת מפגש 22, 8 (2022). עוד ראו מוניקנדס-גבעון, לעיל ה"ש 1.

64 Ludwig F. Lowenstein, *Attachment Theory and Parental Alienation*, 51 J. DIVORCE & REMARRIAGE 157 (2010); Leona M. Kopetski, *Identifying Cases of Parent Alienation Syndrome: Part I*, 27(2) COLO. LAW. 65 (1998)

65 ראו Kopetski, שם; PARENTAL ALIENATION: SCIENCE AND LAW, לעיל ה"ש 16.
66 Amy J.L. Baker & Naomi Ben-Ami, *To Turn a Child Against a Parent Is to Turn a Child Against Himself: The Direct and Indirect Effects of Exposure to Parental Alienation Strategies on Self-Esteem and Well-Being*, 52 J. DIVORCE & REMARRIAGE 472 (2011)

67 Wilfrid von Boch-Galhau & Ursula Kodjoe, *Psychological Consequences of PAS Indoctrination for Adult Children of Divorce and the Effects of Alienation on Parents*, in THE INTERNATIONAL HANDBOOK OF PARENTAL ALIENATION SYNDROME: CONCEPTUAL, CLINICAL AND LEGAL CONSIDERATIONS 310 (Richard A. Gardner, S. Richard Sauber & Demosthenes Lorandos eds., 2006); Paloma Miralles, Carmen

מדובר בהתפתחות דינמיקה מניפולטיבית של שליטה נפשית. ההורה המנכר (בפרט זה הלוקה במבנה אישיות נרקיסיסטי או אנטי-חברתי, המתאפיין בצורך להשיג שליטה מוחלטת בסביבה הרגשית) עושה שימוש במנגנוני שליטה פסיכולוגיים – כגון גזלייטינג, הפחדה, הענשה רגשית והשחתת הייצוג של ההורה האחר – ובכך גורם לכך שהילד מפקפק באותנטיות של רגשותיו ובתפיסת המציאות שלו. במובן זה, חוסר האמפתיה והכוחנות של ההורה אינם רק תכונות נלוות, אלא אמצעים במערכת יחסים סמויה של תלות כפויה. הילד, המבקש קרבה וביטחון, נאלץ לוותר על האמון בתחושותיו כדי לשמור על קשר עם ההורה הדומיננטי, תוך הזדהות עימו כמנגנון הגנה. תוצאה זו מובילה ל-internalized parentification, כלומר, הילד מפנים את קולו של ההורה המנכר כקול פנימי מכוון על-חשבון עמדתו העצמאית. כתוצאה מכך מתמזגים שני הצירים המרכזיים: מצד אחד – דפוס של שליטה וכוחנות מצד ההורה; ומצד אחר – קריסה בזהות ובתחושת המציאות של הילד. החיבור בין השניים יוצר דינמיקה פתולוגית שבה העצמאות הרגשית מתחלפת בתלות כוללנית, והאהבה מותנית בציות. הילד, שמאבד את הגישה לתחושותיו וליכולתו העצמאית להבחין בין מציאות לדמיון, מאמץ את העמדות, הערכים ודרכי ההתנהגות של ההורה המנכר כדי לזכות באישור וקבלה ממנו. כתוצאה מכך הילד מפגין כלפי ההורה האחר (המנוכר) לא רק ניכור, אלא גם ביטויים של כוחנות, גרנדיוזיות ולעיתים אף אכזריות, המשקפים את עמדות ההורה המנכר.

הסבר אחר לנזקיה של תופעה זו מוצע דרך מנגנון פסיכולוגי של שיתוף-פעולה: הילד לומד שתגובות כוחניות וגרנדיוזיות או שלילה מוחלטת של ההורה המנוכר הן האמצעי לקבלת הערכה מההורה הדומיננטי, לתחושת מוגנות ולהימנעות מענישה או מדחייה. כך נוצרת לגיטימציה פנימית להפגנת עוצמה מזויפת ודימוי עצמי מופרז לצד תלות עמוקה בהורה שדרכו עולמו הרגשי מוגדר. ניכור הורי מזיק קשות לילד גם בראי תאוריית ההתקשרות.⁶⁸ הילד המתנכר נחשף לחודרנות פסיכולוגית, להיפוך תפקידים, לשליטה פסיכולוגית ולריסון של רעיונותיו ורגשותיו. כל אלה פוגעים ביכולתו לפתח התקשרות בטוחה, ויוצרים בלבול, חרדה, קושי בגיבוש זהות והערכה עצמית נמוכה. נוסף על כך הילד עלול

Godoy & María D. Hidalgo, *Long-Term Emotional Consequences of Parental Alienation Exposure in Children of Divorced Parents: A Systematic Review*, 42 CURRENT PSYCH. 12055 (2021)

Benjamin D. Garber, *Parental Alienation in Light of Attachment Theory: Consideration of the Broader Implications for Child Development, Clinical Practice, and Forensic Process*, 1(4) J. CHILD CUSTODY 49 (2004)

להטמיע רגשות שליליים, פחד וחרדה כלפי ההורה המנוכר, מה שמעמיק את הפגיעה בהתקשרות ויוצר בידוד רגשי.⁶⁹ חוקרי התקשרות סבורים כי אובדן דמות התקשרות (והורה הוא בדרך-כלל דמות כזו) יוצר תהליך של אבל ופרדה, שבו יש חיפוש אחר דמות ההתקשרות ועיסוק בזכרונות הקשורים אליה, וזאת עד שהילד מפנים את היעלמותה של הדמות, שאז מתרחש בקרבו תהליך של ארגון מחדש. מקום שלא מתקיים תהליך פסיכולוגי כזה, יש לכך השלכות שליליות, עד כדי התמוטטות וקריסה.⁷⁰ במקרה של ניכור הורי הילד אינו מתאבל כלל על אובדן הקשר עם הדמות ההורית, ולכן אין מדובר בארגון מחדש, אלא בנייתוק של ההתקשרות מאותה דמות ללא כל תהליך של אבל ועיבוד של הצער, שהילד למעשה אינו מאפשר להם להתקיים ולמצוא ביטוי.⁷¹ במובן זה, מחיקת ההורה המנוכר עלולה להיות חמורה מבחינה נפשית ממות ההורה – הן מבחינת הילד והן מבחינת ההורה המנוכר (שחש כהורה שכול בעוד ילדו בחיים).⁷² מִטְ-אנליזה של הספרות מלמדת על נזקים ארוכי-טווח בקרב מבוגרים שהיו בעברם ילדים מתנכרים: גילויי דיכאון, מאפייני חרדה, סיכון גבוה לפסיכופתולוגיה, דימוי עצמי נמוך, נטייה מוגברת לשימוש בסמים ובאלכוהול, קשיים ביחסי הורות, התקשרות לא-בטוחה, איכות חיים ירודה, שיעור גירושים גבוה, תחושת אובדן, נטישה ואשמה, וחזרתיות של ההתנהגות המנכרת כלפי ילדיהם מצד בני-זוג או סבים.⁷³ כל אלה הם אך חלק קטן מרשימה ארוכה מאוד של נזקים אפשריים שהניכור ההורי עלול לגרום לילדים, ודומה שדי בכל אחד מהנזקים הפוטנציאליים האמורים

69 ראו בר-און ומזא"ה, לעיל ה"ש 40.

70 John Bowlby, *By Ethology out of Psycho-analysis: An Experiment in Inter-breeding*, 28 ANIMAL BEHAV. 649 (1980).

71 R. Chris Fraley & Phillip R. Shaver, *Loss and Bereavement: Attachment Theory and Recent Controversies Concerning "Grief Work" and the Nature of Detachment*, in HANDBOOK OF ATTACHMENT: THEORY, RESEARCH, AND CLINICAL APPLICATIONS 735 (Jude Cassidy & Phillip R. Shaver eds., 1999).

72 Jennifer J. Harman, Mandy L. Matthewson & Amy J.L. Baker, *Losses Experienced by Children Alienated from a Parent*, 43 CURRENT OPINION IN PSYCH. 7 (2022) כי לא מצאתי מחקר המשווה בין השפעות של מות הורה על הילד לבין השפעות של התנתקות ממנו בניכור הורי, והאמירה בדבר החומרה של מחיקת ההורה בחיי הילד מבלי שהוא מתאבל עליו מובאת אך ורק מהזווית של אי-עיבוד הפְּרָדה מההורה על-ידי הילד. ראו Miralles, Godoy & Hidalgo, *Attachment Goes to Court: Child Protection and Custody Issues*, 67 לעיל ה"ש 67; Tommie Forslund et al., *Attachment Goes to Court: Child Protection and Custody Issues*, 24 ATTACHMENT & HUM. DEV. 1 (2021); Glenn F. Cartwright, *Expanding the Parameters of Parental Alienation Syndrome*, 21 AM. J. FAM. THERAPY 205 (1993).

73 Verhaar, Matthewson & Bentley, לעיל ה"ש 3.

כשלעצמו להצדיק התייחסות רצינית למניעת התופעה ולמיגורה. אוסיף כי לאחרונה נעשה ניסיון לאתר נזקים פיזיולוגיים של תופעת הניכור ההורי, מתוך מחשבה שלאיתור "החתימה המולקולרית" של הדחק שהניכור ההורי גורם לגופו של הילד יכולה להיות בעתיד תרומה ייחודית לזיהוי אובייקטיבי ומדעי של תופעת הניכור ההורי.⁷⁴

5. הקונצנזוס, המחלוקת והביקורת ביחס לתופעת הניכור ההורי כהפרעה, כטענה וכדינמיקה

(א) על מה יש קונצנזוס

"ניכור הורי" הוא מושג שנוי במחלוקת בספרות המחקרית ובפסיקה האנגלו-אמריקאית והישראלית. עם זאת, נראה כי יש קונצנזוס בדבר קיומה של התופעה, ובעיקר בדבר קיומה של ההתנהגות ההורית המנכרת, על מאפייניה ונזקיה.⁷⁵ יותר מאלף מחקרים, שנערכו בעשרות מדינות בשש יבשות על-פני תקופה ארוכה של יותר מחמישים שנה, מתארים תופעה של ניכור הורי כמקרה פרטי של התנגדות לקשר.⁷⁶ לפיכך ניתן להסיק כי תופעת הניכור ההורי בסכסוכי הורות היא ככל הנראה אותנטית, רחבת-היקף וחוצה תרבויות, מגדר, לאומים ומדינות, והמחלוקת

74 קמישני ועמיתיו מציגים מודל פורץ-דרך שלפיו ניכור הורי אינו רק סוגיה פסיכולוגית-משפטית, אלא גם גורם דחק כרוני המחולל נזקים גופניים ופיזיולוגיים ממשיים אצל הילד. לטענתם, ניכור הורי גורם שיבושים בשישה מנגנונים ביולוגיים קריטיים – ובראשם הפעלת יתר של ציר ה-HPA (הגורמת לעלייה של פי 10–12 ברמות הקורטיזול) ויצירת דלקת מערכתית כרונית, עקה חמצונית ושינויים במיקרוביום ובאפיגנטיקה – אשר יחד מעלים את הסיכון למחלות לב, להפרעות חיסוניות, להשמנה ולפגיעה נוירולוגית. המחברים טוענים כי שימוש ב"סמנים מולקולריים" אלו (כגון רמות קורטיזול ברוק, מדדי דלקת בדם ושינויים ב-DNA) במסגרת פנל אבחוני יאפשר לזהות באופן אובייקטיבי את "הנזק הפיזיולוגי" שנגרם לילד, ובכך יספק לבתי-המשפט ראיות מדעיות מוצקות לצורך בהתערבות דחופה ובשינוי הסדרי המשמורת, ללא תלות במחלוקות הסובייקטיביות סביב הגדרת התסמונת. Oleksandr Kamyshnyi et al., *Towards Molecular Diagnostics of Parental Alienation*, 82[383] CELLULAR & MOLECULAR LIFE SCI. (2025).

75 Kate Templer et al., ; לעיל ה"ש 5, Kruk ; לעיל ה"ש 5, Harman, Bernet & Harman *Recommendations for Best Practice in Response to Parental Alienation: Findings from a Systematic Review*, 39 J. FAM. THERAPY 103 (2017)

76 ראו Lorandos, Bernet & Sauber, לעיל ה"ש 20 ; Harman, Bernet & Harman, לעיל ה"ש 5 ; T.M. Marques, I. Narciso & L.C. Ferreira, *Empirical Research on Parental Alienation: A Descriptive Literature Review*, 119[105572] CHILD. & YOUTH SERVS. REV. (2020)

בספרות היא בעיקר על המשגתה ואופן הצגתה (בין היתר כתופעה מדעית),⁷⁷ ולא על עצם קיומה.

המחלוקות העיקריות בנושא המינוחי נסבות סביב השאלה אם מדובר בתסמונת, בהפרעה או שמא בדינמיקה המופיעה אגב סכסוכי הורות בעצימות גבוהה. נראה כי סיווג התופעה כהפרעה ביחסי הורה – ילד (relational problem), ולא כתסמונת או הפרעה נפשית (של הילד), מאפשר הבחנה נכונה וברורה יותר בין דינמיקה משפחתית מזיקה לבין פתולוגיה קלינית, ומציב את המיקוד הטיפולי בהקשר הרחב של יחסים וסביבה משפחתית. גישה זו נתמכת על-ידי מחקרים המצביעים על כך שגם דינמיקה שלילית במערכות יחסים שאינה עונה על התבחינים של הפרעה נפשית עשויה להצריך התערבות ייעודית. על-פי מדריך המחלות והאבחנות האמריקאי (DSM-5), הפרעות נפשיות מוגדרות באמצעות תבחינים תסמיניים מובחנים, בעוד דפוסי יחסים מזיקים מסווגים כ"בעיות ביחסים" (V-codes) – קטגוריה שאינה עונה על הגדרה של הפרעה.⁷⁸ הבחנה זו קריטית בהקשר של ניכור הורי, שכן מחקרים מראים כי התנהגויות מנכרות עשויות לנבוע מדינמיקה משפחתית מורכבת יותר מאשר מפתולוגיה של הפרט.⁷⁹ מחקרים מצאו כי גישות לטיפול בדינמיקת יחסים חייבות להתייחס להקשרים מערכתיים (כגון קונפליקטים משפטיים או תפיסות הוריות), בניגוד להתערבויות קליניות ממוקדות-תסמין.⁸⁰ לצד דיוק ההבחנה האמורה, אציין כי במקרים חמורים ביותר של ניכור הורי – שבהם כבר נזק בלתי-הפיך למערכת היחסים הורה – ילד וכן להתפתחות הילד

77 Gena A. Rowlands, *Parental Alienation: A Measurement Tool Confirmatory*; שם
Factor Analysis Validation Study, 61 J. DIVORCE & REMARRIAGE 127 (2020)

78 AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION, DIAGNOSTIC AND STATISTICAL MANUAL
OF MENTAL DISORDERS (5th ed. 2013). המדריך מבדיל בין הפרעות נפשיות, המוגדרות
באמצעות תבחינים תסמיניים, לבין בעיות ביחסים (relational problems), המסווגות כ-V-
codes. לדוגמה, קונפליקטים בין הורים לילדים מסווגים כ-Z62.820, ללא תיוג כהפרעה. נעיר
כי קוד V וקוד Z מתייחסים לאותן קטגוריות אבחנתיות (ללא אבחנה פסיכיאטרית מובהקת אך
עם השפעה קלינית משמעותית), וכי קוד Z הוא הגרסה העדכנית והרשמית יותר המקובלת כיום
בספרי האבחון. קודי V הופיעו במהדורות קודמות (DSM-IV, ICD-9) לתיאור מצבים
כאלה; קודי Z החליפו אותם במהדורות העדכניות (DSM-5, ICD-10), ומהווים סיווג רחב
ומעודכן יותר, עם טווח גדול יותר של מצבים רגשיים, משפחתיים וחברתיים. כאמור, המהות
של שני הקודים זהה: להצביע על גורמי רקע, נסיבות חיים או בעיות תפקוד אשר אינם מהווים
כשלעצמם אבחנה פסיכיאטרית אבל רלוונטיים לתהליך האבחון ולקבלת טיפול נפשי.

79 Harman, Kruk & Hines, לעיל ה"ש 22.

80 M.C. Verrocchio et al., *Depression and Quality of Life in Adults Perceiving*
Exposure to Parental Alienation Behaviors, 17[14] HEALTH & QUALITY LIFE
OUTCOMES (2019).

וליכולתו לחוש דו-ערפיות כלפי האחר ואמפתיה כלפי ההורה, וכל זאת על בסיס הצדקות חסרות בסיס הגובלות בהאשמות במעשי אלימות ובפגיעה מינית – חשוב שהחוקרים בתחום יוכיחו בעתיד כי אכן מדובר במצב רפואי עם הגדרות ברורות המוכרות על-ידי מדריכי הסיווגים (DSM, ICD). מכל מקום, בין שנרצה לראות בכך תופעה קלינית של ממש ובין שנתייחס אליה כאל דינמיקת יחסים משפחתית שאינה תופעה קלינית או פסיכיאטרית, ברור כבר מזמן שאין מדובר רק בטיעון פסידו-מדעי או משפטי-תרבותי.⁸¹

גם באשר לשכיחות התופעה קיימת מחלוקת מורכבת, הנובעת מהקושי למדוד את הניכור ההורי: האם מודדים את סממני הניכור בקרב הילד? האם מודדים את ההתנהגויות המסיתות? האם כל דרגת ניכור צריכה להימדד?⁸²

אין ספק שהחוקר, הקורא והמשפטן צריכים לגלות ספקנות וזהירות, ומחויבים להביא בחשבון גם ביקורות נוספות ביחס לכלי המדידה ודרכי ההוכחה של התופעה ומאפייניה.⁸³ זאת, כל עוד מחלוקות אלו טרם הוכרעו.⁸⁴ ברור לפיכך שכאשר בתי-המשפט נדרשים לתופעה, עליהם להכירה היטב ולהביא בחשבון הן את הקונצנזוס והן את המחלוקת המדעית והביקורת הקיימת כלפיה. זאת ועוד, דווקא בשל הביקורת, שתפורט בהמשך בהרחבה, אני מוצא כי יש חשיבות למוצע

81 Jennifer J. Harman et al., *Developmental Psychology and the Scientific Status of Parental Alienation*, 58 DEVELOPMENTAL PSYCH. 1887 (2022), לעיל ה"ש 56; Berner, Rohner & Reay

82 ראו בראון ומזא"ה, לעיל ה"ש 40, בעמ' 27–28; Jennifer J. Harman, Sadie Leder- Elder & Zeynep Biringen, *Prevalence of Parental Alienation Drawn from a Representative Poll*, 66 CHILD. & YOUTH SERVS. REV. 62 (2016) (להלן: Harman, Leder-Elder & Biringen); Jennifer J. Harman, Sadie Leder-Elder & Zeynep Biringen, *Prevalence of Adults Who Are the Targets of Parental Alienating Behaviors and Their Impact*, 106[104471] CHILD. & YOUTH SERVS. REV. (2019) (להלן: Harman, Leder-Elder & Biringen). המחקרים לעיל מלמדים תופעת הניכור ההורי מתרחשת בקרב כ-20% עד 30% מן הילדים שהוריהם נפרדו או התגרשו.

83 Paula Inez Cunha Gomide, Everline Bedin Camargo & Marcia Gonzales Fernandes, *Analysis of the Psychometric Properties of a Parental Alienation Scale*, 26 PAIDÉIA (RIBEIRÃO PRETO) 291 (2016); Madelyn S. Milchman, Robert Geffner & Joan S. Meier, *Ideology and Rhetoric Replace Science and Reason in Some Parental Alienation Literature and Advocacy: A Critique*, 58 FAM. CT. REV. 340 (2020); Gena A. Rowlands, *Parental Alienation: A Measurement Tool*, 60 J. DIVORCE & REMARRIAGE 316 (2019).

84 ראו Johnston & Sullivan, לעיל ה"ש 36.

במאמר זה, שכן יש בו כדי לדייק את דרכי הפעולה של בתי-המשפט, תוך שמירה על מקצועיות, אובייקטיביות וניסיון להתמודד עם רעש⁸⁵ והטיות שיפוט.

(ב) הביקורת הפמיניסטית על ההכרה בניכור הורי

ההתנגדות לשימוש במושג "ניכור הורי" בהליכים בבתי-המשפט לענייני משפחה מגיעה בעיקרה מצד גורמים פמיניסטיים.⁸⁶ התנגדות זו מבוססת על כמה טעמים, אשר חלקם משותפים לכלל המתנגדים לשימוש במושג "ניכור הורי" בהליכים משפטיים וחלקם אופייניים למתנגדים לתופעה מטעמים פמיניסטיים.

טיעון ראשון: שורשיה של תופעת הניכור ההורי מוטים מגדרית, והתופעה נעדרת ביסוס מדעי. הטיעון הוא כי התאוריה נוסחה בשנות השמונים על-ידי ריצ'רד גרדנר מתוך הנחה שאימהות ממציאות טענות על התעללות מינית כדי לנתק ילדים מאבותיהם. תאוריה זו לא נתמכה במחקר אמפירי, נדחתה על-ידי הקהילה המדעית, ונותרה שנויה במחלוקת עד היום. הגם שחלפו כחמישים שנה מאז הוגדרה התופעה על-ידי גרדנר, לא הוצג מחקר אמפירי ומתודולוגי מבוקר המוכיח כי מאפייניה של התופעה ייחודיים למצבים של הסתה על-ידי הורה אחר.

נראה כי נכון להיום הטענה האמורה מוקשית. קיימים כיום יותר מאלף מאמרים וספרים העוסקים בניכור הורי. סקירות מחקר ומטא-אנליזות שפורסמו בעשור האחרון מצביעות על כך שמדובר בתחום מדעי מתפתח. בסקירה המקיפה ביותר שנעשתה עד כה, תוך שימוש בארבעה מאגרי מידע לאיתור מחקרים אמפיריים שפורסמו בכתבי-עת, זיהו הרמן ועמיתיה יותר ממאתיים מחקרים אמפיריים שנעשו לאורך שני עשורים, תוך שימוש במגוון רחב של שיטות מחקר ודגימות, ופורסמו

85 בספרם של דניאל כהנמן, אוליביה סיבוני וקאס סאנסטיין רעש: הפגם בכישר השיפוט האנושי וכיצד אפשר להתגבר עליו 21 (עפר קובר מתרגם 2022) ההגדרה המרכזית של המושג "רעש" ("noise") היא "שונות בלתי רצויה בשיפוטם שבאופן אידיאלי צריכים להיות זהים". חשוב לציין את ההבדל בין "רעש" ל"הטיה" (bias): בעוד הטיה היא טעות שיטתית ועקיבה (למשל, שופט שנוטה תמיד להחמיר), רעש הוא פיזור אקראי ולא-עקיב של החלטות שמוביל לחוסר הוגנות ולחוסר יעילות. כן נציין את המושג "רעש מערכת" ("system noise"), שהוא מצב שבו גורמים שונים בתוך אותה מערכת (כגון שופטים שונים באותו בית-משפט או באותה מערכת שיפוט) מקבלים החלטות שונות לחלוטין לגבי מקרים זהים.

86 רות הלפרין-קדרי ורות זפרן "ניכור מטריד" נקודת מפגש 22, 50 (2022); Joan S. Meier, *U.S. Child Custody Outcomes in Cases Involving Parental Alienation and Abuse Allegations: What Do the Data Show?*, 42 J. SOC. WELFARE & FAM. L. 92 (2020); Jenny Birchall & Shazia Choudhry, *'I Was Punished for Telling the Truth': How Allegations of Parental Alienation Are Used to Silence, Sideline and Disempower Survivors of Domestic Abuse in Family Law Proceedings*, 6 J. GENDER-BASED VIOLENCE 115 (2022).

בעשר שפות שונות.⁸⁷ בסקירה זו נקבע כי "...המצב הנוכחי של תחום הניכור ההורי עומד בשלוש אמות-מידה של תחום מדעי מבשיל: ספרות מתרחבת, מעבר למחקרים כמותיים, וגוף ידע גלל הבוחן השערות הנגזרות מתאוריה. קרוב ל-40% מהספרות בתחום פורסמה למן שנת 2016 – עדות לכך שהמחקר בתחום כבר חצה את השלב המוקדם של התפתחות מדעית וביסס תשתית ידע אמינה מבחינה מדעית".⁸⁸ נוסף על כך קיימת הסכמה מדעית הולכת וגדלה שניכור הורי והתנהגויות מנכרות הן ביטוי מובהק הן להתעללות רגשית בילדים והן לאלימות בין בני-זוג, אשר לעיתים קרובות נותר בלתי-מזוהה. ההתנהגויות הפוגעניות הללו תועדו היטב, כמו-גם השלכותיהן השליליות על הילדים ועל ההורים.⁸⁹ כמו-כן יש לציין כי האגודה האמריקאית לפסיכולוגיה (APA) הכירה בתופעת הניכור ההורי כחוויה של הילד הנגרמת על-ידי מניפולציה של אחד ההורים במטרה להסית את הילד נגד ההורה האחר ולמנוע קשר עימו.⁹⁰ לסיכום, המעמד המדעי של תופעת הניכור ההורי מגובה היטב במחקרים שעברו שיפוט מקצועי. לכן הטעון כי אין כל ראייה מדעית לקיום התופעה הוא לכל-הפחות בגדר דעה מיושנת, אם לא ניסיון מכוון להטעות, לסלף ולהכחיש את המציאות המחקרית. התייחסות לניכור הורי כאל "מושג מדומה" (pseudo-concept) מנקודת-מבט מזלזלת היא עצמה ביטוי לעמדה אנטי-מדעית.⁹¹

טיעון שני: ניכור הורי אינו מוכר על-ידי האגודה האמריקאית לפסיכיאטריה, והוא לא נכלל כאבחנה בספרי האבחנות הפסיכיאטריים DSM-5-TR ו-ICD-11. לפיכך מדובר בתאוריה שנדחתה ואינה מקובלת על גופים רפואיים ופסיכיאטריים מרכזיים.

המדריך לאבחון וסטטיסטיקה של הפרעות נפשיות (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders—DSM), המפורסם על-ידי האגודה האמריקאית לפסיכיאטריה, אכן מהווה סמן חשוב לתוקף המדעי או ללגיטימיות של מצב או

87 Harman et al., לעיל ה"ש 81.

88 שם, בעמ' 1887.

89 Elizabeth A. Bates & Ben A. Hine, "I Was Told When I Could Hold, Talk with, or Kiss Our Daughter": Exploring Fathers' Experiences of Parental Alienation Within the Context of Intimate Partner Violence, 14 PARTNER ABUSE 157 (2023)

90 Parental Alienation Syndrome (PAS), APA DICTIONARY OF PSYCHOLOGY (15.11.2023), <https://dictionary.apa.org/parental-alienation-syndrome>

91 Edward Kruk & Jennifer J. Harman, *Countering Arguments Against Parental Alienation as a Form of Family Violence and Child Abuse*, 53 AM. J. FAM. THERAPY 117 (2025)

תופעה פסיכיאטריים או פסיכולוגיים. בשני העשורים האחרונים נעשו מאמצים משמעותיים להוסיף את המונח "ניכור הורי" לקטגוריית "בעיות ביחסי הורה-ילד" במדריך זה.⁹² הצלחה במאמץ זה הייתה מציבה את התופעה, הדינמיקה או הפרעה של ניכור הורי במקום מוצק מבחינה מדעית, ומאפשרת מחקר קליני שלו וטיפול בו שהיו זוכים בקבלה כללית גבוהה יותר. כן היה בכך כדי ליתן תוקף מקצועי ומוסדי למחקרים ומאמרים בנושא, ולעודד שימוש בשיטות מדעיות איכותיות יותר, במקום להיתקע ב"עדויות קליניות" בלבד. כל אלה היו מסייעים במניעת התופעה בשלבים מוקדמים יותר באמצעות התערבות טיפולית מתאימה.⁹³

אין חולק כי בסופו של יום הניכור ההורי אינו נכלל במפורש כ"הפרעה" (Parental Alienation Disorder) במדריכים הרפואיים (DSM-5, ICD-11). עם זאת, יש הטוענים כי צוות העבודה של המדריכים (DSM Task Force) דחה את ההצעה לכלול את המושג במדריך לא בגלל טענת אי-שייכות למתודולוגיה מדעית, אלא בשל גבול ההגדרה של "הפרעה נפשית", בהתייחסו לכך כאל "בעיה בין-אישית" הנכללת למעשה תחת הקטגוריה CAPRD—Child Affected by Parent-Child Relational Problem V61.20 (Z62.820) או תחת המונח Parental Relationship Distress⁹⁴ וכי יש משום הכרה חלקית בכך שמדובר בבעיית יחסים.⁹⁵ כן יש שטענו כי מדובר במאבק פוליטי בין ארגונים וזרמים שונים בחברה (ארגוני אבות מול ארגונים פמיניסטיים), וכי ההחלטה על אי-הכללת התופעה במדריכים התקבלה לא רק מטעמים ענייניים, אלא גם מטעמים פוליטיים.⁹⁶ חרף אי-ההכרה של המדריכים הרפואיים או האבחוניים בניכור ההורי כהפרעה, אין לקבל הטיעון שאנשי מקצוע אינם מכירים בתופעה ככזו. האגודה האמריקאית

92 Bernet & Baker, לעיל ה"ש 62; PARENTAL ALIENATION, DSM-5, AND ICD-11; (William Bernet ed., 2010).

93 Bernet et al., לעיל ה"ש 4; Warshak, לעיל ה"ש 12; PARENTAL ALIENATION: SCIENCE AND LAW That Compromise Decisions in Court and in Therapy, 46 PRO. PSYCH. RSCH. & PRAC. 235 (2015); Sue Whitcombe, *Psychopathology and the Conceptualisation of Mental Disorder: The Debate Around the Inclusion of Parental Alienation in DSM-5*, 28(3) COUNSELLING PSYCH. REV. 6 (2013); William Bernet & Amy J.L. Baker, Proposal for Parental Alienation Relational Problem to Be Included in "Other Conditions That May Be a Focus of Clinical Attention" in DSM-5-TR. (submitted to DSM-5-TR Steering Committee 2022)

94 Bernet & Baker, לעיל ה"ש 62.

95 Bernet & Baker, לעיל ה"ש 93.

96 Bernet et al., לעיל ה"ש 4; Bernet & Baker, לעיל ה"ש 62; Whitcombe, לעיל ה"ש 93.

לפסיכיאטרייה עושה שימוש מפורש במונח Parental Alienation כדי לתאר אשכול של תסמינים, הכולל חמישה מאפיינים קליניים ייחודיים שהוגדרו על-ידי בייקר.⁹⁷ כמו-כן, התופעה עצמה זוכה בהכרה רחבה מצד גופים בולטים נוספים, כגון האקדמיה האמריקאית לפסיכיאטרייה של ילדים ונוער (AACAP), האיגוד האיטלקי לנירו-פסיכיאטרייה של הילד (SINPIA), האגודה הספרדית לחקר רב-תחומי של ניכור הורי (ASEMIP), האיגוד האמריקאי של בתי-המשפט למשפחה ופיוס (AFCC), האקדמיה האמריקאית לרפואת ילדים (AAP), מועצת השופטים לנוער ולמשפחה בארצות-הברית (NCJFCJ) והאקדמיה האמריקאית לעורכי-דין למשפחה (AAML). נוסף על כך, בשנת 2022 פרסמה ה-APA הנחיות לעריכת חוות-דעת פסיכולוגית בהליכי משמורת, שבהן צוין במפורש כי "על הערכת משמורת להביא בחשבון, בין היתר, איומים על שלום הילד ורווחתו, כגון התעללות פיזית או רגשית, הזנחה, כפייה וקיום התנהגויות של ניכור הורי...".⁹⁸ כלומר, הטענה שהתופעה נדחתה על-ידי הגופים המקצועיים המרכזיים – אינה מדויקת. אוסיף כי המונח המקורי "תסמונת הניכור ההורי" (PAS), שטבע הפסיכיאטר ריצ'רד גרדנר בשנת 1985, כבר אינו מצוי כמעט בשימוש של חוקרים ומטפלים כיום.⁹⁹ ההתרחקות מהמושג "תסמונת" משקפת הבנה שהתופעה היא מערכתית, ולא רק פתולוגיה אישית, וכי היא נובעת לעיתים מהליך משפטי אדוורסרי המעמיק את הקיטוב ומעודד את השחרת ההורה האחר.

לסיכום נקודה זו ייאמר כי אומנם המונח "ניכור הורי" לא הוכר כ"הפרעה" במדריכים האבחוניים והרפואיים הרשמיים, ויש לכך משמעות. עם זאת, ייתכן שחלק מהטעמים לכך אינם ענייניים טהורים, ויש אף הרואים במסגרת המדריכים הרפואיים הקיימים הגדרות וקטגוריות הכוללות בתוכן את הניכור ההורי, ולכן ממילא אין צורך בקבלתו כקטגוריה נפרדת. זאת ועוד, אין חולק שרוב מוחלט מקרב אנשי המקצוע העוסקים בתחום של פסיכולוגיה ופסיכיאטרייה של ילדים והורות מכירים בקיומה של תופעת הניכור ההורי ככזו.¹⁰⁰ על-כן נראה כי בחירה בנתיב של

97 Baker, לעיל ה"ש 32.

98 AMERICAN PSYCHOLOGICAL ASSOCIATION, APA GUIDELINES FOR CHILD CUSTODY EVALUATIONS IN FAMILY LAW PROCEEDINGS 5 (2022) (ההדגשה הוספה).

99 Johnston & Sullivan, לעיל ה"ש 36. כן ראו פיליפ מרכוס וענבל בר-און קיבנסון "כישלון קשר ילד-הורה: סיבות, אבחון, וטיפול בישראל" (2020) <https://did.li/17uOf>.

100 מחקר אמפירי שבחן עמדות של 448 אנשי מקצוע מתחום בריאות הנפש והמשפט בארצות-הברית מצא כי כ-82% מהמשיבים העריכו את חשיבות המחקר על ניכור הורי ברמה גבוהה (ציון 5 ומעלה מתוך 7). כ-50% הגדירו את עצמם כבעלי ידע מעמיק בנושא (6-7 מתוך 7), וגם בקרב מי שביקרו את המושג "תסמונת הניכור ההורי" (PAS) ניכרה הכרה רחבה בכך

סיווג הניכור ההורי כ"דינמיקת יחסים הורה-ילד מזיקה" מפרקת את הביקורת ה"מדעית" לעניין הכללת התופעה בגדר המדריכים הרפואיים/אבחנתיים, מהגם שבמקרים החמורים של הדינמיקה, שבהם מצבו של הילד נפגע קשות, יש לכך ביטוי גם במדריכים הרפואיים האמורים.¹⁰¹ במקרים כאלה (שאני מכנה "דינמיקה של ניכור הורי פתולוגי") נדרשת בחינה מעמיקה יותר של הפתולוגיה והאישיות של ההורים.¹⁰² טיעון שלישי: ההאשמה בניכור הורי מהווה כלי שמנוצל לרעה על-ידי הורים מתעללים כדי להכפיש את ההורה שמגן על הילד – לרוב האם – ובכך להימנע מחשיפת התנהגותם האלימה או הפוגענית. זו אחת הטענות השכיחות ביותר המופנות כלפי המושג "ניכור הורי", בעיקר בזירה הציבורית והמשפטית.¹⁰³ לעיתים נטען כי הורים מתעללים – בעיקר גברים – מעלילים על האם שהיא מנכרת כדי להסיר מעצמם אחריות לתקיפה, לאלימות או להתנהגות לא-הולמת אחרת. עוד נטען כי מקום שאימהות העלו טענות להתנהגות אלימה מצד אבות ואילו אבות העלו כנגדן טענות לניכור הורי, ננטשה בדרך-כלל בדיקת ההתנהגות האלימה של האב, והדיון הוסט לעבר בדיקת הטענות לניכור הורי. כאן הביקורת מופנית יותר למערכת המשפט, אשר חשה מחויבת על-פי הנטען לטפל בניכור הורי יותר משהיא חשה מחויבת להגן על ילדים מפני התעללות ואלימות.¹⁰⁴

- שמדובר בתופעה רלוונטית, אשר יש להביאה בחשבון בדיונים משפטיים. ראו James N. Bow, Jonathan W. Gould & James R. Flens, *Examining Parental Alienation in Child Custody Cases: A Survey of Mental Health and Legal Professionals*, 37 *AM. J. FAM. THERAPY* 127 (2009). עוד ראו von Boch-Galhau, לעיל ה"ש 62.
- C.A. CHILDRESS, AN ATTACHMENT-BASED MODEL OF PARENTAL ALIENATION: FOUNDATIONS 292–314 (2015), von Boch-Galhau 101, לעיל ה"ש 62.
- Oana-Maria Isailă & Sorin Hostiu, *Medical-Legal and Psychosocial Considerations on Parental Alienation as a Form of Child Abuse: A Brief Review*, 10[1134] *HEALTHCARE* (2022); Paolo Roma et al., *A Comparison of MMPI-2 Profiles Between Parental Alienation Cases and Custody Cases*, 31 *J. CHILD & FAM. STUD.* 1196 (2022).
- Simon Lapierre & Isabelle Côté, *Abused Women and the Threat of Parental Alienation: Shelter Workers' Perspectives*, 65 *CHILD. & YOUTH SERVS. REV.* 120 (2016); Jennifer Harman et al., *Gender and Child Custody Outcomes Across 16 Years of Judicial Decisions Regarding Abuse and Parental Alienation*, 155[107187] *CHILD. & YOUTH SERVS. REV.* (2023).
- Elizabeth Sheehy & Susan B. Boyd, *Penalizing Women's Fear: Intimate Partner Violence and Parental Alienation in Canadian Child Custody Cases*, 42 *J. SOC. WELFARE & FAM. L.* 80 (2020).

ביקורת זו, המכונה "ביקורתה של מאייר",¹⁰⁵ נבחנה על-ידי חוקרים אחרים בתחום.¹⁰⁶ מחקרים אחדים, שעברו ביקורת עמיתים מדעית, לא הצליחו לאשש את הממצאים שדיווחה מאייר בביקורתה. כך, למשל, פֶּלָה ואחרים לא מצאו הבדל מובהק מבחינה סטטיסטית בין אבות לאימהות מנכרים באשר לאובדן משמורת בפסקי-דין קנדיים.¹⁰⁷ במקביל, במדגם אקראי של אימהות ממחוז מסוים בארצות-הברית שנמצאו בהליך גירושים נמצא כי הסיכוי של אם לזכות במשמורת בלעדית על ילדיה היה גבוה יותר כאשר היא העלתה טענה בדבר התעללות של האב בהשוואה למקרים שבהם לא הועלתה טענה כזו.¹⁰⁸ מחקר זה, שבחן 967 פסקי-דין של ערכאות ערעור בארצות-הברית, לא זיהה ולו מקרה אחד שתומך בטענה כי בתי-המשפט נוהגים להתעלם באופן שגרתי מטענות להתעללות פיזית או מינית בילדים כאשר טענות אלו מועלות במסגרת הליכי משמורת או בטענה כי הורים מתעללים – בין כעובדה לכאורית ובין כעובדה מוכחת – זוכים לעיתים קרובות במשמורת או בזמני שהייה בלתי-מוגנים.¹⁰⁹ הרמן ולורנדוס סקרו בצורה מקיפה את ביקורתה של מאייר, וציינו יותר משלושים כשלים מתודולוגיים וסטטיסטיים, שרבים מהם נובעים מהעדר פירוט בדבר האופן שבו נערך מחקרה.¹¹⁰ אף שהרמן ולורנדוס לא יכלו להעריך את התוקף המדעי של מאמרה של מאייר בשל חוסר השקיפות, הם בחנו שש השערות מוקדמות שנגזרו מן המסקנות שדיווחו במאמר, תוך שימוש בשיטות מחקר פתוחות (open science), ולא הצליחו לאשש אף אחת מהן. נוסף על כך, הורים שנמצא כי התעללו בילדיהם לא נטו לזכות במשמורת רק משום שטענו כי היו קורבנות לניכור מצד ההורה האחר.¹¹¹ מדובר אם כן במאבק לא-פתור בין הזרמים השונים, ודומה כי כל צד מתבצר בעמדתו.¹¹²

105 Meier, לעיל ה"ש 86.

106 ראו בהרחבה את התייחסותן של דרווד ואולסן, המתנגדות לעמדתה של מאייר שלפיה כל עוד לא נדחתה האפשרות שמדובר בהתעללות או באלמות אין כלל מקום להתחיל בבחינה של חשד לניכור הורי: Leslie M. Drozd & Nancy W. Olesen, *Abuse and Alienation Are Each Real: A Response to a Critique by Joan Meier*, 7 J. CHILD CUSTODY 253 (2010).
 107 Nicholas Bala, Suzanne Hunt & Carolyn McCarney, *Parental Alienation: Canadian Court Cases 1989–2008*, 48 FAM. CT. REV. 164 (2010).
 108 Jennifer J. Harman & Demosthenes Lorandos, *Allegations of Family Violence in Court: How Parental Alienation Affects Judicial Outcomes*, 27 PSYCH. PUB. POLY. & L. 184 (2021).

109 שם.

110 שם.

111 Harman et al., לעיל ה"ש 103.

112 ראו את תגובתה של מאייר על הביקורת כלפיה: Joan S. Meier et al., *Harman and*

בחלקים הקודמים ראינו כי יש להבחין בין שני מצבים שונים: ניכור הורי – כאשר הילד דוחה את ההורה ללא סיבה לגיטימית, כתוצאה מהתנהגות מנכרת מצד ההורה האחר; ולעומתו התרחקות לגיטימית (estrangement) – כאשר הדחייה נובעת מחשש ממשי או מחוויה אותנטית של התעללות מצד ההורה הנדחה. חוקרים ומטפלים קליניים מדגישים שוב ושוב את הצורך להבחין בין השניים. הבחנה זו ניתנת לביצוע באמצעים פסיכולוגיים מקצועיים, ועליה להתבסס על נתונים מהימנים. מחקרים מראים כי ההבחנה אפשרית, ומטפלים מדווחים על דיוק רב בזיהוי ניכור הורי לעומת מקרים של התרחקות מוצדקת.¹¹³ יתרה מזו, ברוב המקרים שבהם אובחן ניכור הורי לא נמצא כל תיעוד של אלימות או התעללות מצד ההורה המנוכר.¹¹⁴ במילים אחרות, ברוב המקרים ההורה המנוכר אינו "מתעלל שמתנגד לחשיפה", אלא הורה שנפגע מתהליך שיטתי של הדרה, דה-לגיטימציה וניכור.¹¹⁵

במחקרים שבחנו תלונות-שווא על ניכור הורי לצורך הסחת הדעת מאלימות במשפחה נמצא כי התופעה נדירה למדי. לדוגמה, במחקר של לורנדוס נמצא כי רק ב-2 מתוך 103 מקרים שנבחנו ניכר שימוש מניפולטיבי בטענת ניכור הורי לצורך הסרת אחריות מהורה פוגעני.¹¹⁶ אם כן, טענות על ניכור הורי אינן משמשות ככלל מסווה לאלימות, אלא משקפות מציאות של דחייה בלתי-מוסברת מצד הילד, המצריכה התערבות טיפולית. מובן מאליה שכל מקרה מחייב בירור פרטני. עם זאת, ההנחה הגורפת שכל טענה על ניכור הורי היא ניסיון לטשטש אלימות היא בלתי-מבוססת ומסוכנת. היא עלולה לגרום להתעלמות של בתי-המשפט

Lorandos' False Critique of Meier et al.'s Family Court Study, 19 J. FAM. TRAUMA, CHILD CUSTODY & CHILD DEV. 119 (2022); Joan S. Meier et al., *The Trouble with Harman and Lorandos' Parental Alienation Allegations in Family Court Study* (2020), in PARENTAL ALIENATION AND FAMILY REUNIFICATION 82 (Pearl S. Berman & Ethan M. Weisinger eds., 2024). חשוב לציין כי בעוד מחקרה של מאיר, שלגביו יש עדיין מחלוקת, מתמקד בשיטת המשפט האמריקאית והקנדית, בישראל לא פורסם עד כה מחקר אמפירי כלשהו שיכול לבסס טענה זו, ומתנגדי השימוש בניכור ההורי מפנים למחקרה של מאיר. ראו להלן ה"ש 140 וכן הלפרין-קדרי וזפרן, לעיל ה"ש 86, בעמ' 54. Harman & Lorandos 113, לעיל ה"ש 108.

Jennifer Harman & Edward Kruk, *The Same Coin: Intimate Partner Violence, Child Abuse, and Parental Alienation*, in GENDER AND DOMESTIC VIOLENCE: CONTEMPORARY LEGAL PRACTICE AND INTERVENTION REFORMS 276 (Brenda Russell & John Hamel eds., 2022).

Verhaar, Matthewson & Bentley 115, לעיל ה"ש 3; Kruk & Harman, לעיל ה"ש 91. Lorandos 116, לעיל ה"ש 16.

מהתנהגויות פוגעניות אחרות – הפעם מצד ההורה המנכר – וכך לגרום לפגיעה נוספת בילד.¹¹⁷

טיעון רביעי: "ניכור הורי" הוא מושג שמבוסס על מיזוגיניה. הוא פועל לרעת נשים ומפלה אותן באופן שיטתי.

לטעמי, מדובר בטיעון שעלול לפגוע קשות דווקא בנשים ובאפשרות של טיפול במקרים שבהם ילדים מתנכרים לאימותיהם. על-פי כל המחקרים הקיימים בתחום, הורים מנכרים הם נשים וגברים כאחד.¹¹⁸ המושג "ניכור הורי" אינו עוסק במין ההורה, אלא בהתנהגויות פוגעניות שההורה נוקט, כגון שיסוי הילדים, הגבלת הקשר שלהם עם ההורה האחר או הפצת מידע שלילי עליו.¹¹⁹ התנהגויות אלו הוגדרו על-ידי גופים אקדמיים רבים כצורת התעללות רגשית חמורה. התמקדות במגדר מחמיצה את עיקר הבעיה, שהיא הפגיעה בילד. בבחינת ניכור הורי המוקד צריך להיות בשאלה אם הילד חווה הדרה כפויה של אחד ההורים, ולא בשאלה מה מינו של ההורה המנכר. טיעונים פמיניסטיים מסוג זה עלולים להוביל לאי-אבחון של ניכור הורי, שהילד הוא קורבנו העיקרי.¹²⁰ שיח מגדרי מוקצן מעכב הכרה משפטית והתערבות טיפולית. ניסיון למסגר את תופעת הניכור הורי כמיזוגינית משקף גישה אידאולוגית, ולא מדעית. הוא מונע יישום של אמצעי הגנה משפטיים לטובת ילדים וצדדים שנפגעים מהתנהגויות מנכרות. יתרה מזו, הוא מפחית את הלגיטימציה של גברים נפגעים לפנות לעזרה, וכך מעמיק את חוסר האיזון. ייתכן מאוד שהניכור הורי אכן החל את דרכו כתופעה שיוחסה לנשים בלבד (על-ידי גרדנר), אך מאז חלפו חמישה עשורים, והמחקר בתחום הראה בבירור כי אין בסיס מדעי לטענה שניכור הורי הוא מושג מיזוגיני.¹²¹ מדובר בתופעה מבוססת-מחקר שמוכרת כצורת פגיעה חמורה בילדים, ללא תלות במין של ההורה המנכר או המנוכר. התעקשות לראות בה "נשק נגד נשים" מזיקה בראש ובראשונה לילדים עצמם, אך גם להורים מנוכרים משני המגדרים.

117 ראו Harman & Lorandos, לעיל ה"ש 108.

118 Warshak, לעיל ה"ש 93, בעמ' 240; Kruk & Harman, לעיל ה"ש 91, בעמ' 128; Harman, Kruk & Hines, לעיל ה"ש 22.

119 Madelyn Simring Milchman, *Misogynistic Cultural Argument in Parental Alienation Versus Child Sexual Abuse Cases*, 14 J. CHILD CUSTODY 211 (2017).

120 וכאמור, ניכור יכול להיות מופנה גם כלפי אימהות. האם לא נאפשר העלאת טענות בדבר ניכור הורי רק כאשר הן מועלות על-ידי גברים? ואם נאסור זאת באופן גורף, כיצד נגן על נשים שנמנע מהן קשר עם ילדיהן בשל ניכור הורי?

121 Harman, Kruk & Hines, לעיל ה"ש 22, בעמ' 1289; Kruk & Harman, לעיל ה"ש 91.

טיעון חמישי: הכרה בניכור הורי אינה מאפשרת מימוש של זכות הילד להשמיע את קולו בהליכים הנוגעים בו. על-פי טיעון זה, מקום שהילדים עצמם אומרים שהם אינם רוצים לראות את ההורה, זו בחירה שלהם, ויש לכבדה כחלק מכיבוד הרצון החופשי של הילד.

הטענה שיש "לבחור בצד של הילד" ולכבד את רצונו להתרחק מהורה מסוים נראית במבט ראשון משכנעת. אך כאשר מדובר בניכור הורי – כלומר, במצב שבו אין כל סיבה מוצדקת לדחיית ההורה – הרצון של הילד אינו אותנטי,¹²² אלא תוצר של מניפולציה רגשית, הפנמה של נרטיב כוזב או לחצים ישירים מצד ההורה המנכר. מאפיין מובהק של ילדים מתנכרים הוא השימוש בשפה שלילית קיצונית, שאינה תואמת את גילם או את יחסי העבר שלהם עם ההורה המנוכר. הם מדקלמים טענות שהועלו על-ידי ההורה המנכר, משתמשים באותם ניסוחים, ולעיתים אף מאשימים את ההורה בדברים שלא התרחשו כלל. הילד המתנכר מאמץ גישה של "שחור או לבן": הורה אחד הוא טוב לחלוטין, והאחר רע באופן מוחלט. תבניות אלו אינן נורמליות בהתפתחות ילדים; להפך, הן מעידות על השפעה חיצונית וכפייה פסיכולוגית. זאת ועוד, רצון הילד עלול לשקף מצב של "שבי נפשי" (captivity). כפי שציינו הרמן ועמיתיה, ילדים שנמצאים במצב של ניכור פועלים תחת שליטה רגשית ופסיכולוגית של ההורה המנכר. הילד "לומד" שדחיית ההורה האחר מניבה חיזוקים חיוביים (כגון קרבה, חיבה או ביטחון) מצד ההורה המועדף, ואילו הבעת רצון לשמור על קשר עם ההורה המנוכר עלולה

122 מחקרים אמפיריים בשדה הפסיכולוגיה ההתפתחותית מלמדים כי ב"שיח רגיל" ופתוח בין ילדים לבין שופטים, עובדים סוציאליים או חוקרים, הילדים נוטים ל"ציות חברתי" ועונים מה שהם חושבים שהמבוגר רוצה לשמוע (תופעה המכונה acquiescence). מחקרים איכותניים ואמפיריים בתחום ייצוג ילדים מצביעים על כך שקולו של הילד אינו "בוקע מעצמו", אלא הוא תוצר של סביבת השיח. ראו, למשל, Karen Saywitz, Lorinda B. Camparo & Anna Romanoff, *Interviewing Children in Custody Cases: Implications of Research and Policy for Practice*, 28 BEHAV. SCIS. & L. 542 (2010). בעקבות דיווחים שקריים של ילדים ש"זכרו" אירועים שלא התרחשו (לא רק בהקשר של יחסי הורים-ילדים) התעורר הצורך בכלים מיוחדים לגילוי הקול האותנטי של הילד. המחקר הוכיח כי רק באמצעות שאלות פתוחות המעודדות זיכרון חופשי (free recall) ושימוש בטכניקות נוספות ניתן לפתח במפגש עם הילד "הזמנה לנרטיב". בלעדי אלה המידע המתקבל אינו משקף את חוויית הילד, אלא את השפעת המבוגר עליו. Karen J. Saywitz & Thomas D. Lyon, *Coming to Grips with Children's Suggestibility*, in MEMORY AND SUGGESTIBILITY IN THE FORENSIC INTERVIEW 85 (Mitchell L. Eisen, Jodi A. Quas & Gail S. Goodman eds., 2002); Karen J. Saywitz, Gail S. Goodman & Thomas D. Lyon, *Interviewing Children in and out of Court: Current Research and Practice Implications*, in THE APSAC HANDBOOK ON CHILD MALTREATMENT 349 (John E.B. Myers et al. eds., 2nd ed. 2002).

לעורר כעס, האשמה או אף עונש. במצבים אלו הילד מפתח "תסמונת שבי", שבה הוא מפנים את עמדות השולט כדי לשרוד ולהרגיש מוגן.¹²³

כדי שרצונו של הילד יהיה אותנטי, נדרש שיתקיימו התנאים הבאים: חופש מהטיות חיצוניות, העדר הפחדה והיחשפות ישירה של הילד לנרטיבים משני הצדדים. במצבים של ניכור הורי כל התנאים הללו אינם מתקיימים. הילד המתנכר חי בתוך בועה מנטלית שמוכתבת לו על-ידי הורה אחד. לכן ההחלטה לדחות את ההורה האחר אינה רצונית, אלא כפויה ומוכתבת.¹²⁴ הן חוקרים והן בתי-משפט רבים כבר הכירו בכך שאין להסתמך באופן אוטומטי על "עמדת הילד" כאשר מדובר במקרים של ניכור הורי. פסיקות בעולם ובישראל קבעו כי ילדים עלולים להיפגע דווקא כאשר דעתם מתקבלת כפשוטה, מבלי לבחון מה עומד מאחוריה.¹²⁵ מכל אלה נובע כי הטענה שיש "לכבד את רצון הילד" מתעלמת מכך שרצון זה עשוי להיות תוצר של השפעה שלילית, פחד או שיבוש תודעתו. במקרים של ניכור הורי, ובמיוחד כאשר מדובר בניכור הורי בדרגה חמורה, חשוב לבדוק לעומק את מקורות העמדה של הילד לפני שמקבלים אותה כהעדפה אותנטית.

טיעון שישי: אין כל ראייה לכך שניכור הורי מופעל באופן שיטתי – אלה מקרים חריגים, ואין הצדקה להפוך אותם לסוגיה ציבורית רחבת-היקף או לגזור מהם צורך בהתערבות שיפוטית מיוחדת. טענה שכיחה בקרב המתנגדים להכרה בניכור הורי מתייחסת לשכיחות התופעה. נטען כי מצדדי התופעה עצמם טוענים שמדובר בתופעת-שוליים, ועל-כן אין מקום או הצדקה להפוך אותה לתופעה רווחת המצדיקה התייחסות, הקצאת משאבים ותשומת-לב מיוחדת.

אכן, בתחילת שנות השמונים עדיין לא היו נתונים סטטיסטיים מהימנים על שכיחותו של הניכור ההורי.¹²⁶ אך כעשרים שנה מאוחר יותר פורסמו מחקרים שהצביעו על כך שבמקרים שבהם ניכרו התנהגויות מנכרות מצד שני ההורים, כ-20% מהילדים נמצאו מתנכרים, ומתוכם כ-6% היו במצב של ניכור חמור.¹²⁷ עם זאת, צוין כי אף באותם מקרים אי-אפשר לשלול קיומן של סיבות נוספות (פרט לניכור הורי) להתנגדות הילדים לקשר, כגון התעללות, הזנחה או התנהגויות מרחיקות מצד ההורים הדחויים.¹²⁸ במחקרים אחרים צוין כי במדגמים קהילתיים

Harman, Kruk & Hines 123, לעיל ה"ש 22.

Corradi 124, לעיל ה"ש 54.

125 שם.

Judith S. Wallerstein & Joan B. Kelly, SURVIVING THE BREAKUP: HOW CHILDREN AND PARENTS COPE WITH DIVORCE (1980)

Johnston, Walters & Olesen 127, לעיל ה"ש 21.

Meier 128, לעיל ה"ש 46.

של משפחות מתגרשות נמצא כי רק מיעוט מקרב הילדים, בין 11% ל-15%, דחו קשר עם אחד ההורים או התנגדו לו תוך שמירה על זיקה להורה האחר.¹²⁹ ההערכות באשר לשכיחות הניכור ההורי גבוהות יותר במדגמים של סכסוכי משמורת: מחקרים מסוימים מדווחים על שיעור של כ-20% מהמקרים,¹³⁰ ואחרים מדווחים על שיעור של עד 40% מהילדים שמפגינים הזדהות עם הורה אחד.¹³¹ במחקר עדכני יותר, שבחן מדגם מייצג באמריקה הצפונית, נמצא כי 13.4% מההורים דיווחו על ניכור מצד אחד מילדיהם לפחות, ואילו 9% סווגו כמנותקי-קשר (ניכור חמור).¹³² שכיחות הניכור ההורי נמצאה שם גבוהה מהערכות קודמות, ונטען כי כ-22 מיליון מבוגרים בארצות-הברית בלבד נחשבים הורים מנוכרים, וכי כ-10 מיליון מבוגרים חווים מצד ילדיהם מה שמכונה "ניכור הורי בדרגה חמורה".¹³³ במחקרים נוספים (בארצות-הברית) נמצא כי כמעט רבע מההורים דיווחו שלפחות אחד מילדיהם מתנכר להם במידה בינונית עד חמורה. ממצא זה מוכלל לכ-3.8 מיליון ילדים בארצות-הברית. מחקר באנגליה מצביע על שיעור גבוה של 33% מילדי גירושים המצויים בנתק מוחלט מאחד ההורים.¹³⁴ תוך שימוש בהליכי אומדן אחרים הגיעו פרנט וורשק להערכות דומות, אם כי נמוכות במעט.¹³⁵ במדגמים קליניים דיווחו אנשי מקצוע על שיעורים גבוהים יותר של מקרים שבהם התרחש ניכור הורי (למשל, ב-12% עד 43% מהמקרים בבית-המשפט).¹³⁶ חשוב להדגיש כי מחקרים שבחנו התנהגויות הוריות מנכרות דיווחו על שיעורים גבוהים

Janet R. Johnston, *Children of Divorce*; 21 לעיל ה"ש, Johnston, Walters & Olesen 129 *Who Reject a Parent and Refuse Visitation: Recent Research and Social Policy Implications for the Alienated Child*, 38 FAM. L.Q. 757 (2005)

William Bernet, *Parental*; 82 לעיל ה"ש, Harman, Leder-Elder & Biringen (2019) 130 *Alienation Disorder and DSM-V*, 36 AM. J. FAM. THERAPY 349 (2008); STANLEY S. CLAWAR & BRYNNE V. RIVLIN, *CHILDREN HELD HOSTAGE: DEALING WITH PROGRAMMED AND BRAINWASHED CHILDREN* (1991)

JANET R. JOHNSTON & 82 לעיל ה"ש, Harman, Leder-Elder & Biringen (2019) 131 LINDA E.G. CAMPBELL, *IMPASSES OF DIVORCE: THE DYNAMICS AND RESOLUTION OF FAMILY CONFLICT* (1988); Anita K. Lampel, *Children's Alignment with Parents in Highly Conflicted Custody Cases*, 34 FAM. & CONCIL. CTS. REV. 229 (1996)

82 לעיל ה"ש, Harman, Leder-Elder & Biringen (2016) 132

133 שם; Harman, Leder-Elder & Biringen (2019), לעיל ה"ש 82.

Carmel, *Emotional Abuse Post Separation*, FMNI (Apr. 21, 2022), <https://familymediationni.org.uk/emotional-abuse-post-separation/> 134

135 Warshak, לעיל ה"ש 93; Bernet et al., לעיל ה"ש 30.

136 Harman et al., לעיל ה"ש 81.

בהרבה של הורים וילדים שנחשפו להתנהגויות כאלה לעומת שיעור הילדים שנהיו בפועל מתנכרים. דיווח כי התנהגויות אלו נפוצות יותר בקרב משפחות שבהן ההורים התגרשו או נפרדו, ובין 13.4% ל-38.7% מההורים – בחמישה מחקרים שונים – דיווחו כי היו מושא להתנהגויות מנכרות. במחקר אחר דיווחו כמעט כל מעריכי המשמורת (35 מתוך 36) כי נתקלו בהתנהגויות מנכרות במהלך עבודתם. מחקרים במדינות נוספות (קנדה, איטליה, ספרד, בריטניה) מצביעים על שיעורים דומים או אף גבוהים יותר.¹³⁷

אין ספק שממצאים אלו מפריכים את הטענה כי ניכור הורי הוא תופעה שולית או נדירה, ומבססים הטיעון כי מדובר בתופעה נפוצה, אוניוורסלית ומערכתית, המוצאת ביטוי במיוחד בסכסוכי גירושים בעצימות גבוהה. חשוב עוד לציין כי התופעה אינה מוגבלת לקבוצות מסוימות. היא מתרחשת גם אצל אבות וגם אצל אימהות; הן במשפחות הטרוסקסואליות והן במשפחות להט"ביות; הן בקרב ילדים בנים והן בקרב ילדות בנות. התופעה מתרחשת בכל דרגות הסכסוך, אם כי תדירותה גבוהה יותר כאשר הסכסוך מתנהל בערכאות משפטיות באופן מתמשך.¹³⁸

פרופ' הלפרין-קדרי, אשר הסתמכה על מחקרים של פרופ' לב-ויזל ופרופ' איזיקוביץ' לעניין שכיחותן של פגיעות מיניות במשפחה,¹³⁹ טוענת כי בתי-המשפט לענייני משפחה נוטים להקל ראש באפשרות של התעללות מינית במשפחה, ותחת זאת נוטים לקבל את הטענות בדבר ניכור הורי. טענה זו מועלית גם בהקשר של הנפח המופרז לדעתה של המשאבים השיפוטיים ותשומת-הלב שמוקדשים לסוגיית הניכור ההורי, הגם שמדובר לשיטתה בתופעה אוטורית.¹⁴⁰ על נזקי הניכור ההורי כבר עמדנו באופן תמציתי מוקדם יותר במאמר זה, אלא שחשוב להעמיד דברים על דיוקם גם בכל הנוגע בתחשיבי השכיחות של פגיעות מיניות במשפחה אל מול מקרי הניכור ההורי הפתולוגי. על-פי אחד המחקרים שאליהם הפנתה פרופ' הלפרין-קדרי,¹⁴¹ 17.6% מהילדים דיווחו בסקר כי נפגעו מינית. שני שלישים מהם ציינו כי מדובר בפגיעות בתוך המשפחה (קרי, כ-11% מהילדים נפגעו מינית במשפחה). 80% מהפוגעים הם גברים, אך אין בסקר פילוח כמה מתוכם אבות וכמה מהם

137. Verrocchio et al., לעיל ה"ש 80.

138. Harman et al., לעיל ה"ש 81.

139. Rachel Lev-Wiesel et al., *Prevalence of Child Maltreatment in Israel: A National Epidemiological Study*, 11 J. CHILD & ADOLESCENT TRAUMA 141 (2018).

140. ריאיון של שי קלוט עם פרופ' רות הלפרין-קדרי ניכור הורי (ספריית ההסכתים של אוניברסיטת בר-אילן – בר-דעת) (4.7.2022) <https://did.li/pvJgT>.

141. Lev-Wiesel et al., לעיל ה"ש 139.

אחים, דודים או סבים. ממחקרים אחרים ידוע כי רוב הפגיעות בגילאים צעירים נגרמות על-ידי אחים. גם אם נייחס מחצית מהפגיעות המיניות לאבות, נקבל כי שיעור הילדים שאבותיהם פגעו בהם מינית הוא כ-5%. ראינו ששיעור מקרי הניכור ההורי (הפתולוגי) אינו נופל משיעור זה, ויש הטוענים כי הוא כפול ומכופל.¹⁴² ניתן אם כן לראות כי לשתי התופעות יש נוכחות בחברה הישראלית וכי לשתייהן צריך להתייחס. אין מקום לבטל את דבר קיומה של תופעת הניכור ההורי, ממש כשם שאין מקום לבטל את דבר קיומה של תופעת הפגיעה המינית בילדים על-ידי אבות, ואי-אפשר לומר כי תופעת הניכור ההורי אינה שכיחה או כי אין הצדקה מספקת ליתן לתופעה זו את ההתייחסות והמיקוד המתאימים.

זאת ועוד, נראה כי הכחשת שכיחותו של הניכור ההורי עלולה להוות גורם סיכון בפני עצמו, שכן מקום שגורמי טיפול ומשפט יתייחסו לניכור הורי כאל תופעה נדירה או "שולית", הם עלולים לא לזהות את הדפוסים בזמן, להתעלם מסימנים מוקדמים, לחזק מבלי דעת את ההורה המנכר ואת ההתנהגות המנכרת, ולהחמיץ את ההזדמנות להשיב או לשקם את הקשר בין ההורה לילד. בכך הם עלולים להנציח את הפגיעה שהניכור גורם, ולעיתים אף להחמירה.

טיעון שביעי: טענות לניכור הורי עלולות לגרום לאובדן משמורת מצד אימהות. מתנגדי הניכור ההורי טוענים כי תחת חבותה של המערכת המשפטית לקשר של הילד בכל מחיר עם שני ההורים,¹⁴³ בתי-משפט נוהגים להעדיף ולקבל טענות בדבר ניכור הורי בסכסוכי משמורת, ובכך לא רק שטובת הילד מופקרת במקרים של התעללות מצד אבות שהאימהות טוענות לקיומה, אלא שאימהות אף מאבדות את המשמורת.¹⁴⁴

142 במחקרן של הרמן ועמיתיה משנת 2016 נמצא כי 13.4% מההורים במדגם היו מנוכרים. Harman, Leder-Elder & Biringer (2016), לעיל ה"ש 82. יתר על כן, כאשר חזור החוקרים על הסקר בשנת 2019, הם מצאו כי שיעור ההורים החשים כי ילדיהם מתנכרים להם גבוה הרבה יותר ועומד על 35%. ראו Harman, Leder-Elder & Biringer (2019), לעיל ה"ש 82. במחקר עדכני בקרב קהילות נורדיות בסקנדינביה נמצא כי שיעור הילדים שהם מנותקי-קשר עם אחד ההורים הוא 10%. ראו Eivind Meland, Dag Furuholmen & David Jahanlu, *Parental Alienation—A Valid Experience?*, 52 SCANDINAVIAN J. PUB. HEALTH 598 (2024).

143 הלפרין-קדרי וזפרן, לעיל ה"ש 86, בעמ' 53.

LINDA C. NEILSON, PARENTAL ALIENATION EMPIRICAL ANALYSIS: CHILD BEST INTERESTS OR PARENTAL RIGHTS? (Fredericton: Muriel McQueen Fergusson Centre for Family Violence Research and Vancouver: The FREDA Centre for Research on Violence Against Women and Children 2018), <https://did.li/aoXrl>

מדובר למעשה בחלק מסעיפי הביקורת של מאייר שנדונה לעיל במסגרת הדיון בטיעון השלישי ואשר נמצא כי אינה נתמכת על-ידי מחקרים אמפיריים.¹⁴⁵ זאת ועוד, גם במקרים שבהם הועלתה טענה ביחס לשכיחות הנמוכה של הניכור ההורי במשפט הישראלי, היא לא לוותה בביסוס מחקרי או מספרי. מחקרים אחרים אף מצאו כי אבות שטענו להתעללות של האם בילדים איבדו את המשמורת על ילדיהם בשיעורים גבוהים יותר מאשר אימהות שהעלו טענה דומה בדבר התעללות של האב.¹⁴⁶

ובכל-זאת, מדובר בטיעון מטריד שיש ליתן עליו את הדעת. אין ספק שקיימת עלייה משמעותית ביותר במספר המקרים שבהם מועלות טענות של ניכור הורי בהקשר של הליכים משפטיים,¹⁴⁷ וזאת גם במקרים שבהם ברור מאליו שהטענות אינן מבוססות ואינן יכולות להתקבל, אף לא באופן תאורטי.¹⁴⁸ עם זאת, אני סבור כי הטענה מאבדת מעוקצה באופן משמעותי ככל שמדובר בשיטת המשפט הישראלי, להבדיל משיטות משפט אחרות. כידוע, תקנות בית המשפט לענייני משפחה (סדרי דין), התשפ"א-2020, אינן כוללות עוד אפשרות להגיש תביעה ל"משמורת" (תקנה 15(א)). אף קודם לתקנות האמורות לא כלל חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962, את המושג "משמורת", אלא את המונח "החזקה".¹⁴⁹ ההיגד "משמורת" נתפס כמושג רחב יותר בהתאם להקשר החקיקתי שבו הוא מופיע, אך בהקשר של חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות משמעותו דומה למשמעות שיש לייחס לביטוי "החזקה", המכוונת ל"נוכחות הפיסית של הילד יחד עם אותו הורה 'שמחזיק', מטפל, מגדל, משגיח ואחראי עליו בביתו".¹⁵⁰ כך או אחרת, הפסיקה הישראלית הלכה בעקבות דוח ועדת שניט

145 ראו לעיל ליד ה"ש 105-112.

Laurie A. Rudman & Julie E. Phelan, ;108 לעיל ה"ש Harman & Lorandos 146 *Backlash Effects for Disconfirming Gender Stereotypes in Organizations*, 28 RES. ORG. BEHAV. 61 (2008); Sheila M. Seelau & Eric P. Seelau, *Gender-Role Stereotypes and Perceptions of Heterosexual, Gay and Lesbian Domestic Violence*, 20 J. FAM. VIOLENCE 363 (2005).

147 מוניקנדם-גבעון, לעיל ה"ש 1, בעמ' 16.

148 למשל, מקרים שבהם נטען לניכור הורי כאשר הילדים המדוברים הם תינוקות. ראו תלה"ם (משפחה ת"א) 29666-04-19 י"ח נ' א"ח (נבו 20.4.2020); תלה"ם (משפחה ת"א) 74873-10-18 קא"א נ' י"א (נבו 20.1.2019). במקרים אלו נדחתה הטענה תוך אמירה מפורשת שמדובר בשימוש לרעה בטענת הניכור ההורי.

149 ס' 15 ו-24-25 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות.

150 תמ"ש (משפחה טב') 5782-08-09 א"ק נ' נ"ק, פס' 84 (נבו 23.10.2011).

לבחינת האחריות המשפטית ביחס לילדים,¹⁵¹ וכן בעקבות המאמר של מזא"ה שבו לא הציע לבטל את המושג "משמורת" אלא לחדול מלעשות בו שימוש משום שאין לו בפועל תפקיד מהותי בעל משמעות בדין הקיים.¹⁵² הפסיקה שינתה את השיח המשפטי משיח על זכויות משמורת לשיח על אחריות הורית וחלוקת זמני השהייה.¹⁵³ שינוי זה הבהיר להורים הניצים כי ככל שהאחריות ההורית היא משותפת, אף ההחזקה (המשמורת) היא משותפת, גם אם זמני השהייה אינם זהים או שווים. על-פי גישה זו, כל אחד מההורים, כחלק מהאחריות ההורית המשותפת, מחזיק בקטין בזמן שהוא נמצא ברשותו, וזאת במשך כל התקופה של הסדרי השהייה שלו עימו. שיח כזה מוציא לחלוטין את העוקץ ממאבקי משמורת, והמאבקים המשפטיים כיום הם סביב זמני השהייה והסדרי הורות.¹⁵⁴ מאחר שהשיח המשפטי כיום הוא שיח של זמני השהייה ואחריות הורית, אין עוד מקום לחששן של אימהות מפני אובדן משמורת בשל העלאת טענות בדבר ניכור הורי.

ב. "ניכור הורי" ומערכת המשפט – המצב המצוי

בפרק זה אעמוד על הקשיים של בתי-המשפט בהתמודדותם עם ניכור הורי, תוך שימת דגש בהטיות הקוגניטיביות של שופטים ובקשיי ההסתייעות בגורמי מקצוע לצורך זיהוי התופעה בזמן-אמת.

1. קשיי ההתמודדות של בתי-המשפט עם ניכור הורי

בתי-המשפט מתקשים הן במישור של זיהוי הטעמים להתנגדותו של ילד לקשר עם ההורה והן במישור הטיפול בהתנגדות זו.¹⁵⁵ הגורמים לכך קשורים הן לשיטה

151 הוועדה לבחינת ההיבטים המשפטיים של האחריות ההורית בגירושין שלב ב' – דוח משלים (משרד המשפטים 2011).

152 יואב מזא"ה "משמורת ילדים: מושג מהותי או כותרת חלולה?" מחקרי משפט כח 207 (2012).

153 עמ"ש (מחוזי ת"א) 13008-02-21 א"ק נ' מע"ק (נבו 18.5.2021).

154 לביקורת על גישה זו ראו אורית ג'קמן-לדאני ודפנה הקר "משמורת ומזונות ילדים: אקטיביזם וכאוס בבתי המשפט לענייני משפחה" עיוני משפט מז 5 (2023).

155 FIDLER, BALA & SAINI, לעיל ה"ש 37, בעמ' 75–92; Kelly & Johnston, לעיל ה"ש 29, בעמ' 259–261; Bala, Hunt & McCarney, לעיל ה"ש 107; Douglas C. Darnall, *Mild*; Cases of Parental Alienation, in PARENTAL ALIENATION: THE HANDBOOK FOR MENTAL HEALTH AND LEGAL PROFESSIONALS 74 (Demosthenes Lorandos, William Bernet & S. Richard Sauber eds., 2013); Michael Saini et al., *Empirical Studies of Alienation*, in PARENTING PLAN EVALUATIONS: APPLIED RESEARCH FOR THE FAMILY COURT 374, 400–401 (Leslie Drozd, Michael Saini & Nancy Olesen eds., 2d ed. 2016).

המשפטית (כשיטה אדוורסרית, על מרכיביה) והן לאופן התנהלותם של ההורים והילדים במסגרת תופעה זו. הגורמים השונים אף קשורים ביניהם ומזינים זה את זה, וכן מגבירים את הטיות השיפוט של מקבלי ההחלטות, וכך נוצר מעגל שוטה. הקושי המבני הראשון קשור לאופי האדוורסרי של ההליך המשפטי בישראל. בשיטה האדוורסרית (הקונפליקטואלית/היריבותית/הלעומתית) האחריות להעלאת טענות ולהבאת ראיות מוטלת על הצדדים, והתערבות בית-המשפט בהקשר זה מוגבלת. כפועל יוצא מכך, וכדי לזכות בהסדרי משמורת ושהייה עם הילדים, ההורים נוהגים להטיח האשמות קשות זה בזה, כדי להצביע על מגרעותיו של ההורה האחר לעומת מעלותיהם שלהם. מדובר בהליך שמעודד "דינמיקה של הטלת אשמה"¹⁵⁶ שיטה זו מחריפה עוד יותר את הסכסוך בין ההורים, והופכת אותו לעצים וממושך.¹⁵⁷ במחקר נמצא קשר בין התמשכות ההליכים המשפטיים בשל אופיו האדוורסרי של ההליך לבין התפתחות ניכור הורי ואף הגדלת חומרתו ומשכו.¹⁵⁸ הדינמיקה האדוורסרית עלולה לגרום את הילדים לסכסוך בעל-כורחם, תוך שההורים משתמשים בהם להשגת מעמד ומטרה משפטיים שלהם עצמם. שימוש כזה עלול לכלול האשמות של ההורה האחר בהזנחת הילדים, בפגיעות מיניות בהם או באלימות כלפיהם,¹⁵⁹ וכל זאת כדי לזכות בסעד משפטי.¹⁶⁰ טענות אלו לבדן יש בהן כדי להעצים את הסכסוך. עירוב הילדים בסכסוך גורם להם נזקים קשים עוד יותר ומעמידם בסיכון התפתחותי.¹⁶¹ נוסף על כך, קושי מבני זה מוביל להתגברות השכיחות של דיווח שקרי, והדבר מקשה במיוחד על בית-המשפט להגיע לחקר האמת. מחקר עדכני מצא קשר בין הורים מנכרים לבין שימוש בילדים ובשקרים בהליכים משפטיים.¹⁶² נמצא שהורים שבזמן פירוד

Jo-Anne M. Stoltz & Tara Ney, *Resistance to Visitation: Rethinking Parental and Child Alienation*, 40 FAM. CT. REV. 220 (2002)

Linda D. Elrod, *Reforming the System to Protect Children in High Conflict Custody Cases*, 28 WM. MITCHELL L. REV. 495 (2001)

Despina Vassiliou & Glenn F. Cartwright, *The Lost Parents' Perspective on Parental Alienation Syndrome*, 29 AM. J. FAM. THERAPY 181 (2001); STANLEY S. CLAWAR & BRYNNE V. RIVLIN, CHILDREN HELD HOSTAGE: IDENTIFYING BRAIN-WASHED CHILDREN, PRESENTING A CASE, AND CRAFTING SOLUTIONS (2d ed. 2013)

Meier, לעיל ה"ש 86.

Balmer, Matthewson & Haines, לעיל ה"ש 62.

Stephanie J. Dallam & Joyanna L. Silberg, *Myths That Place Children at Risk During Custody Disputes*, 9 SEXUAL ASSAULT REP. 33 (2006)

Miguel Clemente & Dolores Padilla-Racero, *Influence of Intrafamilial Abuse in Children's Change of Values Towards Their Parents*, 32 J. FAM. RSCH. 105 (2020)

נכונים לשקר ביחס לנושאים שנוגעים בהורה האחר וביחסו לילדים מתאפיינים ברמות גבוהות יותר של תכונות המיוחסות להורים מנכרים (קווים נרקיסיסטיים, פסיכופתולוגיים ומקיאוליסטיים). מכאן קצרה הדרך לשימוש בפרקטיקות של ניכור ולגרימת כשלון קשר עד כדי נתק פתולוגי בין הילד להורה האחר, מצד אחד, וגם לנטייה לשקר לגורמי הטיפול ולבית-המשפט, מצד אחר.

מכשול אחר הוא כוחו המצומצם של בית-המשפט בכל הנוגע בטיפול בתופעת הניכור ההורי. להבדיל מהליכים משפטיים, שבהם בית-המשפט אמור למצוא פתרון משפטי בינרי לבעיה (קבלת תביעה או דחייתה), במקרה של בעיות בקשר בין הורים לילדים הפתרון הוא בדרך-כלל פסיכותרפי או פסיכו-חינוכי, ובית-המשפט אינו יכול להוביל לפתרון זה באמצעות החלטה שיפוטית בלבד. מכשול זה מוביל להכרה במגבלות הכוח של בית-המשפט ובקושי הן באכיפת צווים שיפוטיים והן בשינוי המציאות המשפחתית והחברתית המורכבת של התנגדות על רקע ניכור הורי. כך, למשל, בית-המשפט יכול להורות לילד להיפגש עם ההורה המנוכר, אך האם הוא יכול לחייב את הילד לאהוב את הורהו, להתחבר אליו ולהיקשר אליו רגשית? ומה הדין אם הילד אינו מציית לצו השיפוטי המחייבו להיות בקשר עם ההורה? אין כמעט דוגמאות במשפט להענשה של קטין בגין ביזוי הצו השיפוטי או אי-ביצועו. נוסף על כך, ההורים המנוכרים עצמם מנעו מלנקוט הליך ישיר נגד ילדם, ובצדק: הילד הוא קורבן של הורה מסית ומנוכר; הוא אינו הגורם המתניע את ההתנגדות לקשר. הטיפול צריך להיות במי שהחוק רואה בו אחראי כלפי הילד, קרי בהורה, ולא בילד.

קושי נוסף ונלווה נוגע בערעור הספונטניות של הקשר. העובדה שקשר בין הורים לילדים, אשר אמור להיות ספונטני, מטופל בכלים ובאמצעי כפייה שיפוטיים שונים (סנקציות, חיוב בטיפול ועוד) עלולה להקצין את תגובות הילדים במקביל לדינמיקה של הסכסוך המשפטי. זאת, הואיל וההליך הלעומתי דורש לא רק "ציות" להסדרי שהייה, אלא גם שהצדדים "ירצו לציית" לאותם הסדרים. מטעמים אלו הקריאה היא למעבר מערכתי מדינמיקה של אשמה למבנה של "אחריות התייחסותית" (relational responsibility).¹⁶³ המעבר ממערכת אדוורסרית למודל של אחריות התייחסותית משמעותו הצבה של טובת הילד בראש הפירמידה והעדפתה על המאבק המשפטי הקוטבי בין ההורים. גישה זו מבקשת לרתום את שני ההורים לשיח רפלקטיבי, מכיל ומשתף. היא פרי הגישה של שיתוף-פעולה

163 ראו Stoltz & Ney, לעיל ה"ש 156, וכן SHEILA McNAMEE & KENNETH J. GERGEN, RELATIONAL RESPONSIBILITY: RESOURCES FOR SUSTAINABLE DIALOGUE (1999).

הורי (co-parenting), הטוענת כי הצלחה מושגת מקום שהורים מצליחים לשים את צורכי הילד מעל הסכסוך שביניהם; כאשר הם יכולים להכיר בחוזקות ובמגבלות של כל אחד מהם, לכבד את זכותו של כל הורה להיות נוכח בחיי הילד, ולגלות אחריות לניהול המשברים ואי-ההסכמות ביניהם.¹⁶⁴ מדובר בגישה דינמית הנהוגה בעיקר בעולם הגישור והטיפול, אולם יש גם שיטות משפט שאימצו גישה זו.¹⁶⁵ כך, למשל, באנגליה פועלת למן שנת 2014 תוכנית בשם *Child Arrangements Programme*, שמטרתה לקדם גישור וישוב סכסוכים מחוץ לכותלי בית-המשפט. ההליך כולל גישה של שופט מגשר (judge-led conciliation), שימוש בעובדים סוציאליים (CAFCASS—Children and Family Court Advisory and Support) והעדפת ניתוח צרכים על בירור זכויות.¹⁶⁶

לעיתים הקושי המכשיל התמודדות יעילה עם הניכור ההורי נובע מטיבו וסוגו של ההליך המתנהל בבית-המשפט. לכל הליך משפטי צמוד סעד משלו, ולסעד יש השפעה על אופן בירור הטענות. לא תמיד מדובר כלל בבקשות להסדרת קשר; לעיתים יהיו אלה בקשות לצווי הגנה.¹⁶⁷ יש שהטיפול בקשר עולה אגב טיפול בתביעה להפחתת מזונות¹⁶⁸ או בדיעבד לאחר ניתוק קשר מוחלט.¹⁶⁹ יש שההליכים הללו מערבים טענות קשות לא רק בין ההורים, אלא גם נגד בני-זוגם החדשים, לרבות ייחוס פגיעות מיניות להם.¹⁷⁰

אתגר שונה קשור לתכונות ולמאפיינים של ההורים המנכרים. אלה על-פירוב מתוחכמים, מכירים את חולשתה של המערכת השיפוטית, מעמידים פנים שהם משתפים פעולה עם צווים שיפוטיים והליכים טיפוליים, אך בפועל הם נעדרים

Alexandra Stolnicu et al., *Healing the Separation in High-Conflict Post-divorce* 164 *Co-parenting*, 13[913447] FRONTIERS PSYCH. (2022)

PATRICK PARKINSON, FAMILY LAW AND THE INDISSOLUBILITY OF PARENTHOOD 165 197–210 (2011); Jennifer E. McIntosh, Diana Bryant & Kristen Murray, *Evidence of a Different Nature: The Child-Responsive and Less Adversarial Initiatives of the Family Court of Australia*, 46 FAM. CT. REV. 125 (2008)

JOAN HUNT & ALISON MACLEOD, OUTCOMES OF APPLICATIONS TO COURT FOR 166 CONTACT ORDERS AFTER PARENTAL SEPARATION OR DIVORCE, esp. 168–177 (U.K. Ministry of Justice 2008)

167 הט' (משפחה נצ') 1379-09-18 ס"ע נ' ז"ע (נבו) 13.11.2018.

168 תלה"ם (משפחה נצ') 44950-12-18 ד"פ נ' מ"ב (נבו) 2.3.2020.

169 תמ"ש (משפחה נצ') 5075-04-15 פלוני נ' פלונית (נבו) 23.5.2018.

170 תמ"ש (משפחה אשד') 37434-04-16 האם נ' האב (14.2.2017); תמ"ש (משפחה אשד') 41443-05-14 האם נ' האב (20.10.2016); הט' (משפחה נצ') 47671-11-19 פלונית נ' אלמונית (נבו) 24.12.2019.

הַנִּיעָה אִמִּיתִית לְהַתְּבֹנְנוֹת עֲצִמִית וְלִשְׁנִיּוֹ.¹⁷¹ הֵם רוֹאִים בְּהוֹרָה אַחֵר גּוֹרֵם בְּלִעְדֵי לִנְתֵק עִם הַיֶּלֶד, וְכָל הַמְעַרְכוֹת הַתּוֹמְכוֹת בְּקִיּוֹם הַקֶּשֶׁר נִהְפְּכוֹת אֶט-אֶט אֶף הֵן לְאוֹיֵב אוֹ לְגוֹרֵם שֶׁאֵינּוּ מִבִּין אֶת הַיֶּלֶד. הַנְּרִיבֵיכּוֹת שֶׁל הַהוֹרָה הַמִּנְכֵּר מוֹבִיל אוֹתוֹ לְהַצְגַת עֲצִמוֹ כְּהוֹרָה טוֹב הַמְגִן עַל הַיֶּלֶד, וְכָל הַמְעַרְכוֹת הַמִּבְקָשׁוֹת לְהוֹצִיא אֶת הַיֶּלֶד מִמֶּנּוּ נִתְפֹּסוֹת כְּפּוֹגְעִיּוֹת.¹⁷² הַהוֹרִים הַמִּנְכֵּרִים שֶׁמִּים אֶת הַכּוֹוֹנֹת עַל כָּל מִי שֶׁמְצַלִּיחַ לְזַהוֹת אֶת הַהִתְנַהֲגוֹת הַמִּנְכֵּרֶת שֶׁלָּהֶם אוֹ מֵעַז לְקַבּוֹעַ כִּי מְדוּבָר בְּמִקְרָה שֶׁל נִיכּוֹר הוֹרִי, הַחֵל בְּעוֹבֵד הַסּוֹצִיאָלִי לְסִדְרֵי דִין, דֶּרֶךְ יַחֲדוֹת הַסִּיוֹעַ, הַמוֹמַחָה וְהַאֲפוֹטְרוֹפּוֹס לְדִין,¹⁷³ וְכֹלָה בְּשׁוֹפֵט. הֵם מְעַרְעְרִים עַל כָּל קְבִיעָה אוֹ הַחֲלָטָה שֶׁל גּוֹרְמֵי הַמְקָצוֹעַ, מִבְּקָשִׁים לְהַחֲלִיפֵם,¹⁷⁴ אֵינָם מְקִיִּימִים צוּיִים שִׁיפּוֹטִיִּים בְּתוֹאֲנוֹת שׁוֹנוֹת,¹⁷⁵ אֵינָם מְקַבְּלִים אֶת סְמִכוֹת הַשׁוֹפֵט,¹⁷⁶ עוֹתָרִים לְפַסְלוֹת הַשׁוֹפֵט,¹⁷⁷ מְגִישִׁים נִגְדוֹ תְּלוֹנוֹת לְנִצִּיב תְּלוֹנוֹת הַצִּיבּוֹר עַל שׁוֹפֵטִים,¹⁷⁸ מְתַלּוֹנְנִים עַל גּוֹרְמֵי הַמְקָצוֹעַ בּוֹעֲדוֹת הַאֲתִיקָה הַשׁוֹנוֹת, וְעוֹסְקִים בְּבִיּוֹשׁ (shaming) בְּרִשְׁתוֹת הַחֲבֵרִיתוֹת.

קוֹשֵׁי אַחֵר שֶׁל בְּתִי-הַמְשַׁפֵּט קָשׁוֹר לִיחַס בֵּין מִידַת הַנִּיכּוֹר וְהַתְּמַשְׁכוֹתוֹ לְבִין הַחֲמֵרֶת הַסְּנַקְצִיּוֹת שֶׁהוּא נּוֹקֵט וְהַכְּרָסוֹם בְּאוֹטוֹנוֹמִיָּה הַהוֹרִית. כֵּן, כְּכֹל שְׁבִית-הַמְשַׁפֵּט אֵינּוּ מְצַלִּיחַ לְאֲכוּף הַחֲלָטוֹת לְהַסְדֵּרֶת קֶשֶׁר בְּאֲמִצְעוֹת סְנַקְצִיּוֹת קְלוֹת, הוּא עֵלּוֹל לְהַחְמִירֵן בְּהַדְּרָגָה, עַד כִּדֵי הוֹצֵאת הַיֶּלֶד מִמְשַׁמּוֹרֶת וְהַכְּרוֹז נּוֹקֵטוֹ. צַעֲדִים אֲלוֹ פּוֹגְעִים בְּאוֹפֵן מְשַׁמְעוֹתִי בְּאוֹטוֹנוֹמִיָּה הַהוֹרִית, וְהַתּוֹצָאָה הִיא הַתְּנַגְדוֹת חֲמוּרָה עוֹד יוֹתֵר שֶׁל הַהוֹרָה הַמִּנְכֵּר וְשֶׁל הַיֶּלֶד לֹא רַק לְהַלִּיךְ הַסְּדֵרֶת הַקֶּשֶׁר, אֲלֹא גַם לְהַלִּיךְ הַטִּיפּוֹלִי, וְאֶף הַתִּיחָסוֹת עוֹיֵנֶת כְּלִפֵי בְּתִי-הַמְשַׁפֵּט.¹⁷⁹ אֲלֹא שְׁגַם טִיפּוֹל מְנִיעַתִי אוֹ

CHILDRESS 171, לעיל ה"ש 101, בעמ' 269–272. צ"לדרס מכנה זאת "feigned cooperation", כלומר, העמדת-פנים של ציות והסכמה לצד התנגדות סמויה לכל תהליך של התבוננות עצמית, שינוי אמיתי או קבלת אחריות. ראו גם Warshak, לעיל ה"ש 28; Baker & Ben-Ami, לעיל ה"ש 66.

Sue Whitcombe, *Powerless: the Lived Experience of Alienated Parents in the UK* 172 (May 2014) (Ph.D. dissertation, Teesside University); Felicity Kaganas & Shelley Day Sclater, *Contact Disputes: Narrative Constructions of 'Good' Parents*, 12 FEMINIST LEGAL STUD. 1 (2004).

173 ראו תמ"ש (משפחה ת"א) 25259-11-21 א"ב נ' ע"מ (נבו 6.2.2023).

174 ראו, למשל, תלה"ם (משפחה י-ם) 9250-12-19 פלוני נ' פלונית (נבו 28.1.2020).

175 ראו יצחק אושינסקי "תיקי ניכור הורי בבתי הדין הרבניים – זיהוי, דרכי התמודדות והצעת פתרונות" אתר בתי הדין הרבניים (21.11.2023) <https://did.li/hljmC>.

176 ראו רמ"ש (מחוזי נצ') 22-09-4409-09-22 האם נ' האב (נבו 10.9.2022).

177 ראו דוגמה ממחשה בע"א 5231/19 פלונית נ' פלוני (אר"ש 12.9.2019).

178 ראו, למשל, החלטה 172/19/משפחה של נציב תלונות הציבור על שופטים.

179 Warshak, לעיל ה"ש 93; Philip Marcus, *The Israel Family Court—Therapeutic*.

פסיכו־חינוכי כלפי הורים מסיתים ומנכרים מתקשה לנחול הצלחה, ויש הטוענים כי אף עלול להסב נזק חמור לילדים.¹⁸⁰ לכל אלה מצטרף השימוש הסיטונאי ולעיתים חסר האחריות ונעדר הבסיס מצד בעלי־דין ועורכי־דין במונח "ניכור הורי". שימוש מופרז ולא־מותאם בטיעון זה מצריך את בתי־המשפט להשקיע משאבים וזמן רבים יותר בבירור הטענות ההדדיות, ובחלק מהמקרים אכן נמצא כי לא היה כל מקום להעלות טענות אלו.¹⁸¹

2. הטיות שיפוט חברתיות – השפעת סטראוטיפים הוריים על זיהוי שגוי של ניכור הורי

בחינה אחרת של הניכור ההורי נעשית במחקרים מתחום הפסיכולוגיה החברתית, הבוחנת כיצד תפיסות והתנהגויות מושפעות על־ידי אחרים.¹⁸² תאוריית תפקידי המגדר ותאוריית סכמות המגדר גורסות כי קיימות ציפיות סטראוטיפיות מגברים (אבות) ומנשים (אימהות) בנוגע להתנהגותם, וכי גברים ונשים נשפטים לשלילה כאשר הם חורגים ממה שנחשב נורמטיבי – הן ביחס לתפקידם המגדרי והן ביחס להתאמה בין המגדר החברתי לבין התפקידים המיניים המוגדרים.¹⁸³ מדובר בתחום מחקר חשוב, שכן יש לראות את השופטים כחלק מהציבור ולהניח כי ככל שקיימת הטיה עקב סטראוטיפים הוריים, היא אינה פוסחת על מקבלי ההחלטות.

מחקר אחד הצביע על כך שהתנהגויות זהות של ניכור הורי נשפטו כחמורות יותר כאשר הן ננקטו על־ידי גברים לעומת נשים. כלומר, כאשר האב היה הפוגע, המשתתפים נטו לשפוט את ההתנהגות כמסוכנת יותר לילד, כלגיטימית פחות וכבעלת פוטנציאל רב יותר לנזק נפשי. לעומת זאת, כאשר האם נקטה אותה

Jurisprudence and Jurisprudential Therapy from the Start, 63 INT'L J. L. & PSYCHIATRY 68 (2019); Richard A. Warshak, *Risks and Realities of Working with Alienated Children*, 58 FAM. CT. REV. 432 (2020); Peter G. Jaffe, Dan Ashbourne & Alfred A. Mamo, *Early Identification and Prevention of Parent–Child Alienation: A Framework for Balancing Risks and Benefits of Intervention*, 48 FAM. CT. REV. 136 (2010).

180 ראו Dallam & Silberg, לעיל ה"ש 161.

181 ראו מרכוס, לעיל ה"ש 17.

LEE ROSS & RICHARD E. NISBETT, *THE PERSON AND THE SITUATION: PERSPECTIVES OF SOCIAL PSYCHOLOGY* (2011)

Sandra Lipsitz Bem, *Gender Schema Theory: A Cognitive Account of Sex Typing*, 183 88 PSYCH. REV. 354 (1981); Alice H. Eagly & Valerie J. Steffen, *Gender Stereotypes Stem from the Distribution of Women and Men into Social Roles*, 46 J. PERSONALITY & SOC. PSYCH. 735 (1984).

התנהגות, המשתתפים נטו לראות אותה באופן שלילי פחות, ולעיתים אף כסבירה או אף מוצדקת. ההסבר לכך נעוץ בהשתרשות הסטראוטיפים המגדריים והשפעתם על השיפוט: אימהות נתפסות כהוריות, כמגוננות וכנאמנות לרווחת הילד, בעוד אבות נתפסים כרגישים פחות, ולעיתים אף כמאיימים. כפועל יוצא מכך נטען כי הסטראוטיפים הללו עלולים להוביל לאי-זיהוי של התנהגויות מזיקות מצד אימהות, ובכך לחשיפה ממושכת של ילדים לפגיעה רגשית.¹⁸⁴

במחקר אחר נמצא כי אבות עלולים להיתקל בתגובה חברתית שלילית כאשר הם מאשימים אימהות בהתנהגות פוגענית, משום שקיימים סטראוטיפים שלפיהם נשים אינן נוקטות אלימות וגברים אינם יכולים להיות קורבן לאלימות.¹⁸⁵

מחקר נוסף בחן את השימוש בסטראוטיפים מגדריים על-ידי בתי-משפט בברזיל, שם קיים חוק נגד ניכור הורי. נמצא כי רוב הנתבעים במקרים שבהם הועלו טענות לניכור הורי היו אימהות, ובסקירה ביקורתית של פסקי-הדין נמצא שימוש מוגבר בסטראוטיפים מגדריים שליליים כלפי אימהות, ועל-כן עלה חשש כי יישום חוק הניכור ההורי מהווה כלי לשימור סטראוטיפים מגדריים.¹⁸⁶

הממצאים הללו תומכים בקיומם של סטראוטיפים מגדריים אשר פוגמים ביכולת הזיהוי וההערכה של תופעת הניכור ההורי, ועלולים אף להביא לידי זיהוי שגוי (false positive), הן בקרב הציבור והן בבתי-המשפט. זהו חסם נוסף שמלמד על הקושי האדיר של בתי-המשפט בהתמודדות עם התופעה.

3. הטיות שיפוט קוגניטיביות בהתמודדות שיפוטית עם ניכור הורי

אחת הטענות העיקריות נגד בתי-המשפט לענייני משפחה נוגעת בחשש מפני זיהוי שגוי או מוטעה של מקרה כ"ניכור הורי" או של הורה כ"מנכר". טעות בזיהוי (false positive) עלולה לא רק להכתים את ההורה שהילד קרוב אליו יותר, אלא אף להוביל לכך שייכפה על הילד קשר עם הורה פוגעני, מזניח או מתעלל.¹⁸⁷ כאמור, ניכור הורי הוא דינמיקה המשגשגת באקלים של עימות משפטי בעצימות גבוהה. בתי-המשפט לענייני משפחה מצויים לעיתים קרובות בלב הסערה שבין ההורים, מתמודדים עם עוצמות סכסוך גבוהות, טענות קוטביות והאשמות חמורות, ונדרשים לקבל החלטות שהן לטובת הילד ובפרק-זמן מיידי כשברשותם רק רסיסי

184 Harman et al., לעיל ה"ש 11.

185 Seelau & Seelau, לעיל ה"ש 146; Harman & Lorandos, לעיל ה"ש 108.

186 Sheila Stolz et al., *The Syndemic Gender Violence in Judicial Discourses That Apply the Parental Alienation Law*, 1(73) REVISTA JURÍDICA 614 (2023).

187 Warshak, לעיל ה"ש 27.

מידע, וכאשר חסרים להם כלים, יכולות, זמן ונתונים שיאפשרו להם לזהות נכונה את הסיבות לכשלון הקשר. קשיים אלו עלולים להגביר שימוש שיפוטי בהיריסקות ובכללי-אצבע.¹⁸⁸ אלה יכולים, מחד גיסא, לסייע בהגעה לפתרון מבריק ונכון, אך גם להוביל, מאידך גיסא, לטעויות קשות. טעויות שיטתיות אלו בחשיבה מכוננת "הטיות שיפוט קוגניטיביות". מדובר בטעויות המתרחשות תוך כדי ניסיון של המוח לפשט הליכים של עיבוד מידע ופירוש, באופן שמשפיע על קבלת ההחלטה והשיפוט. הטיות שיפוט אלו מתפקדות פעמים רבות ככללי-אצבע במטרה לסייע בארגון הנתונים כך שתתקבל החלטה במהירות המיטבית, אך לעיתים קרובות הן גורמות להטיה בקבלת ההחלטה. ההטיות חלות הן על הדיוטות והן על מומחים, לרבות שופטים.¹⁸⁹ ההטיות אף תלויות-אישיות ומשתנות משופט לשופט.¹⁹⁰ בנסיבות כאלה ההחלטות עלולות להיות מושגות על אינטואיציה, שכל ישר ונסיון חיים, וככאלה הן עלולות להיות מוטעות (או מבריקות אך בוודאי לא שיטתיות). מודעות לקיומן, מחד גיסא, ושילוב של כלים אנליטיים בהליך זה, מאידך גיסא, יכולים לשפר במידה רבה את התוצאה בהתמודדות עימן.¹⁹¹

הטיה משמעותית ראשונה היא הטיית היציגות ההסתברותית. הסתברויות מוערכות לפי מידת הדמיון או הקרבה של א-ל-ב. ככל שהדמיון בין א-ל-ב רב יותר כן ייטו רבים להעריך את ההסתברות ש-א שייך ל-ב כגבוהה יותר. כך, למשל, שופטים עלולים ללקות בהטיית שיפוט ולסבור כי ניכור הורי קיים רק נגד אבות או שכל אימת שיש התנגדות לקשר על רקע סכסוך סביב גירוש או זמני שהייה מדובר בניכור הורי, בעוד שראינו כי הסיבות והגורמים לכך מגוונים. מטעם זה, למשל, הציע מרכוס לא לעשות שימוש במושג "ניכור הורי", אלא במושג "כשלון קשר".¹⁹² הטיה משמעותית אחרת היא הטיית הזמינות. אנשים נוטים לסמוך על נסיונם, ולשלוח מידע "זמין" מזכרונם במקום לנתח את העובדות ואת ההסתברות. כך, שופט שנחשף בעת האחרונה לריבוי מקרים של ניכור הורי עלול לסבור שגם

Lindsey Sank Davis & Philip M. Stahl, *Identifying and Managing Evaluator Biases* 188 *in Parenting Plan Evaluations*, 61 FAM. CT. REV. 762 (2023)

189 חמי בן נון "הטיות קוגניטיביות והחלטות שיפוטיות" שערי משפט ה' 177 (2009) (להלן: בן נון "הטיות קוגניטיביות"); חמי בן נון "הטיות קלאסיות של שופטים ודרכים להתמודד אתן" עלון השופטים ע"ש השופט ברוך ז"ל 26 (2013); דניאל כהנמן, אוליביה סיבוני וקאס סאנסטיין רעש פרק 19 (2022).

Vincent Berthet, *The Impact of Cognitive Biases on Professionals' Decision-Making*, 190 *FRONTIERS PSYCH.* (2022) 12[802439].

191 ראו המקורות בה"ש 189 לעיל.

192 ראו מרכוס, לעיל ה"ש 17.

במקרה שלפניו ההתנגדות לקשר נובעת מכך; ולהפך – שופט שנחשף למקרים רבים של אלימות של הורים כלפי ילדים עלול לסבור שבמקרה שלפניו, שבו יש ניכור הורי, אין מדובר בניכור, אלא בילדים שחוו התעללות מצד ההורה. הטיה אחרת היא הטיית העיגון. נקודת העיגון משמשת בסיס להשוואה כאשר מעריכים הסתברות של אירוע, והנטייה היא לא לשנות את ההערכה אף כאשר יש מידע שמראה כי יש לעשות כן. דוגמה לכך מצויה במחקרים של מקרים שבהם הסיבה להתנגדות הילד הייתה ניכור הורי אולם המומחים או השופטים לא יכלו להשתחרר מהרושם הראשוני של הדיון הראשון, שבו הועלו טענות כי הנתק נובע מאלימות של ההורה המנוכר.¹⁹³ הטיית האישוש היא מאפיין נפוץ בקרב העוסקים בהערכות של יכולות הוריות ובקרב שופטים.¹⁹⁴ במקרה זה המומחה או השופט מחזיקים בעמדה מסוימת בעניין שלפניהם, וממשיכים להחזיק בה אף שהם נחשפים למידע אשר מפריך או סותר אותה. כך, השופט עלול להמשיך לסבור כי במקרה שלפניו סרבנות הקשר נובעת מניכור אף שמוצגות לפניו ראיות המצביעות על התעללות או אלימות מצד ההורה ה"מנוכר". לבסוף, הטיית הייחוס הבסיסית עלולה לגרום להענקת משקל יתר לגורמים פנימיים, כגון תכונות ונטיות, ומשקל-חסר להשפעת הנסיבות והגורמים שהובילו להתנהגות זו. כלומר, מדובר בנטייה כללית להגזים במשקלם של גורמים פנימיים ואישיים בהתנהגות הזולת, לעומת משקלן של נסיבות חיצוניות והשפעות סביבתיות.¹⁹⁵ הורים שמופיעים בהליכים משפטיים הנסבים על גירושים עשויים להיות סוערים, ובתי-המשפט עלולים לייחס להם תכונות (הוריות) שגויות לאור הופעתם באולם.¹⁹⁶ הטיית שיפוט זו, אשר מושרשת בכולנו באופן עמוק, עלולה להטות את שיקול-הדעת השיפוטי באופן קיצוני. יש הרואים בה הטיה המבוססת על הטיות אחרות, כגון הטיית הייצוגיות והטיית הזמינות.¹⁹⁷ אציין כי הוצגו לעיל אך מקצת ההטיות השכיחות; יתר על כן, ההטיות שהוצגו בספרות הן בגדר רשימה לא-סגורה,

FIDLER, BALA & SAINI 193, לעיל ה"ש 37, בעמ' 117–119; Kelly & Johnston, לעיל ה"ש 29, בעמ' 259–261.

Davis & Stahl 194, לעיל ה"ש 188.

Nic Hooper et al., *Perspective Taking Reduces the Fundamental Attribution Error*, 4 J. CONTEXTUAL BEHAV. SCI. 69 (2015)

Steven G. Miller, *Clinical Reasoning and Decision-Making in Cases of Child Alignment: Diagnostic and Therapeutic Issues*, in *Working with Alienated Children and Families: A Clinical Guidebook* 8 (Amy J.L. Baker & S. Richard Sauber eds., 2013)

197 ראו במאמרם של Hooper et al., לעיל ה"ש 195.

וייתכנו עוד עשרות הטיות אחרות. נכון להיום אין בישראל התייחסות מוסדית להתמודדות עם הטיות שיפוט בקרב שופטים.¹⁹⁸ כל מומחה או שופט הוא בן-אנוש, וכל בני-האנוש חשופים להטיות שיפוט קוגניטיביות המשפיעות על עבודתם.¹⁹⁹ כל אחת מההטיות האמורות עלולה לשבש את שיקול-הדעת של שופט (או מומחה) הנדרש לקבוע אם כשולן הקשר שלפניו נובע מניכור הורי או מסיבות מוצדקות, כגון התעללות, אלימות, פגיעה או הזנחה. הקושי לזהות את הטיות השיפוט ולהתגבר עליהן הוא אדיר. רוב השיטות מבוססות-המחקר לבחינת קיומן של הטיות או לזיהוי השפעות של סטראוטיפים הן שיטות של בחינה בדיעבד, ולא תוך כדי קבלת ההחלטה.²⁰⁰ לאורך השנים הוצעו כמה כלים ופרקטיקות לשם התמודדות עם הטיות שיפוט והתגברות עליהן. אחת מהן היא מִטְּקוֹגְנִיציָה. זוהי גישה רפלקטיבית לפתרון בעיות הכרוכה בנסיגה מהבעיה המיידית כדי להרהר בתהליך החשיבה ולבחון אותו.²⁰¹ גישות אחרות דוגלות בקיום תהליך חקירה והערכה יסודי, תוך שילוב של שיטות מחקר וקיום מבנה מוסדר, מאורגן ושיטתי של איסוף המידע. בעניינה של הטיית הייחוס הבסיסית נמצא כי הפעלת שיקולים קוגניטיביים מובילה להפחתת השפעתה במידת-מה.²⁰² נוסף על כך, לפני גיבוש ההשערה של המומחה או השופט לכלל מסקנה סופית מומלץ לעצור ולסקור את כל המידע, ולהעמיד את הראיות התומכות בה מול אלה המפריכות אותה.²⁰³

בשל מחסור במידע, בראיות ובאנשי מקצוע מומחים, מלאכתו של בית-המשפט לענייני משפחה מורכבת יותר וחשופה יותר להטיות שיפוט מהכרעות בתחומים אחרים. על כך יש להוסיף את סד הזמנים הקצר שבמסגרתו על השופט לקבל הכרעה לגבי הבסיס להתנגדותו של ילד לקשר. ומעבר לכל אלה, סכסוכים בעצימות גבוהה המערבים טענות לניכור הורי או להתעללות בילדים עלולים "להפעיל" ביתר

198 זאת, להבדיל משיטת המשפט האוסטרלית, למשל. ראו AUSTRALIAN LAW REFORM COMMISSION, לעיל ה"ש 12.

199 ראו האסמכתאות לעיל בה"ש 189.

200 ראו, למשל, Anthony G. Greenwald, Debbie E. McGhee & Jordan L.K. Schwartz, *Measuring Individual Differences in Implicit Cognition: The Implicit Association Test*, 74 J. PERSONALITY & SOC. PSYCH. 1464 (1998); Jerry Kang et al., *Implicit Bias in the Courtroom*, 59 UCLA L. REV. 1124 (2012).

201 Pat Croskerry, *The Importance of Cognitive Errors in Diagnosis and Strategies to Minimize Them*, 78 ACAD. MED. 775 (2003).

202 ראו במאמרם של Hooper et al., לעיל ה"ש 195.

203 שם.

שאת את הטיות השיפוט הקוגניטיביות. כל אלה מצריכים שינוי תפיסתי וביקורת עצמית עמוקה, כמו-גם שימוש בכלים אחרים מעבר ל"שיקול-הדעת השיפוטי".

4. קשיי ההסתייעות בגורמי מקצוע המתמחים באיתור ניכור הורי ובטיפול בו במקביל למודעות הגוברת לנזקיה של תופעת הניכור ההורי התפתחה התוכנה כי ההתמודדות עם התופעה תוכל להיות אפקטיבית רק אם היא תיעשה בשלבים הראשוניים והמקדמיים שלה, וכי למעשה עליה להיות חינוכית ומניעתית יותר מאשר עונשית.²⁰⁴ לכאורה, יש אנשי מקצוע וגופים מומחים שיכולים לסייע לבית-המשפט לאבחן במהירות את המצב: עובדים סוציאליים לסדרי דין, מומחים פרטיים ויחידות הסיוע שליד בתי-המשפט לענייני משפחה.²⁰⁵ אלא שכאשר בוחנים כל אחד מהגורמים הללו, מתגלים קשיים באשר לשימוש יעיל בהם לסוגיית הניכור ההורי. הסתייעות בעובדים הסוציאליים לסדרי דין אינה יעילה לעיתים, לנוכח משך הזמן הרב (שלושה חודשים לכל-הפחות, ולעיתים גם תשעה חודשים ויותר)²⁰⁶ עד להגשת תסקיר, התנהלותם הזוהירה מדי מול הורים מנכרים והחוסר שלהם בידע הנדרש בתחום.²⁰⁷ אבחון באמצעות מומחים פרטיים הוא מורכב, בשל העלויות הכספיות הכרוכות בכך והמחסור במומחים מיומנים המתמחים בזיהוי ניכור הורי.²⁰⁸ כמו-כן, המומחים עצמם מותקפים על-ידי ארגונים הטוענים כי ניכור הורי אינו קיים וכי אין מומחיות ייעודית לאבחון ולטיפול בו.²⁰⁹

באשר לשימוש ביחידות הסיוע שליד בתי-המשפט לענייני משפחה – גוף מקצועי זה מקדיש בעשור האחרון את מרבית משאביו להתמודדות עם החוק להסדר התדיינות בסכסוכי משפחה, התשע"ה-2014, המחייב משפחות לעתור ליישוב סכסוך לפני הגשת תביעה עיקרית בסכסוכי משפחה, ולהתייצב ביחידת הסיוע למפגשי מידע, היכרות ותיאום (מהו"ת). על-כן הוא עסוק וחסר תקנים מכדי לסייע באבחון מהיר. נוסף על כך, ובשל הליכי המהו"ת האמורים, חלה חובת חיסיון בין ההורים לבין העובד הסוציאלי על הנאמר על-ידיהם בהליך

204 פרילינג, לעיל ה"ש 63, בעמ' 591, 637 ו-675. ראו גם Marcus, לעיל ה"ש 179.
205 ראו בר-און ומזא"ה, לעיל ה"ש 40, בעמ' 29, 34, 67 ו-70. עם זאת, לגישת המחברים, יחידת הסיוע יכולה להתערב כבר בשלב המניעתי של הניכור, ולא רק בשלב הטיפולי (ראו שם, בעמ' 29).

206 ראו לעיל ה"ש 42.

207 ראו שם, בעמ' 38-39, באשר לתחומי הידע הנדרשים מהמומחים לניכור הורי.

208 רמ"ש (מחוזי חי') 19-05-19 45319 שו"ב נ' א"ב (נבו 14.8.2019).

209 מכתב מהארגונים מרכז רקמן, נעמת, ויצו, מ.נ.ע. ואמונה לנשיאת בית-המשפט העליון <https://did.li/eTp6q> (19.11.2019).

ישוב הסכסוך, וזאת בהתאם לסעיף 5א(ג) לחוק בית המשפט לענייני משפחה, התשנ"ה-1995, ואף עובדה זו מקשה על העובד הסוציאלי לסייע לבית-המשפט בהצבעה על הסיבות לבעיות בקשר שבין הילד להורהו. הגם שמדובר ביחידה שכפופה לבית-המשפט לענייני משפחה, ואשר רואה את הטיפול בניכור ההורי כאחת ממשימותיה החשובות ביותר, היא חותרת לא להיות גורם מסייע לשופט, אלא גורם מסייע למשפחה.²¹⁰ לעת הזו גוף זה אינו ערוך לטפל בניכור הורי, אך ניתן בהחלט לשקול הסתייעות בו ובנסיונו הרב, כמו-גם בגישה שיש לו למשפחות, לכל-הפחות לשם זיהוי ראשוני של בעיות בקשר הורה-ילד, הן באמצעות התרשמותו המקצועית מההורים והן באמצעות ראיון הילד.

ג. ההצדקות לשינוי גישתה של מערכת המשפט

1. ההצדקה העולה מהמחקר לזיהוי מוקדם של ניכור הורי ולהתערבות מהירה בדינמיקה זו

המחקר מלמד על אתגרים משמעותיים שהמערכת המשפטית ניצבת בפניהם, ובכלל זה העדר הכשרה והדרכה מספיקות בנושא ניכור הורי, גישות קוטביות כלפי התופעה ואי-ודאות ביחס לדרכי ההתערבות היעילות.²¹¹ לנוכח המגבלות שצוינו בחלק הקודם בכל הנוגע בשימוש באנשי המקצוע ובגופים המומחים, נבחנה הספרות בתחום ואותרו דרכי טיפול יעילות בניכור הורי אשר טרם נוסו בישראל (לפחות לא באופן מוסדר ופורמלי).²¹²

נמצא כי התערבות טיפולית מהירה מכוח צו שיפוטי נחוצה כבר בשלבים ההתחלתיים של ניכור הורי, תוך שימוש בכלים פסיכו-חינוכיים.²¹³ העדר זיהוי מהיר של התופעה ואי-עמידה סמכותית וברורה של בית-המשפט אל מול הורים

210 ענת ענבר, חיה נבו וסוזן הלמן "יחידות הסיוע ליד בתי המשפט לענייני משפחה – עשור לפעילותן" משפחה במשפט ב 25, 35-36 (2008).

Jacqueline Ziebart, A Phenomenological Look at Licensed Professionals' Perceptions and Lived Experiences of Parental Alienation in the Family Court System (May 2025) (Ph.D. dissertation, Liberty University)

212 בהקשר זה הדברים מבוססים על נסיונו השיפוטי של המחבר כשופט משפחה בעבר וכשופט לערעורי משפחה בהווה. מכל מקום, ניתן לעיין בהקשר זה בבריאון ומזא"ה, לעיל ה"ש 40, בעמ' 68.

213 Warshak, לעיל ה"ש 93; Jaffe, Ashbourne & Mamo, לעיל ה"ש 179; Templer et al.; Janet Haines, Mandy Matthewson & Marcus Turnbull, Under-; לעיל ה"ש 75; Standing and Managing Parental Alienation: A Guide to Assessment and Intervention (2019).

מנכרים עלולים ליצור מעגל-קסמים, שכן ככל שהניכור מתפתח ומסלים, בתי-המשפט נדרשים לנקוט אמצעים קיצוניים ודרמטיים יותר לאכיפת הקשר או דרכי הטיפול. הצורך באיתור מידי של ניכור הורי מצריך לא רק שינוי תפיסתי בבחינת כלי האיתור, אלא גם שינוי גישה שיפוטית, כך שבית-המשפט יקיים טיפול ומעקב שיפוטיים הדוקים ומתמשכים אחר רווחת הילד, תוך הצבת עמדה סמכותית ובלתי-מתפשרת בכל הנוגע בקיום צווים שיפוטיים או הוראות טיפוליות או הוראות בעניין זמני שהייה.²¹⁴ כאשר מדובר בבעיה העלולה לפגוע בשלמות הנפשית של הילד, טובת הילד מחייבת קיום הליך מהיר, על-מנת לפתור מראש בעיה שהייה קשה מאוד לפותרה בהמשך.²¹⁵ התערבות שיפוטית מהירה היא קריטית בכל מקרה של התעללות בילדים, סיכונם או פגיעה בהם. כך בכלל, וכך כאשר יש חשש לניכור הורי בפרט.

חוקרים מסבירים כיצד מעבר מהיר בין ההתנהלות בבית-המשפט סביב משמורת זמני שהייה לבין רשויות הרווחה, שאמורות לבצע הערכה מהירה של עוצמת הסכסוך הזוגי ושל המסוכנות לקשר של הילד עם ההורה האחר, הוא קריטי להצלחה בהתערבות.²¹⁶ מעבר מהיר זה בין הרשויות וקיום הערכת מסוכנות או מוגנות חשובים לא רק בהקשר של מסוכנות ההורה כלפי ילדו, אלא גם בהקשר של מסוכנותו כלפי קיום וקימום של הקשר בין הילד להורה האחר. הפנייה להתערבות מהירה בסוגיה זו נמצאה קשורה לרמות גבוהות של הסכמה ולשימוש מופחת בשירותי רווחה.²¹⁷ בתיעוד של מקרים שבהם העמדה המשפטית הייתה ברורה

214 לגישה סמכותית ובלתי-מתפשרת כזו הרואה בניכור הורי מהלך בלתי-חוקי ראו החלטות שונות של השופט ארז שני, שופט המוקד במחוז תל-אביב: תלה"ם (משפחה ת"א) 57367-12-18 (א) 4.3.2019; מ"ח נ' ק"י (נבו 11.3.2019); י"ס (משפחה ת"א) 40394-02-19 מי"פ נ' נג"פ (נבו 4.3.2019); תמ"ש (משפחה ת"א) 50620-05-19 ש"ט נ' מ"ח (נבו 2.7.2019); תלה"ם (משפחה ת"א) 49688-02-19 נ"פ נ' ל"פ (נבו 30.4.2019). כן ראו רמ"ש 48940-03-20, לעיל ה"ש 61, בפס' 3ד, שם קבע בית-המשפט המחוזי בתל-אביב כי "הורה משמורן שתומך בהצדקות שמספק הקטין לחוסר רצונו לקשר עם ההורה השני ומסייע לו לעמוד על זכותו לנתק קשר אף שאין כל הצדקה עניינית לכך, הוא מחולל הפשע ולמצער שותף לפשע".

Kelly Schwartz, *The Kids Are Not All Right: Using the Best Interest Standard to Prevent Parental Alienation and a Therapeutic Intervention Approach to Provide Relief*, 56 B.C. L. REV. 803 (2015)

Kathleen M. Reay, *Family Reflections: A Promising Therapeutic Program Designed to Treat Severely Alienated Children and Their Family System*, 43 AM. J. FAM. THERAPY 197 (2015) ראו גם Jaffe, Ashbourne & Mamo, לעיל ה"ש 179.

Debra Kulak et al., *Triaging Court Services: Fitting the* 93, לעיל ה"ש 93, Warshak 217 Forum to the Family (presentation from the 45th annual conference of the Association of Family and Conciliation Courts, Vancouver, Canada, 2008)

ומהירה ורשויות ההגנה על הילד הפנו את המשפחה לתוכניות פסיכוכינולוגיות המותאמות לסכסוך עצים נמצאה הקלה בניכור ולעיתים אף מניעתו כליל, ובוודאי מניעת החמרתו. זיהוי מהיר של התופעה קשור גם לנקיטת אמצעים חמורים ופוגעניים פחות כלפי הילד וההורה המנכר, וגם זו הצדקה כשלעצמה לניסיון לערוך איתור מהיר יותר. מעבר ליעילות המובהקת והמוכחת של התמודדות מוקדמת עם ניכור הורי, גם מבחינה רעיונית ומוסרית יש הצדקה לתת עדיפות להקצאת משאבים שיפוטיים לאיתור חשד לניכור הורי, הואיל ומדובר בהתעללות פסיכולוגית בילדים ובאלימות במשפחה לכל דבר ועניין.²¹⁸ בצד קיומה של הצדקה מהותית להתערבות שיפוטית מהירה, יש לשקול בזהירות את גיבושו של מענה שיפוטית פרואקטיבי, תוך התחשבות בהעדר סטנדרט מוסכם לזיהוי ניכור הורי ובסכנות הנלוות לזיהוי שגוי של התופעה, כפי שנבחנו בפרקים קודמים.

2. ההצדקה העולה מהפסיקה לאיתור מהיר של ניכור הורי

לא רק המחקר תומך באיתור מהיר של ניכור הורי; גם פסיקת בתי המשפט מלמדת על גישה דומה. עד לא מכבר הועדפה לכאורה הגישה הזזה על הגישה המהירה. לפי הגישה הראשונה, על הקביעה השיפוטית כי מדובר בניכור הורי להיעשות בזהירות, תוך הסתייעות בגורמי מקצוע האמונים על כך, הואיל והדבר מחייב בירור מעמיק, אשר רק לאחריו ניתן להחליט על דרכי טיפול מתאימות.²¹⁹ אולם נראה כי לנוכח מורכבות התופעה והקושי להתמודד עימה בשלבים מאוחרים יותר חל שינוי בגישה. כך, למשל, בהחלטה משנת 2019 התייחס בית המשפט העליון הישראלי בחיוב לאפשרות של מתן סעדים זמניים בתחום המשמורת והניכור ההורי על יסוד ממצאים ראשוניים וראיות לכאורה, בטרם נאספה והתבררה במלואה תמונת הראיות, ובטרם התגבשה הכרעה סופית במחלוקת שעל הפרק.²²⁰ דומה כי כיום הגישה הרווחת היא שעל בית המשפט לפעול לזיהוי מהיר במקרה של חשד לניכור הורי, תוך מתן עדיפות לטיפול בהליכים אלו ושמיעתם המהירה (לעיתים על-ידי שופט מוקד מיומן).²²¹ בתי המשפט דחו פעם אחר פעם את הביקורת נגד התאוריה

218 ראו Harman, Kruk & Hines, לעיל ה"ש 22.

219 רמ"ש (מחוזי ב"ש) 799-09-18 ש"א נ' ח"א (נבו) 5.11.2018.

220 בע"מ 5451/19 פלונית נ' פלוני (אר"ש) 22.8.2019.

221 ראוי לציין בהקשר זה הניסיון להפעיל שופט מוקד (השופט ארז שני) בבית המשפט לענייני משפחה בתל-אביב. ראו, לשם המחשה, חלק מהחלטותיו: תלה"ם (משפחה ת"א) 11686-08-18; ד"כ נ' ב"ד (נבו) 10.12.2018; תלה"ם (משפחה ת"א) 46095-10-19 א"מ נ' ד"מ (נבו) 2.7.2020; תלה"ם (משפחה ת"א) 13196-11-18 ל"ב נ' ח"ב (נבו) 30.1.2019; תלה"ם (משפחה ת"א)

של הניכור ההורי ואת ההתנגדות לנטייתם של בתי-המשפט לענייני משפחה לתת עדיפות לטיפול בתיקים אלו מבחינת שמיעתם המוקדמת, וגיבו את העמדה השיפוטית התקיפה והסמכותית נגד התנגדות בלתי-מוצדקת לקשר.²²² מן הפסיקה עולה כי במקרה שמתעורר חשד לניכור הורה חיוני לטפל באופן מהיר ביותר בכירורו ובקביעת דרכי ההתערבות, מצד אחד, אך גם לנהוג בזהירות ולהסתייע בגורמי מקצוע לשם דיוק האבחון והטיפול, מצד אחר. הדבר מציב את בתי-המשפט בפני קושי מעשי ואבחוני, מכיוון שקשה עד-מאוד לקבל סיוע מגורמי מקצוע במהירות ובאופן שההערכה תהיה תקפה ומהימנה דייה לצורך ביסוס ההכרעה השיפוטית.²²³ מכאן גם חשיבות ההצעה שתוצג בפרק הבא לשנות את דרכי הפעולה.

על רקע כל אלה ניתן בהחלט להבין את הרקע והרציונל לפרסומו, באוקטובר 2020, של נוהל נשיאת בית-המשפט העליון בנוגע לטיפולם של בתי-המשפט לענייני משפחה בבקשות דחופות להבטחת מוגנותם של ילדים והקשר שלהם עם הוריהם.²²⁴ הנוהל מחייב לקיים דיון בבקשות להבטחת קשר בין הורה לילד בתוך ארבעה-עשר יום, וכולל הצהרה ברורה בדבר חשיבות הזיהוי והטיפול המידיים של בתי-המשפט בבעיות הנוגעות בקשר הורה-ילד. הצהרה זו הובילה לשינוי תפיסתי חשוב בצייבור, ומחקר הבוחן את יישום הנוהל מעלה כי תרומתו המרכזית מתבטאת בהעלאת המודעות לסוגיית הבטחת הקשר בין הורים לילדיהם (לרבות תופעת הניכור ההורי) ולחשיבותה בקרב בעלי-דין, הציבור והתקשורת, ובהטמעת התפיסה שניכור הורי הוא תופעה לא-לגיטימית בקרב הורים שיש למגרה.²²⁵

מצד אחר, הנוהל אינו משרטט, אף לא באופן כללי, את אופן הפעלת שיקול-הדעת השיפוטי בבוא השופט לבחון את סיבת התנגדותו של הילד לקשר. הנוהל אינו מציב דרכים לאיתור, אבחון או זיהוי מהירים, ומותיר למעשה את שיקול-הדעת כיצד לפעול בכל מקרה ומקרה בידי בתי-המשפט. הותרת סוגיה מורכבת ורגישה זו של איתור ניכור הורי, זיהוי וטיפול בו בידי בתי-המשפט – ללא קווים מנחים, ללא התמודדות עם הטיות השיפוט, מבלי לספק כלים מקצועיים לאבחון,

19-04-42819 דג"ב נ' א"ב (נבו) 24.9.2019; תלה"ם (משפחה ת"א) 2621-12-22 נ"ד נ' אצ"ד (נבו) 18.12.2022.

222 עניין ע"ע, לעיל ה"ש 2.

223 תלה"ם (משפחה ת"א) 46294-09-17 ל"נ נ' ע"ח (נבו) 17.12.2018.

224 נוהל הנשיאה, לעיל ה"ש 9.

225 תהילה רוזנצווייג-פלדמן וגלי אביב בחינת נוהל נשיאת בית המשפט העליון בנושא הבטחת קשר ומוגנות בין הורים וילדיהם (מחלקת המחקר של הרשות השופטת 2023).

לזיהוי ולטיפול ראשוני, ותוך הסתפקות בכך שייקבע דיון מהיר – אינו מהווה פתרון מספק לאתגר זה. זאת, בפרט לנוכח השונות באישיות השופטים ובדרכי הפעולה שלהם ביחס לזיהוי בעיות בקשר בין הורים לילדים.

ד. ניכור הורי ומערכת המשפט – המצב הרצוי:

אימוץ מודל משולב לטיפול ראשוני ומיידני בניכור הורי

מצד אחד, קיים צורך בשינוי מערכתי – מעבר ממודל אדוורסרי למודל שיפוטי טיפולי.²²⁶ מצד אחר, נדרש שינוי אסטרטגי וטקטי שיתבטא בהתנהלות שיפוטית אנליטית, מודעת, יוזמת, סמכותית, רפלקטיבית ותקיפה נגד ניכור הורי בכל שלביו, ובפרט בשלבי התפתחותו הראשוניים. זאת, תוך התמודדות עם הטיות שיפוט חברתיות וקוגניטיביות והתגברות עליהן. דרך פעולה זו תהא יעילה הן בטיפול נקודתי במקרה של ניכור הורי והן במתן פלטפורמה למיגור התופעה במרחב הציבורי.²²⁷ בהצעת מודל ההתערבות אפתח בתיאור השינוי המערכתי הנדרש, אעבור לשינוי של תפיסת הפתרון הייעודי לניכור ההורי, אבהיר מה מצופה שהשופט יכיר וידע בבואו לטפל בסוגיות אלו ועל אילו כלים הוא יכול להסתמך, ואציע לו דרכי פעולה חדשות להתמודדות יעילה יותר מאשר בעבר.

1. שינוי מערכתי תפיסתי – מעבר להליך שיפוטי שבמרכזו טובת הילד

בשנים האחרונות ניכרת מגמה של בתי-המשפט בכלל ושל בתי-המשפט לענייני משפחה בפרט לעבור ממודל של הכרעה בינרית, תוך ייחוס אשמה לאחד ההורים, למודל של ניהול סכסוך תוך שילוב גורמים טיפוליים וגיוס ההורים לתהליך הבראה של המשפחה, והכל כאשר טובת הילד היא שניצבת במרכז.²²⁸ שינוי תכליתם של בתי-המשפט מערכאות מבררות אשמה ומכריעות לבתי-משפט פותרים בעיות (problem-solving courts) הוא תהליך המשנה גם את כללי השיח, את דרכי הבירור ואת אמצעי הטיפול בבעיות המגיעות לפתחו של בית-המשפט, תוך שילוב יסודות מעולם יישוב הסכסוכים החלופי (ADR).²²⁹ תורת המשפט הטיפולית, הרואה את

226 Stoltz & Ney, לעיל ה"ש 156; Glenda Lux & Jon Amundson, *Operationalizing Therapeutic Jurisprudence in the Family Law System*, 75(1) Juv. & Fam. Ct. J. 5 (2024).

227 Cartwright, לעיל ה"ש 72.

228 Jana B. Singer, *Dispute Resolution and the Postdivorce Family: Implications of a Paradigm Shift*, 47 Fam. Ct. Rev. 363 (2009).

229 ארנה רבינוביץ-עיני "בתי משפט פותרים בעיות ובעיית האחריותיות: לקחים ממיסוד הליך הגישור" מחקרי משפט כו 517 (2010).

בית-המשפט כערכאה טיפולית, היא גישה בין-תחומית שיסודה בתפיסה שהמשפט הוא כוח חברתי היוצר התנהגויות ותוצאות. לכוח חברתי זה יש השפעה מכרעת על הבריאות הנפשית והתפקוד הפסיכולוגי של בני-האדם שתוצאות המשפט מוחלות עליהם. תכלית פעולתו של המשפט הטיפולי היא לעורר בציבור הכרה במשפט כיוצר התנהגויות ותוצאות, לעיתים טיפוליות ולעיתים אנטי-טיפוליות.²³⁰ תפיסה זו חשובה לטיפול השיפוטי בתופעת הניכור ההורי, מכיוון שיש צורך בראייה כבעיה של בריאות הציבור, ולא כבעיה פרטנית של משפחה זו או אחרת.²³¹

שינוי מערכת זה יכול להוביל גם לשינוי טקטי של ההתנהלות השיפוטית, כך שלצורך הכרעותיו יעשה השופט שימוש לא רק בטענות הצדדים, אלא גם במידע שניתן להפיק בהליך השיפוטי תוך שימוש בכלים פסיכולוגיים, ולא דווקא משפטיים. בהגדרה, שופט משפחה אינו פורמליסט, אלא סמכות מקצועית שמוטל עליה לפעול באופן טיפולי ליישוב סכסוכים, וזאת מתוך תפיסה של הכרעה בסכסוך כולו, להבדיל מהכרעה בפן אחד של הסכסוך (או בתביעה אחת מבין סדרת תביעות), ותוך התחשבות ברגשות הצדדים כמו-גם בהמשכיות הקשר ביניהם.²³² לשם כך חוקק סעיף 6 לחוק בית המשפט לענייני משפחה, המבטא את העיקרון של "משפחה אחת – שופט אחד", שלפיו שופט אחד אמור לדון בכל סכסוכי המשפחה.²³³ נוסף על כך ניתנו לשופט סמכויות רחבות לסטות מסדרי הדין.²³⁴ כך, הוא רשאי להתערב בחקירות העדים והצדדים, ולהיות פעיל ולפעול לבירור העובדות, והכל על-מנת למקד את ההליך באופן שיקדם את טובת הילד. יתר על כן, שופט המשפחה אינו נותר על כס השיפוט, אלא גם משוחח עם ילדים מחוץ לאולם הדיונים. בעוד בתי-המשפט לענייני משפחה נעים בין הקוטב האדוורסרי לקוטב הפרואקטיבי-האדוורסרי, ראוי לציין כי התנהלותם של בתי-הדין הרבניים היא אינקוויזיטורית מובהקת, והדבר מקל עליהם את ההתמודדות עם טענות לניכור הורי.²³⁵

230 מיכל אלברשטין ונדב דוידוביץ' "תורת המשפט הטיפולי ובריאות הציבור: עיון ישראלי" מחקרי משפט כו 549 (2010).

231 ראו פרילינג, לעיל ה"ש 63; Stan Korosi & Kelsey Green, Starting the Dialogue on a Social and Public Health Policy Framework for Alienation in Families (Parental Alienation), ADVANCE (July 22, 2024), <https://did.li/gdBx5>

232 מנחם הכהן "השיח הבינאישי המקופל בדיון המשפטי בבית המשפט לענייני משפחה" משפחה במשפט ב 385 (2008).

233 דן ארבל ויהושע גייפמן "חוק בית-המשפט לענייני משפחה, תשנ"ה-1995" הפרקליט מג 431 (1997).

234 ס' 8 לחוק בית המשפט לענייני משפחה.

235 ראו אושינסקי, לעיל ה"ש 175, והאסמכתאות המובאות שם.

התפקיד השיפוטי-הטיפולי מבטא תהליך של מעבר מהתנהלות שיפוטית אדוורסרית להתנהלות שיפוטית שיתופית עם מאפיינים פורמליסטיים פחותים, הנעשית מתוך מכוונות הקשרית של יחסים ועוסקת בשיח של צרכים ואינטרסים.²³⁶ תפקיד אחר של בית-המשפט לענייני משפחה הוא להגן על ילדים – הן מפני אלימות פיזית ומינית והן מפני התעללות רגשית.²³⁷ כשם שמצופה שבית-המשפט לענייני משפחה ימנע המשך התנהגות אלימה במישור הפיזי או המיני מצד הורה כלפי ילדו, כך מצופה שינהג כאשר מדובר בהתנהגות אלימה מבחינה רגשית, נפשית ופסיכולוגית.²³⁸ יש לזכור כי תפיסת הניכור ההורי כהתעללות ואלימות כלפי ילדים מצריכה את בית-המשפט, בראש ובראשונה, לחשיבה על אופן ההגנה הנכון על הילד, ואין מדובר רק בחשיבה המצומצמת על הסדרת הקשר בין הילד להורה המנוכר.

מאמר זה עוסק בזיהוי מידי, נכון ומהיר של גורמים אפשריים לבעיות בקשר ובמתן מענה בדמות הפניה להליכי טיפול בחסות סמכות שיפוטית. הואיל ומהלך זה משלב הערכה וראיון של ילדים ביחידת הסיוע, מחד גיסא, וקיום דיון ותצפית גם-יחד באולם הדיונים, מאידך גיסא, מדובר במהלך שונה בתכלית מהתנהלות שיפוטית בהליכים אחרים. אדגיש כי מהלך זה, עד כמה שהדבר עשוי להישמע מפתיע, אינו מצריך שינוי חקיקה כלשהו, ואף לא השקעת משאבי מערכת מיוחדים. כל שנדרש הוא שינוי בתפיסה, בהכשרה ובהתנהלות השיפוטית. הוא מצוי ומקופל בתוך סמכותו הקיימת של בית-המשפט לענייני משפחה, שאמור להתנהל כאמור כבית-משפט טיפולי.²³⁹ יש צורך בהעמקת מאפייניו והכשרותיו של בית-המשפט כגורם מעין-טיפולי, על-מנת לשפר את התמודדותו מול תופעת כשלון הקשר ולמגר מצבים שבהם הורים מבקשים להעצים את הסכסוך באמצעות ניהול הליך אדוורסרי עָצים. על כך יש להוסיף כי השופט צריך להיות מודע להטיות שיפוט קוגניטיביות רווחות ולנטייה להשתמש בכללי-אצבע, ובהתאם לכך לנהוג משנה זהירות, לבחון את כל המידע המובא לפניו ולשקול אימוץ דרכי בחינה לבר-שיפוטיות, שיידונו בהמשך.

236 קרני פרלמן "תפקיד השופט התרפויטי והתייחסותו לרעיונות מאסכולת הֶרְאָלְיוֹס המשפטי" מחקרי משפט כו 415 (2010).

237 גלי רון צווי הרחקה במשפט האזרחי 29 ופרקים 4–5 (2019).

238 Kelly & Johnston, לעיל ה"ש 29, בעמ' 261.

239 תמר מורג וקרני פרלמן "יישמע קולי – תורת המשפט הטיפולי ושיתוף ילדים בבתי המשפט למשפחה בישראל" המשפט כב 49 (2016).

2. שינוי דרכי הזיהוי של ניכור הורי תוך אימוץ השיטה הנרטיבית

הורים וילדים הטוענים את טענותיהם לפני גורמי הטיפול ולפני בית-המשפט מספרים למעשה סיפור. האם זהו סיפור עובדתי אמיתי? האם הוא מתאר נאמנה את מערכת היחסים המשפחתית? מה השופט ואנשי הטיפול יכולים ללמוד מן האופן שבו בני-הזוג והילדים מספרים את סיפור חייהם? חשוב מכך, האם הדרך של תיאור נרטיב יכולה להיות גם דרך טיפולית, ולא רק כלי לזיהוי מוקדי קושי?²⁴⁰

הנחת-המוצא בטיפול הנרטיבי היא שהאדם יוצק משמעות לחייו באמצעות סיפורים שהוא מספר על עצמו ועל אחרים.²⁴¹ על-פי תפיסה זו, לסיפורים המשפחתיים יש כוח והשפעה; הם לא רק מתארים את חיי האדם או המשפחה, את המצוקה או הקשיים, אלא גם מכתיבים אותם ומכוננים את החיים עצמם.²⁴² הטיפול הנרטיבי חותר ליצירת סיפור חלופי, המכונה "הסיפור המועדף". סיפור זה מדגיש התמודדות, בחירה, צמיחה ותקווה. טיפול זה מעודד את בני המשפחה לבחור ולאחוז במושכות החיים בתוך המציאות שאליה נולדו ואשר בה התפתחו, תוך צמצום השפעותיהם של הסכסוך המשפחתי או הבעיות המשפחתיות. מטרתו להנכיח בתודעה המשפחתית סיפורים היקרים לליבם של בני המשפחה, להשמיע קולות מושקעים, להנגיש את ידע החיים, הערכים והאמונות שלהם, ולפתח יחד איתם מפות ומצפן כדי לאפשר להם להתקדם בכיוון המועדף עליהם במסע המשפחתי.²⁴³ על-פי הספרות, מקום שהסיפורים כוללים נרטיבים שליליים הפוגעים בתחושת העצמי וממוקדים בבעיותיו של האדם, הם עלולים ליצור פתולוגיה. השיטה מציעה לעצב מחדש את הסיפור (הנרטיב) של האדם מזווית חדשה, וכך להקל את תחושותיו ולפתח בקרבו את ההכרה בכוחותיו.²⁴⁴

240 כבר כעת אציין כי המחקר מצביע על כך שהטיפול הנרטיבי יעיל עבור מי שנחשפו לניכור הורי, בכך שהוא מסייע להם להרכיב מחדש את חווייתם ולקבל משמעות הגיונית שלה. הבנת הסיפורים של נפגעי הניכור אף מסייעת באיתור דפוסים של העברה בין-דורית של ניכור הורי ובהתמודדות עימם. ראו Verhaar, Matthewson & Bentley, לעיל ה"ש 3, בעמ' 13: "Schema or Narrative Therapy may help people exposed to parental alienating to piece together and make sense of their experience. Understanding their stories will also help people exposed to parental alienating detect and address patterns of intergenerational transmission of parental alienation"

241 בועז כהן סיפור ומשפחה – רעיונות וכלים מהטיפול הנרטיבי לפיתוח ולהעצמת המשפחה 12 (2023).

242 שם.

243 ראו שם וכן בספרם של הוגי השיטה: MICHAEL WHITE & DAVID EPSTON, NARRATIVE MEANS TO THERAPEUTIC ENDS (1990).

Gene Combs & Jill Freedman, *Narrative, Poststructuralism, and Social Justice*: 244

שלושה טעמים מרכזיים מצדיקים את המעבר לשימוש בדרכי זיהוי וטיפול נרטיביות בהליך המשפטי והטיפול: ראשית, מדובר בכלי פסיכולוגי מוכר²⁴⁵ וכמעט יחיד שניתן לשימוש בהליך המשפטי;²⁴⁶ שנית, הוא מדייק את הפתרון שבת-המשפט וגורמי הטיפול אמורים לחתור אליו;²⁴⁷ ושלישית, הוא ישים הן ביחס לילדים והן ביחס להורים, הן כאמצעי זיהוי של גורמים וסיבות לכשלון קשר והן כאמצעי טיפולי.

מדובר בכלי מקובל ומוכר במדעי החברה, שאף נעשה בו שימוש במסגרת עריכת ה-DSM-V לצורך אפיון קשיי קשר בין ילדים להוריהם תוך כדי מאבק גירושים.²⁴⁸ דרכי אבחון והתערבות נרטיביות נחשבות בעולם הבריאות מוצלחות לא פחות מכלים פסיכומטריים כשאלונים לצורכי הערכה ואבחון,²⁴⁹ ונראה כי הן מתאימות הרבה יותר לאופן שבו ההליך השיפוטי מתנהל. הטעם לכך הוא שההליך השיפוטי מתאפיין בהעלאת טיעונים, שניתן לראותם כסיפור, כנרטיב. הדיון בבית-המשפט נערך באופן של העלאת טענות והשבה לשאלותיהם של עורכי-הדין ובית-המשפט. גם במסגרת ראיון הילד ניתן לחלץ את הנרטיב שלו בנוגע ליחסיו עם שני ההורים בהווה ובעבר ולדווח על כך לבית-המשפט.

טעם אחר המצדיק בחירה בדרך זו הוא התאמת הפתרון שלה לבעיית הניכור ההורי כפתרון "משפטיפולי". מאחר שנזקי הניכור ההורי מתבטאים הן בפגיעה בקשר בין ההורה לילד והן במחיקה ועיוות קיצוני של חוויות והתנסויות שהיו

-
- .Current Practices in Narrative Therapy*, 40 COUNSELING PSYCH. 1033 (2012)
 Sally Parsloe, *The Narratives of Parental Alienation*, 22 EUR. J. PSYCHOTHERAPY & 245
 COUNSELLING 192 (2020); Jennifer Gerber Moné et al., *Family Members' Narratives of Divorce and Interparental Conflict: Implications for Parental Alienation*, 52
 J. DIVORCE & REMARRIAGE 642 (2011)
- 246 הכלי של סיפור סיפורים מתיישב עם העלאת טענות של צדדים בכתבי טענות, עם ראיון ילדים ועם הצגת טיעונים של צדדים בהתדיינות המשפטית. לעומת זאת, כלים תצפיתיים או שאלונים מסוגים שונים אינם ישימים ככאלה בהליך השיפוטי.
- 247 תכלית ההליך השיפוטי במקרים של כשלון קשר יכולה להיות משמעותית הרבה יותר מקביעה כלשהי של חלוקת זמני שהייה או אימוץ המלצות טיפוליות. היא יכולה למצוא ביטוי בשינוי יסודי באופן שבו בני המשפחה יספרו את סיפור חייהם ויחסי המשפחה.
- Marianne Wamboldt, Anthony Cordaro, Jr. & Diana Clarke, *Parent-Child 248
 Relational Problem: Field Trial Results, Changes in DSM-5, and Proposed Changes
 for ICD-11*, 54 FAM. PROCESS 33 (2015)
- Marie-Josée Perrier & Kathleen A. Martin Ginis, *Changing Health-Promoting 249
 Behaviours Through Narrative Interventions: A Systematic Review* 23 J. HEALTH
 PSYCH. 1499 (2018)

לילד בעבר, ההצלחה בהתמודדות עם ניכור הורי לעולם אינה יכולה להימדד רק בקיום הסדרי שהייה וקשר של הילד עם הורה במישור הטכני, אלא חייבת להתבטא גם בשינוי "הנרטיב הכוזב" של הילד המתנכר או בשחזור "הנרטיב האוטנטי" של הילד והוריו.²⁵⁰ לרוב הילדים המתנכרים היו גם זכרונות חיוביים וטובים מהקשר עם ההורה המנוכר, אלא שאחד המאפיינים של הניכור ההורי הוא היעלמות ומחיקה של כל החוויות והזכרונות הטובים שהיו לילד עם אותו הורה.²⁵¹ אחד האמצעים להבחין בין ילד מוסת ומתנכר לבין ילד שאינו מתנכר הוא השוואת סיפוריהם ביחס לקשר שהיה להם עם ההורה בעבר. ילד שאינו מתנכר לא ימחק את החוויות והזכרונות החיוביים שיש לו מאותו הורה. ילד מתנכר, לעומת זאת, לא יהיה מסוגל לעשות כן, והנרטיב שלו ביחס לאותו הורה יהיה שלילי, חד-גוני ומוקצן, בעוד הנרטיב שלו ביחס לקשר עם ההורה האחר יהיה אידיאלי ולא-מציאותי כמעט.²⁵² מובן שנרטיב זה שהילד מוסר אינו נכון, אלא כוזב, מסלף מציאות, מעוות, מנופח ומוגזם.²⁵³ הוא נובע מהזדהות וסימביוזה של הילד עם ההורה המנכר ומרצונו לרצות אותו, ולא מהחוויה האוטנטית של הילד, או מבחירת הילד להימלט מתחושת הדו-ערפיות באמצעות מנגנון של חיצוי.²⁵⁴ במקרה של ניכור הורי הילד בונה לעצמו (בעידוד סביל או פעיל, מודע או לא-מודע, של אחד ההורים) סיפור על מציאות חליפית, לעיתים מפחידה, על-אודות ההורה האחר,

- 250 כללים להבחנה בין נרטיב כוזב לאוטנטי ראו Stephen J. Ceci et al., *The Possible Role of Source Misattributions in the Creation of False Beliefs Among Preschoolers*, 42 *INT'L J. CLINICAL & EXPERIMENTAL HYPNOSIS* 304 (1994). חשוב להדגיש כי בהליך הטיפולי (להבדיל מהליך הזיהוי הראשוני) יש לשקול שימוש בכלי טיפול נרטיביים, מבלי לגרוע מחשיבותם ותורמתם של כלי הטיפול הפסיכו-חינוכיים. ראו BARBARA JO FIDLER, NICHOLAS BALA & MICHAEL A. SAINI, CHILDREN WHO RESIST POSTSEPARATION PARENTAL CONTACT: A DIFFERENTIAL APPROACH FOR LEGAL AND MENTAL HEALTH PROFESSIONALS 1–12 (2013); Michael Saini et al., *Understanding Pathways to Family Dispute Resolution and Justice Reforms: Ontario Court File Analysis & Survey of Professionals*, 54 *FAM. CT. REV.* 382 (2016).
- 251 Richard A. Warshak, *Bringing Sense to Parental Alienation: A Look at the Disputes and the Evidence*, 37 *FAM. L.Q.* 273 (2003).
- 252 Amy J.L. Baker, *The Power of Stories/Stories About Power: Why Therapists and Clients Should Read Stories About the Parental Alienation Syndrome*, 34 *AM. J. FAM. THERAPY* 191 (2006).
- 253 Keith B. Lyle, David P. McCabe & Henry L. Roediger III, *Handedness Is Related to Memory via Hemispheric Interaction: Evidence from Paired Associate Recall and Source Memory Tasks*, 22 *NEUROPSYCHOLOGY* 523 (2008).
- 254 ראו Bernet et al., לעיל ה"ש 30. ראו גם לעיל בת-פרק א3.

והכל ללא ביסוס ממשי במציאות.²⁵⁵ הנרטיב הכוזב מציג את הקשר עם ההורה המנוכר כשלילי. אותו הורה נתפס לעיתים כמסוכן, מאיים, אלים וחסר יכולות, או כמי שלוקה קשות במיומנותיו ההוריות. הספרות מתארת זאת כשכתוב מעוות של הנרטיב על-ידי הורים המצויים בסכסוך עצים.²⁵⁶ הנרטיבים ניתנים ל"שליפה" על-ידי איש המקצוע מתיאורי ההורים עצמם בהליכים קודמים או בדיון לפני בית המשפט, מדיווחי אחאים או מדיווחי הילד עצמו בעבר.

בטיפול נרטיבי כל סיפור נחלק לשני צירים: ציר הפעילות (landscape of action) וציר המשמעות (landscape of identity). בציר הפעילות, המבוסס על רצף הזמן (עבר רחוק, עבר קרוב, הווה ועתיד), נמצאים אירועים בחיי האדם, חוויות והתנסויות שנחקקו בזכרונו. אלה אירועים שמרצדים במוחו כמו תצלומים או סרטונים ללא כל עריכה על-גבי רצועת זמן. בציר המשמעות נמצא את הפרשנות לאותם אירועים. האדם, המחפש פשר והסבר לאירועי חייו, יוצק משמעות באירועים שהתחוללו בציר הפעילות, עורך אותם, חותך ומאחה ביניהם, ואף מכנה אותם בשמות שמבטאים את מהותם.²⁵⁷ בני משפחה מספרים לעיתים מזומנות סיפורים שונים זה מזה,²⁵⁸ ועל רקע זה נוצרים עימותים ביניהם בשאלה "מהו הסיפור הנכון". הדבר עלול להוביל לנקיטת מניפולציות הדדיות שבאמצעותן כל צד מנסה לשכנע בצדקת הנרטיב שלו ולבטל את הסיפור של האחר. השיח נהפך למעין-משפטי, תוך שימוש בטענות ובמעין הוכחות, והדבר עלול לגרום להשתקת קולות מסוימים במרחב המשפחתי וליצור תחושות קשות של ביטול עצמי, דבר שיובייל לריצוי או התקוממות, חוסר אמון, ריחוק ועוד. בטיפול הנרטיבי מתקיים עקרון הרב-סיפוריות. הטיפול מתייחס לסיפור שהאדם רוקם על-פי המשמעות שהוא מעניק למאורעות ולחוויות, ולא רק למה שנראה כמציאות אובייקטיבית. על-כן בשיטה זו משפחות מתבקשות לא להיכנס למערבולת של שפה משפטית, ולא לפסול לאלתר את סיפורו של האחר. תחת זאת מוצעת שפה סיפורית המאפשרת להשמיע את קולן של משמעויות מגוונות, מתוך הבנה שיש סיפורים שונים שיכולים להתקיים בו-זמנית. הטיפול הנרטיבי קורא לבני המשפחה להביע ולספר את סיפורם במסגרת שיח של כבוד, סקרנות והקשבה, תוך הכרה בחוויית האחר. בשפה זו ניטל העוקץ המשפטי ושורת ההבנה שהתנגשות בין סיפורים עשויה לפתח ואף

255 Ruth A. Blizard & Morgan Shaw, *Lost-in-the-Mall: False Memory or False Defense?*, 16 J. CHILD CUSTODY 20 (2019)

256 ראו Johnston & Sullivan, לעיל ה"ש 36.

257 כהן, לעיל ה"ש 241, בעמ' 17.

258 שם, בעמ' 18.

להפרות את מערכת היחסים. מובן שבמקרים חריגים של אלימות במשפחה אין מקום להכרה בסיפור של האחר (הפוגע), ויש למחות נגדו.²⁵⁹ מטרת ההליך הטיפולי בהמשך תהיה להוביל לשחזור הנרטיב האוטנטי של הילד או לחלופין לבניית נרטיב חדש שיכול להחזיק בתוכו מורכבות – תכונות טובות ושליליות, חוויות חיוביות יותר ופחות עם שני ההורים, זמינות של שני ההורים ואהבה שלהם כלפי הילד. הצבת יעד זה משתלבת היטב עם אפיון בית-המשפט לענייני משפחה כבית-משפט טיפולי הפותר בעיות, וכן מסייעת לבית-המשפט ולמטפל להגדיר באופן ממוקד וברור יותר את יעדי הטיפול ואת המדד להצלחתו. מכאן ששימוש בנרטיבים יכול לסייע לא רק בהליך המשפטי, אלא גם בהגדרה ומדידה של הצלחתן או כשלונן של דרכי הטיפול, שכן ראינו כי התמודדות מוצלחת עם ניכור הורי מתבטאת לא רק בשחזור הקשר בין ההורה לילד, אלא גם בתיקון הנרטיב הכוזב והמעוות שהחזיק בו הילד ובשחזור הנרטיב האוטנטי שלו או כתיבה וסיפור מחדש של נרטיב מאוזן ומציאותי.²⁶⁰

3. כלים לקביעת הנרטיב המשפחתי

על-מנת שיהיו בידי בית-המשפט פרטי מידע מהימנים ככל האפשר על-אודות הסיבות והגורמים לכשלון הקשר בין הילד להורה, מוצע לא להסתפק בזיהוי הקושי באמצעות השיטה הנרטיבית בלבד. נראה כי מענה הוליסטי יותר ימצא אם נרכיב על אופני הטיפול הנרטיבי אמצעים נוספים לזיהוי ניכור הורי. בכך נדון כעת.

(א) איתור מאפייני ניכור הורי בקרב הילד באמצעות שימוש בכלי הערכה פסיכולוגיים כאמור, דו-ערפיות היא חוויה נורמלית ומצופה מילד ביחס להוריו. כאשר היא נעדרת לחלוטין מייצוגי ההורים בתפיסתו של הילד, יש לבחון שמא מדובר בילד המצוי בתהליך של ניכור הורי.²⁶¹ מן המקובץ לעיל ניתן ללמוד כי לצד מצב עובדתי שניתן לזיהוי על-נקלה (העדר קשר או התנגדות או הימנעות של ילד מלקיים קשר עם הורה) מתקיים אצל הילד המתנכר מצב נפשי והתנהגותי המתאפיין בפיצול חריף, בהעדר דו-ערפיות ועוד.²⁶² לכאורה, התקיימותם של המאפיינים הללו אמורה לבסס חשד שמדובר בהתנגדות לקשר על רקע ניכור הורי.²⁶³ המחקר

259 שם, בעמ' 19–20.

260 Parsloe, לעיל ה"ש 245.

261 ראו Jaffe, Thakkar & Piron, לעיל ה"ש 49.

262 על מאפיינים נוספים עמדנו בתת-פרק א 2 לעיל.

263 Bernet et al., לעיל ה"ש 30.

בתחום של ניכור הורי עוסק בבחינת תקפותם ומהימנותם של כלי אבחון כגון תצפיות על אינטראקציה בין הורים לבין ילדים, שאלוני דיווח עצמי של הילד ושל ההורים, בחינת רקע משפחתי והצלבת המידע. כך, למשל, וורשק סבור כי השאלונים וכלי המחקר לעיל צריכים להיות חלק מארגז כולל של כלי הערכה לבחינת קיומו של ניכור הורי.²⁶⁴

ניתן לפיכך להציע הליך זיהוי ראשוני שיערך ביחידת הסיוע ויתמקד בילד בלבד, תוך עשיית שימוש בראיון הערכה מותאם, מצד אחד, ובשאלון ייעודי לזיהוי דו-ערכיות, מצד אחר. בשני הכלים ייעשה ניסיון לבחון אם מתקיימים בקרב הילד מאפיינים של ילד מתנכר. יחידות הסיוע מיומנות בראיון ילדים ובשמיעת קולם, והן יכולות להביא לפני השופט את הנרטיב של הילד.²⁶⁵ הן יוכלו גם לסייע בחייווי דעתן אם מדובר בנרטיב אותנטי.

בעוד שימוש בראיונות ילדים נפוץ זה שנים ביחידות הסיוע, בשאלונים הן לא עשו עד כה שימוש. זאת, אף ששאלוני דיווח עצמי הם אחד הכלים השכיחים והרווחים במדעי החברה לאיסוף מידע אבחוני על-אודות האדם ומערכת יחסיו עם הזולת. יותר מ-90% מהמחקרים העוסקים בהערכת תכונות אישיות עושים שימוש בכלי זה.²⁶⁶ מחקרים מראים כי בתחום הניכור ההורי מצויים כיום בשימוש כמה שאלונים מרכזיים בעלי תקפות ומהימנות גבוהות יחסית.²⁶⁷ נראה שהמתאים ביותר לענייננו מביניהם הוא השאלון לבחינת קבלה ודחייה הוריות (The PARQ—Parental Acceptance-Rejection Questionnaire) של רוני רונר (Rohner).²⁶⁸ השאלון, בגרסתו המלאה, מורכב מ-60 פריטים המתייחסים לתפיסת הילד לגבי שני הוריו, אך קיימת גם גרסה מקוצרת בת 24 שאלות. הכלי נמצא מתאים לזיהוי תופעות של פיצול והעדר דו-ערכיות בתפיסת הילד לגבי הוריו, ואלה כאמור המאפיינים המובהקים של הילד המתנכר.²⁶⁹

264 Warshak, לעיל ה"ש 27. כן ראו בראון ומזא"ה, לעיל ה"ש 40, בעמ' 31.
Tamar Morag, Dori Rivkin & Yoa Sorek, *Child Participation in the Family Courts—Lessons from the Israeli Pilot Project*, 26 INT'L J. L. POL'Y & FAM. 1 (2012)
Jennifer Dodorico McDonald, *Measuring Personality Constructs: The Advantages and Disadvantages of Self-Reports, Informant Reports and Behavioural Assessments*, 1 ENQUIRE 75 (2008)

267 Warshak, לעיל ה"ש 27.

Ronald P. Rohner & Sumbleen Ali, *Parental Acceptance-Rejection Questionnaire (PARQ)*, in ENCYCLOPEDIA OF PERSONALITY AND INDIVIDUAL DIFFERENCES 3425 (Virgil Zeigler-Hill & Todd K. Shackelford eds., 2020), available at <https://did.li/PcSIw>

269 Bernet et al., לעיל ה"ש 30. אך ראו ביקורת על שאלון זה אצל Milchman, לעיל ה"ש 57.

(ב) קביעת הנרטיב של ההורים תוך שימוש בכלי התצפית FMSS

אחד הכלים התקפים המרכזיים והנפוצים לזיהוי נרטיב של משפחות הוא FMSS (Five Minutes Speech Sample).²⁷⁰ זהו כלי תצפיתי הבודק כיצד הורים מתארים את ילדיהם.²⁷¹ ההורה מתבקש לדבר במשך חמש דקות רצופות על ילדו ועל הקשר שבינו לבין ילדו. הנחת-היסוד, שאושרה במחקר, היא כי רצף של חמש דקות שלמות מביא לידי כך שההורה חושף באופן בלתי-מודע את הקשיים המרכזיים בקשר שבינו לבין הילד. מדובר בכלי יעיל במיוחד בהקשרנו בזכות פשטות השימוש בו והאפשרות להסתייע בו באולם הדיונים.

באשר למקורו של הכלי, בשלב הראשון פותח כלי שנקרא FMSS-EE (Expressed Emotion), שבו אדם הלוקה בנפשו מתבקש לספר על עצמו במשך חמש דקות שלמות, על-מנת לבחון קשיים מרכזיים אצלו דרך הנרטיב העולה מסיפורו על עצמו, ולהתאים את הטיפול הנדרש לו. בשלב הבא פותח כלי שנקרא FMSS Coherence, שבו הורה מתבקש לדבר על הקשר בינו לבין ילדו במשך חמש דקות רצופות, על-מנת לבחון קשיים בקשר זה, שוב דרך הנרטיב, דהיינו, דרך הסיפור המסופר על-אודות הקשר המשפחתי. בתום פרק-זמן זה עורך התצפית בודק את קיומם של שמונה אינדיקטורים שיש בהם כדי ללמד על טיב מערכת היחסים של ההורה עם הילד. לאחר גיבוש המסקנות ניתן לבנות תוכנית טיפול מתאימה.²⁷²

מתוך ראייה זו מוצע לעשות שימוש בכלי זה לא רק ככלי מחקרי, אלא גם ככלי יישומי-מעשי במסגרת ההתנהלות השיפוטית הכוללת, נוסף על הכלים האחרים העומדים לרשות השופט. לצורך כך נערכה התאמה שלו לשאלון תצפיתי שניתן לעשות בו שימוש באולם הדיונים ואשר ניתן לכנותו FMSS-JD.²⁷³ נראה שכלי זה יכול לסייע בהעמקת ההבנה על-אודות הנרטיבים ההוריים והמשפחתיים

Ana B. Magaña et al., *A Brief Method for Assessing Expressed Emotion in Relatives of Psychiatric Patients*, 17 PSYCHIATRY RSCH. 203 (1986)

Efrat Sher-Censor, *Five Minute Speech Sample in Developmental Research: A Review*, 36 DEVELOPMENTAL REV. 127 (2015)

Stephanie Weston, David J. Hawes & David S. Pasalich, *The Five Minute Speech Sample as a Measure of Parent-Child Dynamics: Evidence from Observational Research*, 26 J. CHILD & FAM. STUD. 118 (2017)

Efrat Sher-Censor, *Assessing the Coherence of Parents' Short Narratives Regarding Their Child Using the Five-Minute Speech Sample Procedure*, 151[60025] J. VISUALIZED EXPERIMENTS (2019)

במסגרת הסכסוך ההורי בבית המשפט. מוצע שבמסגרת התערבות מיידית ומהירה ישתמש השופט, במסגרת הדיון באולם הדיונים, בכלי ה-FMSS-JD כדי להבין ולהצליב את הנרטיבים ההוריים והמשפחתיים שמובאים על-ידי שני ההורים, כך שיוכן האקלים הרגשי של המשפחה. כלי זה מוכר כמהימן, כתקף וכאובייקטיבי, ולפיכך הוא יוכל לסייע לשופט להתמודד עם הטיות שיפוט והיריסטיקות.²⁷⁴ הדבר יוכל לתרום להתנהלות שיפוטית זהירה ולסייע הן בגיבוש הממצאים והן בשיפור הנראות המקצועית והאובייקטיבית של ההליך השיפוטי.²⁷⁵

ניתן לכאורה לטעון כי עורכי-דין שיכירו את הכלי ינחו את לקוחותיהם המנכרים כיצד לספר את סיפורם באופן מתוחכם במטרה להתחמק מאיתור על-ידי הכלי, אולם נראה כי מדובר במטלה לא-פשוטה. מחקרים בתחום הפסיכולוגיה ההתפתחותית והקלינית מלמדים כי יכולת תמרון זו, אם קיימת, היא מוגבלת. שיטת FMSS נבנתה כאמור במקור ככלי לזיהוי רגש מובע (expressed emotion), כלומר, דפוסים לא-מודעים של הבעת רגשות, אשר מתגלים לא רק בתוכן, אלא גם בסגנון הדיבור, בקצב, באינטונציה, בעוצמה הרגשית ובאופן שבו המסר מוגש. רוב החוקרים מסכימים כי מרכיבים אלו – במיוחד כאשר הם מתועדים על-ידי קלינאי מיומן – אינם קלים להמחזה או לביום, גם כאשר קיימת הניעה להציג תדמית חיובית.²⁷⁶

מובן שיש להביא בחשבון את מגבלותיו של הכלי – העובדה שהוא לא יועד במקור לאיתור ניכור הורי, הסיכון של הטיה תרבותית בקרב חלק מהמשתמשים בכלי, העובדה שהכלי טרם נוסה בשדה המשפט והעובדה שההליך השיפוטי מלחיץ מטבעו. מגבלה אחרת נוגעת בצורך לתקף הן את השאלות שמוצגות להורה והן את אופן הניתוח של דברי ההורה בסולמות הנוגעים בפיצול/חיצוי ובהעדר דו-ערפיות, אשר יש להוסיפם כסולמות חדשים של הכלי.²⁷⁷ כמו-כן נדרשת הכשרה

Amos Tversky & Daniel Kahneman, *Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases*, 185 SCIENCE 1124 (1974).

275 ראו בן נון "הטיות קוגניטיביות", לעיל ה"ש 189.

276 Sher-Censor, לעיל ה"ש 271; Weston, Hawes & Pasalich, לעיל ה"ש 272.

277 יש לשים לב שראיית השחור/לבן המפוצלת אצל הילד היא השתקפות ישירה של המסרים הנרקיסטיים והדיכוטומיים המועברים אליו על-ידי ההורה המנכר. ראו Warshak, לעיל ה"ש 93, בעמ' 241-242; Baker & Ben-Ami, לעיל ה"ש 66, בעמ' 479; Lorandos, לעיל ה"ש 30; William Bernet & Sauber, לעיל ה"ש 20, בעמ' 5-15; Bernet et al., לעיל ה"ש 30; William Bernet, *Parental Alienation, DSM-5, and ICD-11*, in PARENTAL ALIENATION: THE HANDBOOK FOR MENTAL HEALTH AND LEGAL PROFESSIONALS 485 (Demosthenes Lorandos, William Bernet & S. Richard Sauber eds., 2013).

של השופט לקידוד ממצאי התצפית ולמתן הניקוד בסולמות השונים. לבסוף, יש להביא בחשבון כי אף-על-פי שהכלי תוקף מחקרית, הוא מבוסס על ריאיון קצר, ולכן הוא חייב להיות רק אחד ממקורות המידע לגבי המשפחה, ולא מקור בלעדי. ראוי לפיכך לבחון את מידת התאמתו של כלי זה לצרכים שעליהם עמדנו לעיל. בסיכומו של דבר, הליך הזיהוי הראשוני המוצע יהיה למעשה הליך המשלב כלים ומעריכים: יחידת הסיוע שליד בית-המשפט לענייני משפחה תערוך הליך זיהוי של מאפייני ניכור הורי בקרב הילד באמצעות שני כלים: שאלון קליני וריאיון פסיכומטרי (מבלי לגרוע מזכותו וסמכותו של השופט המיומן לראיין את הילד ביחידת הסיוע); וסמוך לכך יתקיים דיון בבית-המשפט במעמד ההורים שבו ייערך הליך שמטרתו גילוי מאפיינים של ניכור הורי בקרב ההורים, לרבות באמצעות תצפית ה-FMSS-JD. בתום הדיון ייטול השופט לידיו את כלל החומרים – אלה של יחידת הסיוע ותוצרי הניתוח של דברי ההורים בדיון – ובאמצעות תהליך אינטגרטיבי ורפלקטיבי יוכל להגיע למסקנה אבחונית, ראשונית וזהירה, בדבר קיומו או העדרו של ניכור הורי. הנמקתו תידרש לנרטיבים השונים העולים מכלל הכלים והנתונים שנאספו. הנתונים ששימשו לקביעת הנרטיב (ממצאי הריאיון עם הקטין, הציונים בכלי התצפית FMSS והתשובות לשאלון PARQ) יישמרו בחיסיון מוחלט מעיני הצדדים, אך במקרה של הגשת ערעור תהיה לערכאת הערעור גישה לממצאים אלו, כפי שכיום יש לה גישה לכל חומר חסוי, לרבות ריאיון של קטין עם שופט המשפחה או דוחות חסויים של אפוטרופוס לדין או של מומחים.

4. יישום השינוי המוצע בפועל והתגברות על מחסום החיסיון

(א) הסתייעות ביחידת הסיוע שליד בית-המשפט לענייני משפחה לאיתור הנרטיב של הילד

החוק להסדר התדיינויות בסכסוכי משפחה, שנכנס לתוקפו בשנת 2014 (תחילה כהוראת-שעה ומאוחר יותר כהוראת חוק קבועה), קובע כי כמעט כל הליך בענייניו של קטין יפתח כהליך של "יישוב סכסוך". במסגרת זו ההורים מופנים בראש ובראשונה ליחידת הסיוע שליד בית-המשפט לענייני משפחה, שבה יקיימו פגישות אחדות שמטרתן לפתור את המחלוקת בהסכמה. מפגש זה הוא ההזדמנות הראשונה שבה גורם מקצועי יכול להיחשף לקיומו של כשולן קשר או קושי בקשר בין מי מההורים לבין אחד הילדים או יותר. לצורך הגברת תקפותם של כלי האבחון של הניכור ההורי, מוצע כי נוסף על שמיעת הילד תערוך יחידת הסיוע ריאיון קליני עימו בניסיון להבין את הסיבות לבעיות בקשר מנקודת-מבטו. פרט לריאיון זה מוצע שיחידת הסיוע תעשה שימוש בשאלון לבחינת קבלה ודחייה הוריות (PARQ),

ותקודד את התשובות לשאלון באמצעות תוכנת מחשב. על בסיס התוצרים של הריאיון והשאלון תעביר יחידת הסיוע לבית-המשפט דיווח חסוי (לפי תקנה 55 לתקנות בית המשפט לענייני משפחה (סדרי דין)) ובו חוות-דעתה.

אציין כי על הדברים המוחלפים בין ההורים ביחידת הסיוע בתיקי יישוב סכסוך המתנהלים לפי החוק להסדר התדיינות בסכסוכי משפחה חל חיסיון מכוח הוראת סעיף 5א(א) לחוק בית המשפט לענייני משפחה. עם זאת, החוק להסדר התדיינות בסכסוכי משפחה קובע, בסעיף 3(1ח)(2), כי מקום שהעובד הסוציאלי סבור, לאחר תום ישיבת מהו"ת, כי יש לנקוט אמצעים לשם מניעת פגיעה בשלומו הגופני או הנפשי של ילד או לשם מניעת החמרה במצבו הגופני או הנפשי, ובכלל זה לערוך תסקיר עובד סוציאלי או למנות לקטין אפוטרופוס לדין, הוא רשאי להמליץ לערכאה השיפוטית להורות על נקיטת אמצעים כאמור, מיוזמתה ובהתאם לסמכותה לפי כל דין. ההמלצה תהיה תמציתית ומנומקת, ותכלול פרטים על הילד ומשפחתו רק בהיקף הנדרש לשם מתן ההמלצה. כבר כיום יחידות הסיוע עושות שימוש בסעיף זה, וכאשר מתעורר בהן חשש לפגיעה בקטין כתוצאה מהסכסוך ההורי, הן פונות לבית-המשפט בכתב וממליצות על מינוי אפוטרופוס לדין לקטין, על עריכת תסקיר או על שניהם גם-יחד. ברוב המקרים ברור לבתי-המשפט לענייני משפחה כי פנייה זו באה בעקבות חשש ממשי של יחידת הסיוע לפגיעה ברווחת הילד כתוצאה מהיחשפותו לסכסוך ההורי או מניכור הורי. אחת מתרומות המאמר הנוכחי היא ההצעה לשכלל את דרך העבודה של בתי-המשפט לענייני משפחה כך שבמקרים כאלה הם לא יסתפקו במינוי אפוטרופוס לדין לקטין או בהוראה על עריכת תסקיר, אלא ינקטו יוזמה מיידית ויורו ליחידת הסיוע לפעול להגשת חוות-דעת מקצועית בשאלת החשש לקיומו של ניכור הורי או לערוך זיהוי ראשוני של הנרטיב המשפחתי מנקודת-מבטו של הקטין. מלאכה זו תיעשה הן באמצעות ריאיון הקטין ביחידת הסיוע והן באמצעות הסתייעות בשאלון לבחינת קבלה ודחייה הוריות (PARQ). היתרון הוא שהחיסיון הסטטוטורי אינו חל במקרה של הזמנת חוות-דעת מקצועית על-ידי בית-המשפט לענייני משפחה.²⁷⁸ כך יוכל בית-המשפט להסתייע באופן יעיל, מקצועי, ממוקד ותכליתי יותר בגוף המקצועי של יחידות הסיוע לשם איתור ראשוני של הנרטיב של הילד, והכל ללא צורך בשינוי הדין הקיים, אלא רק בשינוי ההתנהלות השיפוטית בגדרו של הדין.

278 לפי ס' 5א(ג)(1) לחוק בית המשפט לענייני משפחה ולפי תק' 38(ב) לתקנות בית המשפט לענייני משפחה (סדרי דין).

(ב) מבחן סינון של ההורים בבית-המשפט לענייני משפחה

מוצע כי הדיון הדחוף בבית-המשפט במסגרת בקשה להסדרת קשר ייערך באופן שונה מדיון משפטי "רגיל". ראשית, על הדיון להיות מובנה ושיטתי. שנית, הדיון יתנהל בהתאם לכללים הנהוגים עד כה (טענות הצדדים ועורכי-דינם), אך על כל בית-משפט הנדרש להתמודד מול ניכור הורי להשמיע בקול סמכותי את חובת האחריות ההורית, את החובה לקיום קשר של ילד עם הוריה ואת חובתם של שני ההורים לאפשר ולטפח קשר כזה (כל עוד הוא אינו פוגע בילד) כחלק מהאחריות ההורית. בצד אמירה סמכותית כאמור, וככל שבית-המשפט מתרשם שיש צורך בכך, עליו לעשות שימוש מידי בארגז הכלים שברשותו (לרבות שימוש בסנקציות כספיות מותנות לאכיפת הסדרי שהייה או שיתוף-פעולה עם גורמי טיפול). נוסף על כל אלה, כדי לאשש חשד ראשוני לניכור הורי, וכדי שיהיו בידי בית-המשפט כלים אובייקטיביים ומקצועיים לאיתור הנרטיב ההורי שסייעו בידו להימנע מהטיות שיפוטיות, מוצע כי השופט יצפה בהתנהלות ההורה באולם הדיונים ויקבל ממנו תיאור ומענה, על-פי פרוטוקול FMSS-JD, לגבי אופן התייחסותו לקשר של הילד עם ההורה האחר. רצוי שבתום הדיון יקודד בית-המשפט (באופן חסוי) את דברי ההורים בחלק התצפיתי של הדיון לפי סולמות מתוקפים. כמו-כן יבחן השופט את חוות-הדעת של יחידת הסיוע ביחס לקטין, ובמקרה שיש עבר של התדיינות קודמת באותה משפחה – גם את כתבי הטענות ואף את ההליכים הקודמים או הקשורים. על בסיס כל אלה יקבע השופט – עד כמה שהדבר ניתן – את הנרטיב המשפחתי האותנטי.²⁷⁹ בית-המשפט הוא הגורם שיתכלל את המידע שיתקבל מהכלים שנדרונו לעיל וממקורות מידע נוספים, אם יהיו כאלה (כגון תסקירי סעד קודמים, דיווח של אפוטרופוס לדין ועוד). ההליך האינטגרטיבי שבסיומו יקבע בית-המשפט את הנרטיב המשפחתי עשוי לשמש כלי יעיל, מהיר, תקף ומהימן שיניח מסד נתונים ראשוני מבוסס יותר להצדקת התערבות טיפולית ושיפוטית דחופה, ממוקדת ומתאימה.

279 בהקשר זה חשוב לציין את הכלי של השוואה בין טענות מהעבר על-אודות ההורות והיחסים של ההורים עם מי מהילדים לבין טענות מההווה. פערים משמעותיים בתיאור היחסים וההורות יכולים להצביע על חשד לעיוות הנרטיב. חשד כזה יתעורר, למשל, אם בהליך קודם תוארה האם על-ידי האב או הילד כבעלת יכולות הוריות טובות וקשר הורי הדוק עם הילד ואילו כעת, בהליך הנוכחי, היא מתוארת כאלימה, כחסרת יכולות הוריות וכמי שהקשר שלה עם הילד מעולם לא היה מיטיב.

(ג) תוצאת האיתור הראשוני – הפניה לדרכי טיפול המשלבות המשך אבחון

אם בעקבות תהליך האיתור שתואר בשני החלקים הקודמים יגיע השופט למסקנה כי קיים חשש לשיבוש משמעותי בקשר הורה-ילד אשר אפשר שיסודו בניכור הורי, הוא יפנה את ההורים להליך אבחוני או אבחוני-טיפולי משולב, שמטרתו השבת הנרטיב המשפחתי התקין לתודעתו של הילד או עבודה טיפולית על נרטיב חלופי, מיטיב ומורכב יותר.²⁸⁰ במסגרת טיפולית ופסיכו-חינוכית זו יושם דגש ביצירת אחדות-דעים בעניין חשיבות קיומו של הקשר הורה-ילד והשבת הסמכות ההורית בהקשר זה, תוך שיקוף הצורך בשיקום או יצירה מחדש של נרטיב חיובי מבחינת הילד, בין היתר באמצעות הבראת התקשורת בין ההורים, באופן שבו אף הילד ייחשף לתקשורת נורמטיבית.²⁸¹

הצלחה בהתמודדות עם ניכור הורי אמורה להתבטא לא רק בהפחתה וצמצום של האינדיקטורים המאפיינים ניכור הורי, שעליהם עמדנו בפתח המאמר, אלא בסופו של דבר בשינוי משמעותי של הנרטיב של הילד בפרט ושל המשפחה בכלל. לשם כך יש צורך במהלך של בית-המשפט לענייני משפחה שיישען על שתי רגליים: "הרגל הרטורית" ו"הרגל הביצועית".

במישור הרטורי על שופט המשפחה להעביר להורים מסר ברור כי לא זו בלבד שנדרשת התערבות טיפולית, היא נדרשת בדחיפות (ובעקיבות) ועל שניהם להתגייס למאמץ המשותף,²⁸² וכי הדבר ייעשה בין בהסכמה ובין בצו שיפוטי כופה שילווה בקביעת סנקציות מותנות מכוח סמכותו הרחבה של בית-המשפט לענייני משפחה.²⁸³ במובן זה מדובר בהליכה יד ביד של בית-המשפט עם המומחה, תוך

280 באמירה "נרטיב מורכב" הכוונה לנרטיב שכולל גם זכרונות בדבר חוויות חיוביות של הילד עם ההורה המנוכר וראייה מורכבת של היסטוריית היחסים ושל אישיות ההורה, להבדיל מראייה חד-צדדית הצבועה בצבעים של שחור/לבן.

281 אין ספק שמדובר ביעד קשה להשגה. המסע אליו מתחיל בעצם ההתייצבות של שני ההורים לטיפול לפי הצו השיפוטי; נמשך בשיתוף-פעולה ובחתימה על חוזה טיפולי בחסות בית-המשפט עם סנקציות מותנות; עובר דרך עמידה בחוזה, התמדה בטיפול, קיום שיח על-אודות הילד בחדר הטיפולים ובניית אפיקים של תקשורת קורקטית (כגון קבוצת ווטסאפ משותפת למטפלת ולהורים), ומסתיים בשיח פרונטלי או טלפוני מכבד בין ההורים בנוכחות הילד.

282 יעל גרשוני "הורות שרואה רחב: עבודה טיפולית עם ילדים והורים בגישה הנרטיבית של מייקל וויט" פסיכואקטואליה 41, 12 (2011).

283 חשוב לציין כי עצם מניעת טיפול מקטין במשך זמן רב יכולה להצדיק את הכרתו כנוזק לפי חוק הנוער (טיפול והשגחה), התש"ך-1960, ואת הוצאתו ממשמורת הוריו. ראו ענ"א (נוער מחוזי חי') 51626-10-24 א' נ' המחלקה לשירותים חברתיים – קרית לחיים (נבו 11.12.2024).

שילוב הצדדים והילדים וחיובם לפסוע במסלול הטיפול.²⁸⁴ לכך נדרש גיבוי סמכותי ותקיף של בית-המשפט, שימצא ביטוי במלל של השופט הן בכתב (בהחלטות) והן בעל-פה (בדיונים הפרונטליים) תוך גילוי בקיאות בפרטי הסכסוך, מחד גיסא, ובתורת הניכור ההורי, מאידך גיסא.

הרגל הביצועית של בית-המשפט לענייני משפחה מתבססת על ארגז כלים רחב ביותר שעומד לרשותו, הכולל מגוון של צעדים וסעדים שניתן להורות עליהם בהקשר זה.²⁸⁵ הפסיקה כבר קבעה כי ניתן לנקוט סנקציות חמורות כלפי הורה המונע קשר של ההורה האחר עם הילד, לרבות איסור שימוש בכרטיס אשראי, עיכוב יציאה מהארץ, וכן סנקציות נוספות שבת-הדין הרבניים נוקטים כיום כלפי סרבני-גט. ניתן ונדרש להפעיל סמכות שיפוטית ולעשות שימוש בסנקציות הללו גם על-מנת להבטיח את השתתפות ההורים בהליך הטיפול.²⁸⁶ באופן דומה נקבע כי ניתן לעכב חלוקת כספים בתיק איזון המשאבים ויחסי הממון, ולהתנותה בשיתוף-פעולה של ההורים בהליך הטיפול.²⁸⁷ אמצעי אחר הוא נקיטת סנקציות מעין-פליליות מכוח פקודת בזיון בית המשפט.²⁸⁸ זהו מכלול של אמצעים המצויים בארגז הכלים של שופט המשפחה שהוא לא רק מוסמך אלא אף מחויב לעשות בהם שימוש מושכל על-מנת להבטיח שהחלטותיו הן לעניין הסדרת הקשר והן לעניין שיתוף-פעולה עם גורמי טיפול ייושמו, ייאכפו ולא יהיו למרמס. רק כך יוכל בית-המשפט להביא לידי קימום הקשר בין הילד להורה.

284 רק שיתוף-פעולה בלתי-מתפשר בין בתי-המשפט לגורמי הטיפול ושיח במינוח מקובל אחד יוכלו לבסס התערבות פסיכו-משפטית יעילה מול ניכור הורי. ראו תמ"ש (משפחה נצ') 25424-11-15 א"נ נ' ש"נ (נבו 27.1.2021). כן ראו Matthew J. Sullivan & Joan B. Kelly, *Legal and Psychological Management of Cases with an Alienated Child*, 39 *FAM. CT. REV.* 299 (2001).

285 המקור החקיקתי לכך הוא ס' 7 לחוק בית המשפט לענייני משפחה, ס' 68(א) לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תק' 31 לתקנות בית המשפט לענייני משפחה (סדרי דין) וס' 75 לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984. במקרים חריגים קיימים סעדים גם בחוק הנוער (טיפול והשגחה), כשעצם ההחלטה של בית-המשפט לענייני משפחה להפנות את הליך המשפחה למסלול של נזקקות לפי חוק הנוער מהווה צעד וסעד בלתי-שגרתיים. ראו בהקשר זה דנ"א 6041/02 פלונית נ' פלוני, פ"ד נח(6) 246 (2004); בע"מ 5451/19, לעיל ה"ש 220; רמ"ש 11-16-55946, לעיל ה"ש 61.

286 דוגמאות לכך ניתן למצוא בתמ"ש (משפחה ב"ש) 3089-05-13 פלוני נ' אלמונית (נבו 4.11.2014); תמ"ש (משפחה י-ם) 4287-07-15 פלונית נ' אלמוני (נבו 30.4.2017).

287 תלה"ם (משפחה אשד") 14753-04-20 האב נ' האם (5.5.2020).

288 ראו והשוו בש"פ 3381/23 פלוני נ' פלונית (אר"ש 29.10.2023); בש"פ 3577/23 פלוני נ' פלונית (אר"ש 18.6.2023); בש"פ 3412/22 פלוני נ' פלונית (אר"ש 6.2.2023); עמ"ש מחוזי ת"א (א) 44986-09-22 פלונית נ' פלוני (נבו 29.3.2023).

עניין אחר שבית־המשפט יידרש לשקול כבר בשלבים הראשוניים של איתור התופעה הוא הגדלת זמני השהייה של הילד המתנכר אצל ההורה המנוכר והגבלת זמני השהייה שלו אצל ההורה המנוכר. זאת, בזהירות רבה ותוך שקילה של טובת הילד והתייחסות למידת הדו־ערכיות המאפיינת את יחסו אל ההורה המנוכר, למידת השזירה (enmeshment) של הילד עם ההורה המנוכר²⁸⁹ ולעוצמות של פרקטיקות הניכור המופעלות על הילד בבית ההורה המנוכר. יצוין כי טיפול משפחתי, רגשי או פסיכודינמי לבדו אין בו די,²⁹⁰ ולעיתים נדרש שינוי מיידי של האקלים הסביבתי שבו הילד חי.²⁹¹ שינוי כזה יכול לסייע בהפחתת עוצמות המסרים המסיתים, מחד גיסא, ובשיקום הקשר עם ההורה המנוכר וסביבתו הקרובה, מאידך גיסא, תוך העברת מסר ברור למשפחה בדבר דרכי הטיפול שבית־המשפט נכון לנקוט.

289 ראו לעיל ליד ה"ש 23–25.

290 יש הטוענים כי טיפול פסיכודינמי בילד מתנכר (במיוחד כאשר הבעיה העיקרית היא ניכור הורי מובנה, ולא קונפליקט רגיל או קושי הסתגלותי) עשוי להיות בלתי־מועיל ואף מזיק. וורשק גורס כי טיפול פסיכודינמי "קונוונציונלי", המתמקד רק בילד, הוא חסר ערך במקרים של ניכור הורי, ועלול אף להעמיק את הניכור ואת ההזדהות עם ההורה המסית, משום שהוא מחזק את הנרטיב של ההורה המנוכר. Warshak, לעיל ה"ש 28, בעמ' 62–63 ו־76–77. ברנט מסביר כי טיפול פסיכודינמי בילד המתנכר בלבד עלול להחמיץ את רבדיו העמוקים של הניכור, להגביר את הניכור ולהיכשל לחלוטין, במיוחד כאשר ההורה המנוכר ממשיך להסית ברקע. William Bernet, *Introduction to Parental Alienation*, in PARENTAL ALIENATION: SCIENCE AND LAW 5 (Demosthenes Lorandos & William Bernet eds., 2020); Richard A. Warshak, *Parental Alienation: How to Prevent, Manage, and Remedy It*, in PARENTAL ALIENATION: SCIENCE AND LAW 142 (Demosthenes Lorandos & William Bernet eds., 2020). בייקר מתארת מקרים שבהם טיפול (רגיל או פסיכודינמי) בילד בלבד גרם להעמקת הסבל ולהגברת הבידוד הרגשי, וכשל בשיקום הקשר, בשל התעלמות מהדינמיקה המשפחתית המשחיתה. Amy J.L. Baker, *Adult Children of Parental Alienation*. FRIEDLANDER & WALTERS, *Parental Alienation Syndrome: Breaking the Ties That Bind* 212 (2007). פרידלנדר וולטרס מדגישים כי טיפולים שאינם מתמודדים ישירות עם מקור הניכור – ההורה המסית ודפוס המשפחה – נכשלים ולעיתים אף מזיקים. Friedlander & Walters, לעיל ה"ש 18, בעמ' 104. לבסוף, פידלר, פֶּלָה וסייני מדגישים כי גישה טיפולית פרטנית קלסית מנציחה את הניכור ומאפשרת להורה המסית להמשיך לשלוט בילד ולבודד אותו. FIDLER, BALA & SAINI, לעיל ה"ש 37, בעמ' 136–138.

291 מפגש של שעה בשבוע אצל מטפל אינו יכול לעמוד כנגד הסתה מתמשכת בבית שבו הילד חי או כנגד אישיות נרקסיסטית מתעללת של ההורה שעימו הוא שוהה רוב הזמן. יש לבחון כל מקרה לגופו, כמובן, אך יש לגלות פרואקטיביות, יוזמה, נחישות ופעולה מהירה ומיידית כדי להציל ילדים המצויים בשבי, ולא להמתין עד שהליכים טיפוליים ארוכים יציגו שינוי, אם בכלל. ראו בהקשר זה Philip M. Koszyk & William Bernet, *Treatment and Prevention of Parental Alienation*, PSYCHIATRIC TIMES (Mar. 12, 2020), <https://did.li/29OZH>

לאחר סיום טיפול ראשוני אצל גורם ייעודי טיפולי (שיאריך לא יותר מאשר תשעים יום ממועד הדיון הראשון) ישמע בית-המשפט את ההורים שנית ויבחן (גם על יסוד דיווחו של המטפל הייעודי) אם חל שינוי בעמדותיהם ובמצב הקשר של הילד עימם. אם יתברר כי החלה הפנמה של הטיפול ומטרותיו, כי הם משתפים פעולה וכי נדרשת המשכיות בו, הוא יורה על המשך ההליך, תוך הטלת מלוא המשקל על ההליך הטיפולי, ולא על ההליך המשפטי. לעומת זאת, אם יתברר כי אין כל שיתוף-פעולה בין ההורים או כי מי מהם מתנהג באופן חריג וקיצוני או מסכן את הילד בהעמדתו שוב ושוב במצבים של מחיקת ההורה האחר, או כי אין הפנמה של מטרות הטיפול או כוונה לשנות את הנרטיב המשפחתי, כ-אז ישקול השופט לשלב בהליך גם עובד סוציאלי לחוק הנוער, על-מנת לבחון את הצורך בהכרזת נזקקות כלפי הקטין כמו-גם בהגשת תוכנית בעניין דרכי הטיפול.²⁹² במסגרת זו יהיה אפשר להציע טיפול אינטנסיבי בקטין ובהוריו במסגרת מקצועית (גם ללא הסכמת ההורים והילדים), ובמקרים חריגים להורות או להמליץ על העברת משמורת להורה האחר,²⁹³ על העברה למשפחת אומנה טיפולית לפרק-זמן קצר או על העברה למסגרת חוץ-ביתית טיפולית ושילוב הקטין בסדנה ייעודית מתאימה.²⁹⁴ פתרון אחרון זה הוא קיצוני במיוחד, ועליו להיעשות בליווי אנשי המקצוע. זאת, על-מנת שלא ייווצרו קשיים חדשים, כגון נתק מההורה שעזמו שהה הילד עד לאותו מועד, וכן כדי לוודא שהפתרון מתיישב עם רווחת הילד.

מעל לכל יש לזכור כי ניכור הורי במופעיו הפתולוגיים הוא תופעה שיש קושי אדיר להתגבר עליה, אשר הולך ומתעצם ככל שהניכור משתרש. זאת, ביחוד כאשר מדובר בילדים בגיל ההתבגרות (אחת-עשרה – שתים-עשרה ואילך).²⁹⁵ ממד הזמן בחיי הילד אינו רק אמירה רטורית; זו אמירה ותפיסה קריטיות באשר להיתכנות הצלחתם של תהליכים משפטיים וטיפוליים. על-כן הטיפול השיפוטי בסוגיות אלו חייב להיות מידי, מעקבי, מוחזק, צמוד, סמכותי ורגיש.²⁹⁶ על-פי-רוב, מה שלא

292 ראו, למשל, תנ"ז (משפחה צפת) 1976-06-24 עו"ס נוער נ' פלונית (נבו) 13.3.2025.
293 ראו בע"מ 5451/19, לעיל ה"ש 220, שם אישר השופט הנדל את ההחלטות של הערכאות דלמטה שקבעו כי ניתן להעביר משמורת להורה המנוכר כסעד זמני, אף אם טרם נשמעו הראיות ונחקרו המומחים.

294 בע"מ 5541/20 עו"ס לחוק הנוער, עיריית קריית גת נ' פלונית (אר"ש 17.8.2020).
295 Xiaoxiao Sun et al., *Prediction of Parental Alienation on Depression in Left-Behind Children: A 12-Month Follow-Up Investigation*, 30[e44] EPIDEMIOLOGY & PSYCHIATRIC SCI. (2021); Rin Reczek, Lawrence Stacey & Mieke Beth Thomeer, *Parent-Adult Child Estrangement in the United States by Gender, Race/Ethnicity, and Sexuality*, 85 J. MARRIAGE AND FAM. 494 (2023).

296 כדברי בית-המשפט המחוזי ברמ"ש 48940-03-20, לעיל ה"ש 61, בפס' 5ד: "לאור חומרת

יצליח בתוך שישה חודשים עד שנה ממועד התחלתו של טיפול משפטיפולי, בכל הנוגע בשינוי הנרטיב המשפחתי, לא יצליח גם בהמשך, ויידרשו דרכי התערבות אחרות, ואולי אף הימנעות מלטפל בסוגיות כואבות אלו, שכן הנזק עלול לגבור על התועלת.

סוף דבר – קריאה להתחלה חדשה

נראה כי נדרש שינוי מערכתי, תפיסתי, אסטרטגי וטקטי בהתנהלותם של בתי- המשפט לענייני משפחה לצורך התמודדות יעילה עם המקרים הקשים והכואבים של אובדן קשר בין הורה לילד או חבלה בו בעקבות ניכור הורי. ככל שהניכור ההורי משתרש ומתמשך כן קשה יותר לטפל בו, הסיכון להיפכותו לפתולוגי גובר והסיכויים לשינוי פוחתים.²⁹⁷ אפיוני הניכור ההורי ונזקיו מצדיקים את הגדרתו כהתעללות פסיכולוגית בילדים וכסוג של אלימות במשפחה.²⁹⁸ מדובר בעניין של בריאות הציבור, ולא בסוגיה זניחה של סכסוכי גירושים.²⁹⁹ תפיסת התופעה ככזו מצדיקה ומחייבת מתן עדיפות לטיפול בה מבחינת הקצאת משאבים שיפוטיים, וכן שינוי הפרדיגמה ומסגרת ההתייחסות אליה, תוך שינוי המינוח כלפי ילדים מתנכרים (ילדים בסיכון) והורים מנכרים (הורים מתעללים). דרכי ההתמודדות היעילות לטיפול בתופעה מחייבות בעיקר זיהוי מידי ומניעה של התופעה בשלביה המוקדמים וההתחלתיים, ולצידם העברת מסר סמכותי, תקיף וחד-משמעי של בית- המשפט בדבר העדר סובלנות לניכור הורי, תפיסת הניכור ההורי כתופעה בלתי- חוקית ותפיסת ההורה המנכר כמחולל פשע או למצער כשותף לו.³⁰⁰

התופעה, קיימת חשיבות רבה לאבחן אותה מוקדם ככל האפשר ולנקוט באמצעים מהירים על מנת למגרה ולהעלות את הקשר בין ההורה המנוכר לקטין חזרה למסלולו, מוקדם ככל האפשר. מימד הזמן הוא קריטי ביותר ואי טיפול בכלים הנדרשים בנחרצות ובנחישות, עלול להביא לכישלון המאמצים ולקיבוע המצב. משהתופעה זוהתה וניכר שמדובר בניכור הורי ולא בסרבנות קשר שיש לה הצדקה, חלה חובה על בית המשפט לפעול באופן מידי ולעקוב אחר יישום המתווה שנקבע. גרירת רגליים ומתן אפשרות להורה המנכר 'למשוך זמן' עלול לסכל את אפשרות שיקום היחסים".

Warshak 297, לעיל ה"ש 28.

Jennifer J. Harman et al., *Gender Differences in the Use of Parental Alienating Behaviors*, 35 J. FAM. VIOLENCE 459 (2020)

299 ראו האסמכתאות בה"ש 231 לעיל.

300 כפי שניסחו זאת בתי-המשפט. ראו, למשל, עמ"ש (מחוזי ת"א) 8965-10-20 פלוגית נ' פלוני, פס' ד' 3 (נבו 20.1.2021); עמ"ש 44986-09-22, לעיל ה"ש 288, פס' ד'.

במאמרי זה הצעתי הליך זיהוי ראשוני משולב שיכלול שימוש הן בכלים פסיכולוגיים, הן בראיון של הילד (על-ידי יחידת הסיוע ועל-ידי שופט), הן בתצפית (באולם הדיונים) והן בניסיון השיפוטי. שימוש במודל אינטגרטיבי ומהיר זה, הכולל בחינה והתרשמות ראשונית הן מהילד והן מהוריו תוך זמן קצר והפנייתם להליך טיפולי מתאים, מצריך התמודדות עם האתגרים הבאים: ראשית, התאמה של כלי הסינון הראשוני להליך השיפוטי; שנית, תכלול בין הגורמים השונים; ושלישית, שינוי התפיסה המוסדית של בית-המשפט בהקשר זה מבית-משפט אדוורסרי לבית-משפט פרואקטיבי, יוזם וסמכותי הפותר בעיות תוך מתן גיבוי להליך טיפולי. שינוי תפיסתי ויישומי כזה יאפשר לשופט להסתייע באופן מהיר, מידי ומודע בכלי אבחון שנעשה בהם שימוש ביחידת הסיוע, תוך שמירה על אחריותו לתכלול המידע ולגזירת המסקנות. הליך אינטגרטיבי כזה יסייע לשופט להתמודד עם הטיות שיפוט חברתיות וקוגניטיביות. אבחון וזיהוי מהירים אמורים לספק לשופט תמונה ראשונית ברורה יותר של הנרטיבים במשפחה שלפניו. ככל שהנרטיבים יהיו רצופים "דגלים אדומים" המעידים על חשד לניכור הורי, יורה השופט על התערבות מקצועית מיידית (ולהפך). הוצע כי ההתערבות תהיה אף היא באמצעות טיפול נרטיבי, אך זאת מבלי לשלול גם טיפול פסיכרווינוכי בילד ובהוריו.

מתוך מודעות הן למגבלות הכלים והן להטיות שיפוט אפשריות,³⁰¹ מחד גיסא, ולצורך באיתור הנרטיב המשפחתי, מאידך גיסא, מוצע ליצור האחדה בהתנהלות השיפוטית והטיפולית על-ידי שימוש במודל המוצע, קרי, לקיים הליך אבחוני אחיד של הילד על-פי השאלונים המוצעים לצד ראיון הילד ביחידות הסיוע וכן על-ידי שופט (לרבות האפשרות של שופט ייעודי), להטמיע את דרכי העבודה השיפוטיות המוצעות ולהרחיב ולהתאים את תוכניות האבחון והטיפול בשירותי הרווחה. הדבר אף ייתן מענה לביקורות נגד השימוש בתופעת הניכור ההורי בבתי-המשפט לענייני משפחה. מוצע ללוות את יישום המודל במחקר מעקבי ויישומי שיבחן את אופן הפעלתו (על הכלים השונים שנעשה בהם שימוש במסגרתו) ואת מידת הצלחתו, כך שיהיה אפשר לברר תוך פרק-זמן לא רב (כשנה) אם יש בו כדי להוביל לשינוי תפיסתי ומעשי מיוחל ולצמצום משמעותי של דינמיקות ניכור הורי בכלל ושל מקרי ניכור הורי פתולוגי בפרט.

301 ראו בן נון "הטיות קוגניטיביות", לעיל ה"ש 189.

גט

OVER

משפחה • משפט • ומה שביניהם

WWW.GET-OVER.CO.IL

